

DEĞİŞEN KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE

TÜRKİYE-UKRAYNA İLİŞKİLERİ

Yayına Hazırlayanlar:

**İlyas Kamalov
Hasan Kanbolat**

ANKARA 2010

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar

Önsöz

Ukrayna Dış Politikasının Öncelikleri Çerçevesinde Ukrayna-Türkiye İlişkileri (Natalya Mhitaryan)

Türk Dış Politikasında Ukrayna'nın Yeri (Marina Vorotnyuk)

Ukrayna'da Sosyo-Politik Gerginliğin Dinamiği ve Bu İstikrarsızlığın Karadeniz Bölgesine Etkisi (Vladimir Bogdanovich)

Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği (Hasan Kanbolat)

Karadeniz Bölgesindeki Jeopolitik Gelişmeler (Vladimir Dergaçev)

Karadeniz Bölgesindeki Sorunlar (İlyas Kamalov)

Karadeniz-Hazar Bölgesindeki ABD-Rusya Rekabeti Çerçevesinde Ukrayna ve Türkiye (Aleksy Volovich)

Karadeniz ve Hazar Denizi Bölgesindeki Güvenlik Meseleleri Çerçevesinde Ukrayna-Türkiye İlişkileri (Vladimir Dubovik)

KEİÖ Çerçevesinde Ukrayna-Türkiye İşbirliği (İlya Hadjinov)

Ukrayna ve Türkiye Arasındaki Askerî İşbirliği (BLACKSEAFOR Çerçevesinde) (Valentina Şişkina)

Ukrayna-Türkiye İlişkilerinde Kırım Tatarları Faktörü (Svetlana Netesa)

Ukrayna'da Ahıska Türklerinin Adaptasyon Sorunu (Mikola Gomanyuk)

Türkiye ve Ukrayna Arasındaki Köprü: Gagauzlar (Petr Volkov)

Türkiye-Ukrayna Arasındaki İlişkilerin Gelişmesinde TİKA Tarafından Yapılan Teknik, İnsani ve Kültürel Yardımların Önemi (Kemal Özcan)

Türk Medyasında "Ukrayna" ve "Ukraynalılar" Algısı: 2004-2006 Yıllarından Bazı Ampirik Notlar (Vügar İmanov)

Ukrayna-Türkiye Kültürel İlişkilerin Gelişmesinde Üniversitelerin Rolü (Ferhad Turanlı)

Odessa Bölgesinin Türkiye ile İlişkileri (Lüdmila Rassoha)

Odessa ve Türk Şehirleri Arasında Gelişen İşbirliği (Svetlana Boyeva)

Herson İlinin Türkiye ile İlişkileri (Vladimir Korobov)

Genel Dizin

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEİÖ	Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK	Avrupa Konseyi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
CHA	Cihan Haber Ajansı
DST	Demokratik Seçenekler Topluluğu (Community of Democratic Choise)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GUAM	Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova
İHA	İhlas Haber Ajansı
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KEİ(Ö)	Karadeniz Ekonomik İşbirliği (Örgütü)
KÖC	Kırım Özerk Cumhuriyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı)
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
USSC	Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 1922 yılında Türkiye-Ukrayna ilişkileri hakkında “iki ülkenin coğrafi konumuna bakarsak arada Karadeniz’i görürüz. Bir anlığına Karadeniz’i yok sayarsak Türkiye ve Ukrayna için sınır komşusu diyebiliriz. Dostluk, her iki ülke açısından da büyük önem taşımaktadır” şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Türkiye, Ukrayna’nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. 1992 yılında taraflar arasında imzalanan “Diplomatik İlişkilerin Tesisi Hakkında Protokol”ün yanı sıra siyasi, askerî, ekonomik, kültürel alanları içeren anlaşmaların da yapılması, ikili ilişkilerin “yeniden” kurulduğu anlamına gelmiştir.

Stratejik konumu, ekonomik ve ticari imkânları, Ukrayna’yı Doğu Avrupa’nın önemli ülkelerinden kılmaktadır. Nitekim, 2003 yılında Ankara, Türkiye’nin komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirme politikası çerçevesinde Ukrayna’yı Türkiye’nin ilişkilerini geliştirmesi gereken öncelikli ülkelerden biri olarak nitelendirmiştir. Batı’ya dönük yüzüyle demokrasinin hakim olduğu istikrarlı bir Ukrayna, Karadeniz ve Kafkaslar’da istikrarın sağlanması konusunda Türkiye için iyi bir müttefik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ise Ukrayna için Orta Doğu ve Akdeniz’e çıkışta anahtar rolü oynayan ve bu nedenle Ukrayna’nın güney ekseninde önceliği olan bir ülkedir.

Türkiye ve Ukrayna’nın yeni dönemde dış politika çıkar alanları ve yönelimleri paralellikler arz etmektedir. Bu benzerliğe, Avrupa Birliği’ne entegrasyon, bölgesel işbirliğinin çok yönlü geliştirilmesi, komşu ülkelerle işbirliğinin derinleştirilmesi örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’nin inisiyatifleriyle başlatılan ve daha çok Türkiye ile Ukrayna’nın ortak çabaları sayesinde artık nüfuzlu bir bölgesel organizasyon statüsünü kazanmış olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bünyesinde verimli işbirliği de bir tesadüf değildir. Yine Türkiye ile Ukrayna genel olarak KEİ, BM, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi uluslar arası örgütlerde birbirlerini desteklemektedirler. Askerî ilişkiler gerek ikili düzeyde, gerek NATO-Ukrayna Komisyonu ve gerekse Karadeniz İşbirliği Görev Grubu BLACKSEAFOR çerçevesinde sürdürülmektedir. Ayrıca Türkiye, Ukrayna’nın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine de destek vermektedir.

Türkiye ile Ukrayna’yı birleştiren bir başka konu ise iki ülkenin AB üyelik süreçleridir. Her ne kadar Ukrayna bugün AB’ye resmî müracatta bulunmasa da, Ukrayna’nın en önemli stratejik hedeflerinden birinin AB üyeliği olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda AB’nin Türkiye ve Ukrayna ile ilgili görüşlerinin de birbirine çok yakın olduğunu söylemek gerekmektedir. Diğer taraftan AB tarafından reddedilen Ukrayna ile Türkiye’nin buna karşılık yapacakları

adımların da birbirine benzeyeceğini tahmin etmek mümkündür. Yani söz konusu iki ülke de bu durumda Rusya'ya daha fazla yakınlaşabileceklerdir. Nitekim L. Kuçma döneminde Ukrayna, NATO ve AB'den vaatler alamayınca Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da düzenlenen NATO Zirvesi öncesi, ülkenin askerî doktrininden NATO ve AB'ye üyelik hedefi maddesini çıkarmış ve yine Rusya'ya yakınlaşmıştı. Diğer taraftan Türkiye için de aynı şeylerin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinde zorluklar çıktığı zaman Türkiye'de Rusya ile Avrasya Birliği'nin kurulması ve bu çerçevede işbirliğinin geliştirilmesi ile ilgili sesler artmaktadır.

Siyasi olarak birbirini tamamlayan Türkiye ile Ukrayna, ekonomik alanda da birbirini tamamlayan iki ülke olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İki ülkenin toplam 120 milyon nüfusu dev bir pazar alanı oluşturmaktadır. Türkiye, Ukrayna'nın en büyük ticaret ortakları arasında Rusya, Türkmenistan, İtalya, Almanya ve ABD'den sonra altıncı durumdadır. İthalat hacmi dikkate alındığında ise Türkiye, Rusya ve Almanya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Başta savunma sanayi alanları olmak üzere uzay ve havacılık alanlarında Ukrayna'nın mevcut potansiyeli ile Türkiye pazarına hitap etmesi ve Türkiye'nin de Ukrayna'nın tekstil ve gıda ihtiyacını karşılayacak durumda olması sebebiyle birbirlerinin ekonomilerini tamamlayan bu iki Karadeniz ülkesinin dış ticaret imkânlarının önümüzdeki yıllarda artacağını tahmin edebiliriz.

Türkiye ve Ukrayna'nın üzerinde durduğu önemli konulardan biri de Stalin rejimiyle Kırım'dan diğer Sovyet Cumhuriyetlerine zorla göç ettirilen Kırım Tatarlarının tekrar geri yerleştirilmesiyle ilgili işbirliği olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanması sonrası Kırım ve Kırım Tatarları iki ülke arasında bir çatışma noktası olmamış, aksine bir dostluk köprüsü ve işbirliği alanı olmuştur. Türkiye, Kırım'a geri dönen 260.000 Kırım Tatarının Ukrayna toplumuna entegrasyonunun sağlanmasında Ukrayna'nın karşılaştığı zorlukları anlayışla karşılamış ve Kırım Tatarları için konut inşaatı ile gereken altyapının oluşturulmasına destek vermiştir.

Yukarıda saydığımız bütün olumlu gelişmelere rağmen yine de Ukrayna – Türkiye ilişkilerinin ve çeşitli alanlarında gelişen işbirliğinin, potansiyelin çok altında olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en önemli nedenlerinden biri de bütün Karadeniz bölgesini “tedirgin eden” Ukrayna'daki siyasi istikrarsızlıktır. Renkli devrimden itibaren bir türlü istikrara kavuşamayan Ukrayna, bir taraftan bölgedeki konumunu yitirirken, diğer taraftan da ekonomik sorunları çözmekte zorlanmaktadır. Bu hususların 2000'li yılların başında gelişmeye başlayan Ukrayna-Türkiye ilişkilerini, olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan iki ülke arasında bir algılama sorununun da devam ettiği söylenebilir. Aynen

Türkiye-Rusya ilişkilerinde olduğu gibi Türkiye-Ukrayna ilişkilerinde de gerek siyasi elit ve entelektüeller gerekse de halk arasında Soğuk Savaş döneminden kalan bir takım endişelerin devam ettiği görülmektedir. İşte bu noktada ilim adamlarına büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda 26 Mayıs 2006 tarihinde Ukrayna'nın liman şehri Odessa'da *Friedrich Ebert Stiftung Derneği* ile *Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü*'nün Odessa şubesiyle ortaklaşa gerçekleştirdikleri Ukrayna-Türkiye Münasebetleri adlı uluslararası konferans, aslında iki ülkenin ilim adamlarını bir araya getiren ve tarafların iki ülke arasındaki münasebetler ve sorunlar konusunu görüşmelerini sağlayan önemli bir organizasyon olmuştur. Elinizdeki bu kitabın temelini de bu konferansta sunulan bildiriler oluşturmuştur. Maalesef bu konferansın devamı gelmemiştir. Halbuki konferans sırasında Ukraynalı ve Türk ilim adamları ikili ilişkilerin bütün yönlerini ele almış, iki ülke arasındaki işbirliğinin daha fazla gelişmesinin önündeki engelleri ve münasebetleri etkileyen faktörleri tespit etmişlerdi.

Yukarıda sözü edilen konferansın bildiri metinleri, konferanstan kısa bir süre sonra Odessa'da yayımlanmış ve akademisyenlerin istifadesine sunulmuştu. Biz de Ukraynalı meslektaşlarımızla görüştüğümüzden sonra gecikerek de olsa bu konferansta sunulan bildirilerin Türkçe yayımlanmasının faydalı olacağı kanısına vardık. 2006'dan sonra Ukrayna'da çok büyük değişiklikler gerçekleşse ve çok sık iktidarlar değişse de, o tarihlerde Karadeniz bölgesinin durumu ve Türk-Ukrayna ilişkileri ile ilgili konuşulanlar ve yazılanlar, hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bundan dolayı metindeki bazı istatistikî veriler eskimiş olsa da, yorumlar ve öngörülerin geçerliliği devam etmektedir. Bu çalışmanın önemli özelliklerinden biri de konuyla ilgili çok farklı görüş ve düşüncelere sahip makalelerden oluşmasıdır. Nitekim Ukraynalı meslektaşlarımızın bir kısmı yazılarında Ukrayna'nın Batı ile entegrasyon sürecini desteklerken, diğer bir kısmı da Rusya ile münasebetlerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'nün Odessa Şubesi'nin Başkanı Sayın O. Volovich'in de belirttiği gibi, "Ukrayna her konuda bağımsız olmalı ve Rusya ile ABD arasında mücadele alanı olmamalıdır." Diğer taraftan kitapta yer alan bütün makalelerdeki görüşler yazarlara ait olup, Türkçeye tercüme edilirken orijinal metinlere sadık kalınmaya çalışılmıştır. Yine bu kitap, bildiri metinlerinden oluştuğundan dolayı makalelerin bir kısmı, konuşma metni olarak kaleme alınmıştır.

Son olarak bu kitabın Türkiye'de konuyla ilgili mevcut boşluğu kısmen de olsa dolduracağını ve çok geniş kitlelere hitap edeceğini ümit ediyoruz. Bu çalışmanın, bundan sonraki süreçte Türkiye ile Ukrayna'daki ilmi müesseseler arasında işbirliğini geliştirmesi açısından da bir başlangıç noktası olmasını içtenlikle diliyoruz. Bu kitabın hazırlanmasında

önemli katkılarda bulunan Ukraynalı meslektaşlarımız O. Volovich ile M. Vorotnyuk'a şükran borçlu olduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Dr. İlyas Kamalov

UKRAYNA DIŞ POLİTİKASININ ÖNCELİKLERİ ÇERÇEVESİNDE UKRAYNA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Natalya Mhitaryan

Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü

Yakın Doğu ve Asya Pasifik Danıőmanı

Çok eskilere dayanan Ukrayna ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihi hem trajik, yani siyah hem de beyaz sayfalara sahiptir. Ancak Ukraynalı meőhur turkolog Prof. Dr. İ. F. Çernikov'un belirttiği gibi, Ukrayna-Türkiye ilişkileri genel olarak barış ve huzur içerisinde gelişmiştir: "Ukrayna-Türkiye ilişkilerinde daha çok olumlu taraflardan bahsetmek gerekmektedir ki, uluslararası ilişkileri belirleyen savaş ve sorunlar değildir."¹

Ukrayna'nın bağımsızlığını ilk kabul eden ölkelerden Türkiye Cumhuriyeti, Ukrayna'nın önemli ortaklarından biridir. Nitekim Ukrayna, bağımsızlığını kazanmasından itibaren Türkiye ile stratejik ortaklık seviyesinde ilişkilerini geliőtirmiőtir. Bu ilişkilerin temelinde ise gerek tarihî miras gerekse de iki ölkenin jeostratejik (siyasi, ekonomik, kültürel vs) ıkarları yatmaktadır.

XX. yüzyılın başında, 1917 İhtilali'nden sonra Ukrayna topraklarında Ukrayna Halk Cumhuriyeti ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gibi iki oluşum ortaya ıkmıőtir. Bunların her ikisi de Türkiye ile dostluk ilişkilerinin başlatılması için çaba göstermiőtlerdir.

O dönemde de aynen günümüzde olduğu gibi Türkiye, Ukrayna Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ölkelerden biri oldu. İki ölke arasındaki diplomatik ilişkiler 1918 yılında kurulmuştur. Kiev'de Türkiye'nin diplomatik temsilciliği, İstanbul'da da Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin temsilciliği bulunuyordu. İki ölke arasındaki ilişkilerin gelişmesine Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki büyükelçisi Aleksandr Lototskiy büyük katkılarda bulunmuőt ve Ukrayna-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinin önemini vurgulamıőtir.

1920'li yıllarda gündemde olan sorunların birçoğu günümüzde de mevcuttur. Bunların başında Karadeniz'deki üssün mevcudiyeti, İstanbul Patriği'nin Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ni tanıma meselesi ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konusu gelmektedir.

1919 yılında Karadeniz havzası ölkelerinin birleőmesine dair ilk adımlar atılmıőtir. O tarihlerde Ukrayna, Beyaz Rusya, Don ve Kuban temsilcileri ortak siyasi ve ekonomik bir bildiri yayımlamıőtlardır. Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin diplomatları ise Karadeniz Birliği

¹ İ. Çernikov, "Z Glibini Stolity. Pro Mirotvortsu Tendetsiyu u Vzaeminah Ukrayini i Tureçini u Konteksti İstoriyi", *Politika i as*, VII (1994), s. 72-78.

konsepti üzerinde çalışmış, bu birliğe Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kuban, Romanya ve Türkiye davet edilmişlerdir. Bu birliğin temel amacı, bütün üye devletlerin bağımsızlığının pekiştirilmesi ve kendi aralarındaki işbirliğinin artırılmasıydı. Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin sürgündeki Dışişleri Bakanı A. Nikovski, Karadeniz Birliği Projesi'ni Türk Hükümeti'ne bağımsızlık süreci ve Karadeniz'de kurtuluş mücadelesi olarak sunulması gerektiğini vurgulamıştı. Nikovski, Ukrayna'nın Türkiye, Gürcistan, Romanya ve Ermenistan için bölgede önemli rol oynayacağını da altını çizmişti. Böylece Karadeniz Birliği Projesi, baştan beri Ukrayna Hükümeti tarafından üye ülkelerin çıkarlarını gözetken, eşit düzeyde üyeliği, güvenlik, barış ve refahı öngören bir proje olarak kabul görmüştür. Bütün bunlar aslında uzun bir süreden sonra Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurulması için bir dayanak olmuştur. KEİ projesi de bilindiği gibi, daha SSCB yıkılmadan XX. yüzyılın sonlarında Türkiye tarafından ortaya atılmıştı.

Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (USSC) de Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi için çaba sarfetmiştir ki USSC, Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nden farklı olarak yabancı devletlerle bağımsız ilişkiler yürütme hakkına sahip olup, uluslararası arenada da bağımsız bir devlet gibi hareket ediyordu. 1921 yılında USSC ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. 2 Ocak 1922 tarihinde ise taraflar arasında Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması imzalanmıştır. İşbirliği alanlarını tespit eden bu anlaşma 4 Mayıs 1992'de yeni anlaşma (Dostluk ve İşbirliği Anlaşması) imzalanıncaya kadar geçerliliğini korumuştur.

Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden beri, Türkiye'de hangi parti iktidarda olursa olsun bütün hükümetler Ukrayna ile işbirliğini geliştirmeye gayret etmiş ve dış politikalarında Ukrayna'ya önemli yer ayırmışlardır. Türkiye, Ukrayna'nın AB ve Avro-Atlantik politikalarını desteklemektedir. Ukrayna ile Türkiye, BM, AGİT, Avrupa Konseyi, KEİÖ gibi uluslararası örgütler çerçevesinde de sıkı işbirliği içerisindeyler. Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tanımakta ve Ukrayna'nın günümüz sınırlarının dokunulmazlığını desteklemektedir.

Türkiye, Ukrayna'nın Rusya, Almanya ve ABD'den sonra dördüncü en önemli ticari ortağıdır. Söz konusu bütün ülkeler arasında Ukrayna'nın sadece Türkiye ile olan ticaret hacmindeki dengesizlik kendi lehinedir. Ukrayna ise Türkiye'nin ancak 16. önemli ticari ortağıdır. Bununla birlikte Doğu Avrupa ülkeleri arasında Ukrayna, Rusya'dan sonra Türkiye'nin ikinci önemli ticari ortağıdır. Yine resmî ticari ilişkilerin yanı sıra iki ülke arasında bavul ticareti de devam etmektedir. Türk tarafının istatistiklerine göre, bu ticaretin hacmi de birkaç yüz milyon dolar seviyesindedir.

Ukrayna-Türkiye ilişkilerinde Kırım Tatarlarının memleketlerine dönüş süreci ve onların karşılaştıkları sorunların çözümü faktörü de önemli bir yere sahiptir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün belirttiği gibi Türkiye, Kırım Tatarlarını Ukrayna'nın sadık vatandaşı ve Türkiye ile Ukrayna arasında bir köprü olarak görmektedir.² Türkiye, Ukrayna'nın sınırlı imkânlarına rağmen Kırım Tatarı ve Ukrayna'ya sürgünden dönen diğer halklara karşı izlediği politikayı da olumlu olarak kabul etmekte, hatta kendi imkânları çerçevesinde Kırım Tatarlarının ana vatanlarına dönüşlerinde karşılaştıkları sorunları çözümü konusunda yardım etmektedir. 2006 yılında Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yaptığı maddi yardım 4 milyon dolar seviyesindeydi. Türkiye, Ukrayna'nın ve genel olarak bölgenin istikrarlaşması için Kırım'a yardım eden donör ülke konumundadır. Türkiye'nin desteğiyle yarımada iki su kanalı projesi hayata geçirilmiş ve böylece Kırım Tatarlarının yaşadığı köyler içme suyuna kavuşmuştur. Türkiye bu projelerini TİKA vasıtasıyla yapmaktadır. Simferopol'de merkezi bulunan TİKA, sadece Kırım yarımadasında değil, genel olarak Ukrayna'yı da kapsayan faaliyetlerde bulunmaktadır. Günümüzde yarımada üç önemli proje üzerinde çalışılmaktadır. Bunlardan ilki, Kırım'a dönen Tatarlara konut inşaatını öngörürken, diğer ikisi Kırım Tatarlarının yoğun yaşadığı bölgelerde alt yapının geliştirilmesi ile ilgilidir.

Yine Türk soylu öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmeleri projesi çerçevesinde 400'den fazla Kırım Tatar genci Türkiye'deki üniversitelerde eğitim almaktadır. Türk yetkililer, Türkiye'den dönen öğrencilerin yarımada halka radikal İslam'ı benimsetmeye başlayacaklarına dair korkuların yersiz olduğunun altını çizmektedirler. Türkiye, radikal İslam'ı benimsemediği gibi, Kırım'ın istikrarsızlaşması da Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır.³ Gerek günümüzde gerekse de gelecekte Ukrayna ile ilişkilerin geliştirme isteği, Rusya'nın Kırım ve Karadeniz'deki konumunun güçlenmesinden ve Kırım'ın statüsünün Rusya'nın lehine değişmesinden duyulan korku, Türkiye'nin yarımada istikrarın korunması için çaba göstermesini sağlamaktadır. Ukrayna'nın da bu konuda Türkiye'nin desteğinden daha fazla istifade etmesi ve Türk yatırımcılarını Kırım yarımadasına çekmesi gerekmektedir.

Ukrayna ile Türkiye arasındaki bölgesel alandaki işbirliği her iki ülkenin de çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu husus her iki ülkeye de Karadeniz ve Hazar bölgelerinde ülkeler arasında güveni sağlayacak aktif bölgesel birer oyuncu olma imkânı tanımaktadır. Günümüzde Türkiye de aynen Ukrayna gibi dış politikasını gözden geçirmektedir. Yeni jeopolitik gelişmeler, Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse de küresel alanda daha etkili siyaset

² V. Kravçenko-T. Silina, "Abdullah Gül: Tureççına Pidtrimus Priyednaniya Ukrayini do Planu diy şodo Çlenstva", *Dzerkalo Tijnya*, XXXI/6 (2004), s. 2.

³ V. Kravçenko-T. Silina, "Abdullah Gül: Tureççına Pidtrimus Priyednaniya Ukrayini do Planu diy şodo Çlenstva", *Dzerkalo Tijnya*, XXXI/6 (2004), s. 2.

izlemesini gerektirmektedir. Karadeniz-Hazar bölgesinde Türkiye önemli bölgesel oyuncu ve Asya ile Avrupa arasındaki etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ukrayna'nın Türkiye'nin bölgesel politika ve bölgede kendi çıkarlarını gözetme tecrübesinden ve desteğinden istifade etmesi gerekmektedir. Dönemin Ukrayna Dışişleri Bakanı B. Tarasyuk'un da belirttiği gibi, Ukrayna'nın bölgesel lider olması için artık şartlar müsaittir.⁴ Bu fikrin hayata geçmesi için KEİÖ'ne önemli rol atfedilmektedir. Nitekim Ukrayna bu örgüt çerçevesinde Karadeniz'in potansiyel lideri olarak kendini göstermektedir. Bu örgütün kuruluş fikrini Türkiye ortaya atarken, Ukrayna da örgütün uluslararası örgüt haline gelmesi için çaba sarfetmiştir.

Ukrayna'nın GUAM'da önemli rol oynaması da Ukrayna'nın bu tür örgütleri daha aktif kullanacağı takdirde bölgesel lider olabileceğine işaret etmektedir. Türkiye bu örgüte üye olmasa da aslında örgütün "gizli" elemanlarından biri olabilir. Türkiye'nin bu örgüte yönelik stratejik çıkarları, bu örgütün Batı yanlısı politikalarını devam ettirmesi ve örgütün üye ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi açısından önem arz etmektedir.

Ukrayna için bundan sonraki dönemde Ukrayna-Türkiye ilişkileri daha fazla önem kazanmaktadır. Bunun birkaç önemli nedeni mevcuttur:

- Karadeniz ve Hazar bölgesinde gelişen jeopolitik ve jeoekonomik süreçler yukarıda da belirtildiği gibi Ukrayna'nın bölgesel lider konumuna gelmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır ki Ukrayna AB, ABD ve NATO ile birlikte bölgesel ve Avrupa güvenlik sistemlerinin kurulmasında, Dinyester bölgesi başta olmak üzere dondurulmuş sorunların çözümünde, Avrupa ve dünya enerji sistemlerinin oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak Ukrayna'nın, NATO ve AB'nin güney-doğu taraflarında sağlam bir konuma sahip olan Türkiye ile işbirliğini artırması gerekmektedir.
- Karadeniz'de yeni bir güvenlik sisteminin inşasında Türkiye faktörü her geçen gün ağırlığını artırmaktadır. Ukrayna'nın topraklarındaki Rus deniz üssünün mevcudiyeti ve Karadeniz'de güvenliğin sağlanması konularında NATO ile yaptığı işbirliğini Türkiye ile koordine etmesi, Ukrayna'nın çıkarına olacaktır.
- Büyük Orta Doğu ve Kuzey Afrika projelerinde, Irak'ın istikrara kavuşturulması ve bu ülkenin ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında da Türkiye'nin rolü her geçen gün artmaktadır.

⁴ V. Zamyatin, "Boris Tarasyuk: Ukrayna Ne Moje Buti Eksporterom Revolütsiy", *Deny*, I (2005), s. 4.

- Ukrayna, Türkiye'nin ekonomik krizleri atlatması ve istikrarlı ekonomik sistemin oluşturulması, hem Batı'da hem de Doğu'da rağbet gören bir ekonomiye sahip olması konularında Ankara'nın tecrübesinden faydalanmalıdır.
- Karadeniz-Hazar ve Yakın Doğu bölgelerindeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması konusunda da Türkiye kilit ülke konumuna gelmektedir.
- Ankara'nın AB üyelik süreci ve Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde Türkiye'nin sahip olduğu İslam modeline ilgi her geçen gün artmaktadır.

Yukarıda sayılan hususlar göz önünde bulundurularak Ukrayna'nın Ukrayna-Türkiye ilişkileri konusunda aşağıdaki stratejiyi uygulaması gerekmektedir:

- Ukrayna'nın bölgesel lider olması için Karadeniz-Hazar bölgesinde güvenlik, ekonomik istikrar ve bütün alanlarda entegrasyonu sağlaması gerekmektedir. Bu amaçla Ukrayna ile Türkiye KEİÖ, Blackseafor, GUAM gibi örgütler çerçevesinde işbirliğini artırmalı, siyasi, ekonomi ve güvenlik alanlarında yeni projeler hayata geçirmeli, bölgedeki mevcut sorunları barışçıl yollarla çözmeli, enerji güvenliğini sağlamalıdır.
- Topraklarından bölgesel ve küresel ulaşım yollarının geçtiği Ukrayna ile Türkiye, bu koridorların hiç ara vermeden kullanımında kalması için işbirliğini artırmalı, Baltık bölgesinden Karadeniz ve Hazar'a ulaşım koridorları oluşturmalı, Çanakkale ve Bosfor gibi Türk boğazlarının yükünü azaltmalı ki, bütün bunlar Avrupa ve Asya ülke ve örgütleri arasındaki işbirliğinin gelişmesini sağlayacaktır.
- Ukrayna da aynen Türkiye gibi, AB üyeliğini hedeflemektedir. Tarafların bu alandaki koordinasyonlarını artırmaları da iki ülkeyi birbirine yakınlaştıracaktır. Bu bağlamda Kiev, Ankara'nın AB üyelik sürecini ayrıntısına kadar değerlendirerek Türkiye'nin bu süreçte yaptığı hatalardan kaçınılmalıdır. Ukrayna bir taraftan AB'nin şartlarını yerine getirmek için çaba sarfetmeli, diğer taraftan da Türk tarafıyla üyelik süreci konusunda görüşmeler yapmalıdır. Bu süreçte Ukrayna parlamentosu Rada'nın nezdindeki AB üyeliğinden sorumlu komisyon ile Türkiye'deki benzer komisyonlar arasında irtibatın başlatılması iki ülkenin çıkarına olacaktır.
- Ticari ve ekonomik alanda geleneksel ticari formlardan iki ülke ekonomilerinin entegrasyon sürecine geçiş sağlanmalıdır. Ortak üretim projelerin ve karşılıklı yatırımların artırılması gerekmektedir.

Askerî teknoloji alanı da iki ülke arasındaki işbirliği için büyük potansiyel taşımaktadır. Ukrayna, askerî teknolojiler konusunda Türkiye'nin önemli ticari ortaklarından biri olabilir. Uzay malzemeleri, gemi, tank ve diğer askerî araçların inşası konusunda Türkiye, Ukrayna ile işbirliğini artırabilir.

Enerji, petro-kimya, boru hatlarının inşası, kömürcülük, tekstil sanayisi, metalurji, ormancılık, uzay teknolojileri, gemi inşaatı, tarım, ulaşım, yüksek teknolojiler, turizm gibi alanlar, iki ülkenin çok yönlü işbirliğini geliştirmeleri ve ortak projeler gerçekleştirmeleri için müsait zemin konumundadırlar. Bu alanlardaki ortak çalışmalarıyla taraflar daha sonra üçüncü ülkelerin pazarlarına ulaşma şansına da sahip olacaklardır. Üçüncü ülkelerin pazarlarına çıkış konusunda Irak güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ukrayna ile Türkiye, Irak'da aşağıdaki konularda ortak çalışmalar yürütebilirler:

- İnşaat alanında Ukraynalı şirketlerle ortak projelerin hayata geçirilmesi (bu husus, işin maliyetini büyük ölçüde azaltacak ve Türk yatırımcılarının Irak'daki faaliyetlerini artıracaktır);
- Eski çimento fabrikalarının tadilatı;
- Ortak kullanım için müesseselerin (petrokimya vs) uzun vadeli ortaklaşa kiralanması;
- Irak'da ortak faaliyet yapmak üzere uluslararası bankalardan ortak kredilerin alınması;
- Irak ile ilgili ortak veri bankasının oluşturulması ve karşılıklı bilgi alış verişinde bulunulması;
- Boru hat ve elektrik istasyonlarının ortak projeler çerçevesinde tamir edilmesi;
- Ukrayna'dan başta gaz ve petrol boru hatları için gereken malzeme, ağaç, cam, çimento olmak üzere ihtiyaç duyulan malzemelerin bölgeye ulaştırılması konusunda işbirliğinin geliştirilmesi;
- Savaş öncesinde Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye petrol taşıyan Kerkük-Yumurtaalık petrol boru hattı yeniden faaliyete geçmediğinden, petrol ihracatı için Ukrayna'dan petrol tanklarının Irak'a götürülmesi. Ayrıca Ukrayna demiryolu vagonlarının Türk şirketlerine kiralanması da söz konusudur.⁵

Ukrayna, bölgenin siyasi hayatında daha aktif dış politika izlemek için Türkiye'nin desteğini elde etmeli ve Türkiye ile birlikte örneğin Orta Doğu ve eski Sovyet coğrafyasındaki sorunların çözümüne aktif bir şekilde katılarak Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlar'da etkisini

⁵ V. Kravçenko- T. Silina, "Abdullah Gül: Tureççına Pidtrimus Priyednaniya Ukrayini do Planu diy şodo Çlenstva", *Dzerkalo Tijnya*, XXXI/6 (2004), s. 2.

artırmalıdır. Ukrayna'nın bu amacına ulaşması için Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı R. T. Erdoğan'ın ilk resmî Ukrayna ziyareti sırasında taraflar arasında imzalanan Ukrayna ile Türkiye arasında geniş işbirliğinin geliştirilmesi için kabul edilen ortak planın hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.⁶ Söz konusu belge iki ülkenin birçok alanda işbirliğini öngörmektedir. Bunların başında Karadeniz bölgesinde barış ve güvenliğin sağlanması, uluslararası terörizm ile mücadele, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumlara entegrasyon, ilim, teknoloji, fen bilimleri ve çevre korunması gibi alanlardaki işbirliği gelmektedir.

Yukarıda zikredilen bütün faktörler göz önünde bulundurularak Ukrayna dış politikasının öncelikleri çerçevesinde Ukrayna'nın Türk-Ukrayna ilişkilerini daha fazla aktifleştirmesi, bu ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemesi, bu ilişkileri başta Ukrayna-Rusya ilişkileri olmak üzere bölgedeki siyasi konjunktürden ayrı tutması gerekmektedir. Ukrayna-Türk ilişkileri önemli stratejik, jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlara bağlı olduğundan dolayı bu ilişkiler sağlam temele ve önemli potansiyele sahiptir.

Türk-Ukrayna ilişkilerinin aktifleştirilmesi aşağıdaki sorunların çözümünü de sağlayacaktır:

- Türkiye'nin tecrübesi, Ukrayna'nın Avrupa ve Avrupa-Atlantik örgütlere entegrasyonuna katkıda bulunacaktır.
- Jeopolitik ve uluslararası ilişkiler alanında Ukrayna'nın Karadeniz-Hazar bölgesindeki konumunu güçlendirecek, Ukrayna'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki millî çıkarları için uygun şartların oluşmasını sağlayacaktır.
- Ekonomi alandaki Türkiye-Ukrayna ilişkileri, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini, alternatif boru hatlarının inşaatını, Avrasya coğrafyasında yeni ulaşım sistemlerinin oluşturulmasını, Orta Doğu ve Hazar kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasını, Ukrayna'ya yatırımların yapılmasını, Ukrayna'nın sanayi, askerî ve tarım ürünlerinin uluslararası pazarlara çıkışını sağlayacaktır.

⁶ “Spilniy Plan Diy Mij Kabinetom Ministriv Ukrayini ta Uryadom Turetskoy Respubliki z Rozşirennogo Spivrobotnitstva”, *Ofitsialniy Visnik Ukrayini*, XVII, 15 Mayıs 2005, s. 510.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA UKRAYNA'NIN YERİ

Marina Vorotnyuk

Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü

Karadeniz Araştırmaları Uzmanı

Ukrayna'nın Türkiye'ye olan ilgisi Türkiye'nin öncelikle komşu bir ülke, genel olarak da Doğu ve Batı medeniyetlerini birleştirebilecek laik-Müslüman bir ülke ve sürdürülebilir siyasi ve ekonomik gelişme ile özdeşleşmiş, medeniyetler arası bir köprü olması dolayısıyla anlaşılabilir bir durumdur.

Devletler düzeyinde, iki ülke arasındaki ilişkiyi geliştirmek ve dostane bir seviyede koruyabilmek iki ülkenin de çıkarıdır. Ukrayna ve Türkiye, farklı kültürlerin ve jeopolitik önemi olan bölgelerin kesişme noktasında bulunmaktadır. Ukrayna'dan gözlemlendiği kadarıyla Türkiye; iki ülkenin de Baltık Denizi, Karadeniz ve Akdeniz arasında işbirliğine yönelik köprüler kurabilecek potansiyele sahip olduklarına inanmaktadır. Ankara, genellikle ortak özellik ve amaçların varlığına minnettar olduğunu ve coğrafi yakınlık ile tarihin, Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar güvenli ve dengeli bir ortamın yaratılması için birleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Avrupa temelli dış politikalar da iki ülke arasında ortak bir nokta oluşturmaktadır. Türk tarafı, Avro-Atlantik entegrasyon sürecinde ve uluslararası örgütlerle ilişkilerde daha aktif bir Ukrayna'yı desteklemektedir. Türkiye, Ukrayna ile ilişkilerini Karadeniz bölgesinde güç dengesinin kurulumu ile bağlantılı ve daha geniş bir güvenlik yapısı çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu sistem içerisinde Ukrayna merkezî bir konumda olduğu için, ülkenin güvenliği hem Türkiye hem de Ukrayna halkı için büyük önem arz etmektedir.

Ukrayna'nın Türkiye için önemli bir ortak olduğunu savunan fikirler mevcuttur, çünkü Ukrayna'nın varlığı Rusya'nın Karadeniz'de daha geniş bir pazar elde etmesini engellemektedir. Türkiye'nin fikrine göre; demokratik, dengeli, Batı'ya dönük bir Ukrayna, Rusya'nın yayılcı emellerine karşı ve Karadeniz ile Kafkaslar'da güvenliğin sağlanması yolunda Türkiye'ye güvenilir bir müttefik olacaktır.

Ülkelerin aralarındaki bazı mevcut gerginlikleri tırmandırmamaları olumlu bir göstergedir. İkili ilişkilerde en tartışmalı konu Kırım Tatarlarıdır. Türk liderler, her zaman Kırım Tatarlarının tarihî ve medeni konumlarının, Ukrayna ve Türkiye arasında bir köprü

oluşumuna hizmet ettiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca Kırım Tatarlarını kışkırtmaya yönelik politikaların hiçbir zaman uygulanmadığını da söylemektedirler, çünkü ülke bütünlüğüne saygı, çağdaş Türk dış politikasının temel ilkelerinden biridir.

Bu bağlamda, röportajların birinde ilgi odağı olan farklılıkları ve anlaşmazlıkları sömürmeye eğilimli bu insanları yönlendirerek sessiz rekabet ve kargaşaları yapay olarak yaratmanın yersiz olduğunu belirten Emekli Büyükelçi Murat Bilhan'a atıfta bulunmakta fayda vardır: "İkili ilişkilerdeki bir takım sorunları, ülkelerin işbirliği yapmalarındaki stratejik çıkarlarına baskın çıkmayacak geçici ve önemsiz farklar olarak görmek daha faydalı olacaktır."

İkili ilişkilerdeki bazı sorunları göz ardı ederek; Ukrayna-Türkiye iletişimini gelişimin olumlu dönemi şeklinde tanımlamak gerekmektedir. İşbirliğinin, zıtlaşmaların kati yokluğu değil, bunların yıkıcı etkilerinin azaltılması ve ülkeler arasında çıkması muhtemel fikir ayrılıkları ile baş edebilmek olduğu aşikardır. Bu bakış açısından yola çıkarak ilişkilerimizin işbirliği odaklı ruhundan bahsetmeden geçemeyiz.

Bugünlerde Ukrayna'nın gündeminde yer alan Demokratik Seçenekler Topluluğu (Community of Democratic Choice) konusuna değinmek istiyorum. Bu bölgesel girişim, Aralık 2005'te Gürcistan, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Romanya, Slovenya ve Ukrayna'nın katılımıyla oluşturulmuştur. DST, üye ülkelerinin yeni demokratikleşmiş toplumlara destekten; ayrılıkçılık, düşmanlık, şiddet ve radikalizmle mücadeleye kadar geniş kapsamlı sorunları tartıştıkları yarı resmî bir örgüttür. Bu topluluğun amacı, ayrılığa sebep olan unsurlar, çatışma ruhu ve insan hakları ihlali ile mücadele etmektir.

Genel olarak bu oluşumun, Batı yanlısı veya Rus karşıtı bir proje olduğu yönünde birçok yorum yapılmaktadır. Tahminler, topluluğun varlığının, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda daha ölümcül bir düşüşe neden olacağını öngörmektedir.

Türk basınındaki tepkileri analiz ederken Türk uzman ve liderlerin de aynı fikirde oldukları kanısına vardım. Onlar da oluşumu Bağımsız Devletler Topluluğu'na, özellikle de Rusya'ya karşı bir saldırı, Sovyet sonrası ülkeleri halk devrimleri vasıtasıyla birleştirme amaçlarını güden bir oluşum olarak görmektedirler. Gerçekte ise, üye ülkeler bu girişimin herhangi üçüncü bir ülkeyi hedeflemediğini defalarca vurgulamışlardır. DST, Batı ile dostane ilişkilere sahip ülkelerin bölgedeki Rusya etkisini yok etmeye yönelik bir girişim olarak lanse edilmektedir. Deyim yerindeyse Ankara, topluluğu ABD ve bölge ülkelerinin güç dengesini çıkarları doğrultusunda radikal bir değişime sürüklemeyi amaç edinmiş toplu bir hareket olarak nitelendirmektedir.

Bu koşullar altında Ankara, belki durumu geleneksel güçler dengesi açısından değerlendirmektedir. Belki de, güçler dengesini bozmamanın faydalı olacağı görüşü, Türkiye'nin topluluğa karşı tarafsız bir tutum sergilemesine yol açmaktadır. Şu anda Türkiye topluluğa kuramsal katılım konusunda hiçbir girişimde bulunmamaktadır. Mayıs 2006'da Vilnius'ta yapılan DST Zirvesi'nde 25 ülkeden en üst düzey temsilciler (başkanlar, başbakan, dışişleri bakanları) ile NATO ve AB'den etkin görevlilerin bulunduğu toplantıya Türkiye, büyükelçi tarafından temsil edilmiştir.

Bu hareketsizlik, aynen Türkiye'nin GUAM'da gözlemci olmayı reddettiğinde olduğu gibi bazı Türk uzmanları tarafından eleştirilmiştir. Uzmanlar genellikle ülkenin bölgedeki durumunu güçlendirmek için daha aktif bir politikanın izlenmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Türkiye'nin bu tutumunu birçok hususla açıklamak mümkündür. Türkiye'nin Sovyet sonrası bölgelerde ana aktör (Rusya) olmaksızın işleyen verimli bir organizasyona karşı Rusya'nın şüphelerini paylaşıyor olması muhtemeldir, çünkü GUAM örneği iyimserliği ortadan kaldırmaktadır.

Türk-Rus ilişkilerindeki dayanıklı gelişmelerin arka planına bakarak, Türkiye'nin isteyerek Rusya karşıtı bir örgüt ile arasına mesafe koyduğu düşünülebilir. Türkiye ayrıca son dönemde bölgedeki birçok ülkeyle geliştirdiği münasebetlerini de bu tür örgütlere üye olarak bozmak istememektedir. Rusya ile yürütölen ortak enerji projeleri Türkiye için hayati önem taşımaktadır.

DST'nin kurulmasının ABD tarafından onaylandığı, bir gerçektir. İdeolojik ve jeopolitik olarak demokrasinin dünya çapında yayılması ve Rusya'nın gelişmesinin engellenmesi, ABD stratejisiyle uyum içerisindedir. Türkiye de bölgede Amerika'nın varlığının güçlenmesinin Türk egemenliğini sarsacak bir etmen olduğunun bilincindedir.

Türkiye'nin DST'ye karşı tutumu büyük ihtimalle bu faktörlerle açıklanabilir. Türkiye gibi önemli bir aktörün DST'de bulunması, topluluğun imkânlarını fark edilir ölçüde genişletecek ve uluslararası arenada ağırlığını artıracaktır.

Genel olarak, Türk lider ve uzmanlarının Ukrayna ve dış politikadaki önceliklerine daha çok dikkat etmesi olasıdır. Şüphesiz ki, Türkiye ve Ukrayna'nın içinde bulunduğu stratejik öneme sahip bölgedeki siyasi atmosfer, iki ülkenin yapıcı bir diyalog geliştirme becerisine bağlıdır. Ukrayna-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi, uluslararası krizlere bağlı olarak düşünölmekten çok, bölgesel güvenliğin önemli bir değeri haline gelmelidir.

UKRAYNA'DA SOSYO-POLİTİK GERGİNLİĞİN DİNAMIĞI VE BU İSTİKRARSIZLIĞIN KARADENİZ BÖLGESİNE ETKİSİ

Vladimir Bogdanovich

Cumhurbaşkanlığı Devlet Yönetimi

Millî Güvenlik Akademi Üyesi

Ukrayna'da turuncu devrimin neticesinde iktidara gelen yeni hükümet, ileri derecede sosyo-ekonomik istikrarsızlık ve siyasi muhalefetle karşı karşıya kaldı. Devrim sonrasındaki iki sene, Ukrayna ekonomisi için oldukça zor bir dönem oldu. Sanayi üretimi, inşaat ve yatırım miktarları gittikçe azalmaktadır. Ukrayna ekonomisi yıllık ancak % 2-3 oranında büyümektedir.

Bu gerileme, ekonomi alanında yürütülen siyasetten kaynaklanmaktadır. İşletmeleri tekrar özelleştirme meselesi, geniş tartışmalara yol açmaktadır. Diğer önemli sorun ise bütçeye bağlı vatandaşların sosyal ödeme ve maaş zamlarını karşılamak için uygulanan yüksek vergilendirmedir. Üçüncü mesele, hükümetin ekonomiye gereğinden fazla karışmasıdır: petrol, et, tahıl fiyatlarını kontrol etmeye çalışması ve devlet tekellerinin güçlenmesi. Demir yoluyla metal taşımacılığında masrafların ikiye katlanması da ekonomiyi zarara uğratmıştır. Dünyada metal fiyatlarının düşmesi ve enerji kaynakları fiyatlarının artması, Ukrayna'nın metalurji bölgelerinin ihracattan elde ettikleri gelir miktarını oldukça azaltmaktadır.

Turuncu devrimin özelliği, ABD başta olmak üzere Batı'nın Ukrayna'yı Rusya'nın siyasi, ekonomik ve kültürel etki alanından koparmak için hazırladığı jeopolitik projeye uyumasıdır. ABD, 2006 parlamento seçimlerinde Verhovnaya Rada'ya (parlamento) Rusya karşıtı milletvekillerini sokarak başarısını sağlamlaştırmak istemiştir. Bu, Ukrayna'yı NATO'ya çekmek için atılan bir adımdır. Çünkü Ukrayna'nın NATO'ya girmesi, ABD'nin Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki jeopolitik etkisini azaltmak için uyguladığı projenin son adımıdır.

Bilindiği gibi Rusya, Ukrayna'da 2004–2005 yıllarında gerçekleştirilen cumhurbaşkanı seçimlerinde amellerine ulaşamamış, ancak amellerinden de vazgeçmemiştir. Rusya Federasyonu, 2005 sonbaharından itibaren Ukrayna'yı çıkar alanına geri çekmek için iyi

planlanmamış jeopolitik harekâtına başlamıştır. Rusya Federasyonu (RF) 4 senaryo hazırlamış ve bunları uygulamaya koymuştur. Bu senaryolara göre Rusya:

1. 2006 parlamento seçimlerinde Verhovnaya Rada'ya Rusya yanlısı milletvekillerin girmesini sağlamak için V. Yuşenko taraftarları arasına fitne sokmalı, bunu sistematik hale getirmelidir.
2. Yeni hükümetin itibarını sarsmak için Ukrayna'nın federal bir yapıya sahip olması gerektiği düşüncesini yaygınlaştırmalıdır.
3. Ukrayna'da Ukraynaca ile birlikte Rusçaya da devlet dili statüsünün verilmesini isteyen gruplar desteklenmelidir.
4. Din alanında tartışmalar ortaya atılmalıdır.

Bu senaryoların hedefi, 2006 yılında parlamentoya Rusya yanlısı milletvekillerinin seçilmesidir ki bu, Ukrayna'nın Rusya'nın jeopolitik etkisi alanına dönmesi anlamına gelmektedir.

Rusya, hedefine ulaşmak için ekonomi, politik ve enformasyon alanlarında sistematik uygulamalar öne sürmüştür: doğalgaz fiyatlarını yükseltmiş, sonra geçici olarak doğalgazı kesmiştir. Ukrayna Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Şüphesiz bütün bunlar Ukrayna'da ekonomik, daha sonra içtimai-siyasi istikrarsızlığa yol açan en önemli faktörlerdir. Kırım'da kargaşalığın artırılması, petrol fiyatlarının yükseltilmesi, medya ve diğer bilişim araçlarıyla Ukrayna halkını psikolojik açıdan etkilemesi ve yönlendirmesi, sınır geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması, Ukrayna'nın çalışabilen nüfusunun göçü için "vatandaşlar" programının yürürlüğe konulması; bunların hepsi ülkede hayatın kötüleşmesinin ve halkın artık başka sloganlarla meydana çıkmasının zincirleme etkisidir.

Ukrayna'daki olayların ABD kontrolündeki senaryoya göre geliştiği varsayımı (Ukrayna'yı NATO'ya çekmeye çalışan ABD yanlısı bakanlar A. Gritsenko ve B. Tarasyuk, bunun delilidir) ülke içinde gerginliğin kontrol edilemeyecek dereceye tırmanabileceği olasılığını artırmaktadır. Bu durumun Karadeniz bölgesindeki istikrarı da etkileyeceği şüphesizdir.

Böylece "doğalgaz savaşı" ülkede çok ciddi politik, ekonomik, enformasyon ve psikolojik krize yol açmıştır. İlk olarak, dönemin Cumhurbaşkanı V. Yuşenko daha işin başında Petr Poroşenko ve Yulia Timoşenko arasındaki rekabet ve tartışma durumunu tasvip ederek, yeni hükümetin altına yavaş patlayan mayın yerleştirmiştir. Bu kararın neticesi malum: iki önemli devlet adamı arasındaki muhalefet, devlet başkanının zaptedemeyeceği seviyeye çıkmıştır.

İkinci olarak, fiiliyatta ÷lkede iktidar yoktur. Ülke ekonomisi her geçen g÷n gerilemektedir. Altın ve d÷viz rezervi ile yatırımlar azalmaktadır. Bütçe, ÷lkenin gerçek durumuyla uyuşmamaktadır. Bunların hepsi devlet ve toplum için ağır sonuçlar doğurmaktadır.

Üçüncü olarak, hayal kırıklığı sadece ÷lke içinde değil, uluslararası arena ve özellikle de gelişmiş ÷lkeler için geçerlidir. Turuncu devrim sonrasında Ukrayna'dan sistem reformları ile yatırımlar için uygun koşulların yaratılması ve bölgede lider konumuna gelmesi bekleniyordu. Ancak bugün kendi içinde düzen kuramayan ÷lke, bölgede lider rolüne soyunamaz. Kiev'de Demokratik Seçenekler Topluluğu'nu artık kimse hatırlamıyor. Eğer dış finansman devam etmezse GUAM'ı da aynı akıbet beklemektedir. Yeni iktidar iç ve dış misyonlara karşı oldukça sorumsuz davranmaktadır.

Dördüncü olarak, Ukrayna'nın siyasi zirvesinde oluşan çetrefilli durum devletin başka alanlarını olumsuz etkilemekte, içtimai istikrarsızlığı körüklemekte ve siyasi, ekonomik, sosyal, askerî, dinî ve toprak bütünlüğü alanlarının hepsine yansımaktadır. Toplumun içerisindeki gerginlik de her geçen g÷n artmaktadır. Toplumda istikrarsızlığın artışı doğuran sosyal gerginliğin yükselmesi söz konusudur. İlk önce siyasi ve ekonomi alanlarında birinci derece önemli tehlikelerin ortadan kaldırılması için acil çözüm kararları alınmalı ve uygulamaya geçilmelidir. Bu zaman diliminde devletin içtimai-siyasi istikrarını korumak açısından bunlar kritik öneme sahiptir.

Oluşan bu durumdan acil çıkış yolu bulmak gerekmektedir. ıkış yolu mevcut siyasi güçlerin çerçevesinde aranmalıdır. Çünkü nitelikli yeni güçler mevcut değildir. Şu andaki siyasi kriz nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, önümüzdeki dönemde Ukrayna'nın başarılı bir hükümete kavuşması mümkün görülmemektedir. İç ve dış faktörlerin baskısı altında Ukrayna, devlet statüsünü kaybetme çizgisine gelebilir. Ve bunun da en önemli nedenlerinden biri Kırım olabilir.

Kırım yarımadası, birçok özelliğinden dolayı Ukrayna'nın özel bir bölgesidir. Son zamanlara kadar Kırım'daki durum bağımsız Ukrayna'nın varlığını tehlikeye atan çetrefilli bir iç politika meselesiydi. Kırım, çeşitli uygarlıkların bir araya geldiği ve birbirleriyle karşılıklı etkileşimde bulunduğu bir alandır: burada Hristiyanlık ve İslam uygarlığı, Slavlar ve Türkler bir arada yaşamaktadırlar. Günümüzde İslam dünyası; Batı Avrupa ve İngiliz-Sakson uygarlıklarının hâkimiyetine karşı mücadele etmek üzere hareket halindedir. Bu çatışmanın temelinde ekonomik çıkarların yattığı alenidir.

Mevcut şartlar içinde Ukrayna, İslamcı radikaller tarafından sosyal barışın zedelenmesine hiçbir fırsat vermemelidir. Ancak Ukrayna Hükümeti bu fırsatı kendisi

yaratmakta ve maalesef İslamcı radikallere yıkıcı faaliyetlerini yürütmeleri için alan yaratmış bulunmaktadır.

En başta hükümet, Ukrayna'nın siyasi yönetimi, ülkenin tarihî, sosyo-ekonomik ve kültürel gerçekleri göz ardı ederek ülkeyi Batı Avrupa kültür ve siyasi ortaklığı çerçevesine entegre etmeye çalışmaktadır.

İkinci olarak, hükümet ülke içinde İslam faktörünün gelişmesini kendi akışına bırakmaktadır. Ukrayna'da bu faktör sadece dinî değil, etno-kültürel, sosyo-ekonomik ve politik bir mesele halini almaktadır. Yönetim, Kırım Tatarlarının durumunu Kırım yarımadasındaki başka halkların sayesinde düzeltmeye çalışarak, bu özerk bölgede milletlerarası barışın temelini zedelemiş oldu. Kırım Tatarlarının sorunları da çözülmeden kaldı. Nitekim Kırım Tatar halkının ekonomik ve sosyal açıdan zayıf olması ve onların kültürel izolasyonu, Kırım'da sosyal istikrarsızlığın ana kaynağıdır.

Sosyo-ekonomik durumun gittikçe kötüleşmesi ve mevcut sorunların yıllarca çözülmemesi, Kırım'daki durumun her sene daha fazla gerginleşmesine yol açmaktadır. Yarımadaanın etrafında Rusya, Türkiye, ABD, Batı, Slav ve İslam uygarlıklarının jeopolitik çıkarları örtüşmüş vaziyettedir. Aynı zamanda Kırım, Ukrayna'da yönetim için mücadele eden siyasi güçlerin menfaat alanıdır.

Analizciler, her biri Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde siyasi süreçlerin gelişmesini olumsuz etkileyebilecek çözülmemiş dört soruna işaret etmektedirler:

1. Merkez ve otonom bölge arasında ilişkilerin yeterli derecede sağlamlaştırılmamış olması;
2. Yarımadaada iç siyasi durumun gelişmesi;
3. Yarımadaaya dönen göç ettirilmiş halkların sorunların çözülmemesi, dinler ve milletler arası çelişkili durumun olması;
4. Rusya, Türkiye ve İslam gibi etkili dış faktörlerin rolü.

Kırım'daki durum ile ilgili analiz, bu bölgede çatışma potansiyeli seviyesinin düşmesine ilişkin iyimserlik havası yaratmamaktadır. Kırım Tatar toplumunun gelişmesindeki bazı süreçler tedirgin edicidir. Bunlar iki şekilde yorumlanabilir: Kırım Tatarlarının millî-kültürel şuurunun uyanmasının doğal süreçleri ve Kırım Tatar etnosunun siyasi potansiyelinin artması. Fikrimizce, Kırım'da yeni potansiyel çatışma dalgası birkaç sene sonra gündeme gelebilir. Bu da çoğunlukla Türkiye'nin yüksek eğitim-öğretim kurumlarında eğitim almış yeni siyasi elitin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olacaktır.

KARADENİZ'İN DEĞİŞEN JEOPOLİTİĞİ

(Karadeniz'deki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler)

Hasan Kanbolat

ORSAM Başkanı

Giriş

Karadeniz, antik çağlarda Akdeniz'den sonra ikinci önemli merkez olmuştur. M.Ö. 10. yüzyıllarda Ege insanı hiç tanımadığı bu denize açılmış, altın ve demir madenleri işletmiş, Karadeniz insanı ile temas etmiştir. Tanımadıkları Karadeniz'e açılan Egeli denizciler, adalardan yoksun bu denizde hırçın dalgalarla, kuvvetli akıntılarla, fırtınalarla ve tanımadıkları kavimlerle karşılaşmışlardır. Karadeniz'de karşılaştıkları olumsuzluklardan etkilenen bu insanlar, Karadeniz'e "dost sevmeyen deniz" anlamında "Pontos Aexeinos" demişlerdir. "Aexeinos"un Farsça bir kelime olan ve "karanlık, muzlim" gibi anlamlar içeren "Ahşæna"dan geldiği bilinmektedir. "Aexeinos" adının verilmesi ile ilgili bir başka iddia ise, Nuh'un oğullarından Yafes'in torunu olan Aşkenaz'ın bu bölgede yaşamış olmasıdır. Zamanla gemi yapım teknolojisinin ilerlemesi ile birlikte Karadeniz'e dayanıklı gemiler yapılmıştır. Karadeniz sahillerinde kurulan koloni şehirler vasıtasıyla bu bölgenin zenginlikleri Ege ve Akdeniz'e taşınmıştır. Böylece, Karadeniz'e bakış değişmiş ve bu denize "konuksever deniz" anlamında "Pontos Euxinos" denilmeye başlanmıştır.

21. yüzyıl Karadeniz tarihte nasıl anılacaktır? "Pontos Aexeinos" olarak mı, yoksa "Pontos Euxinos" olarak mı? Karadeniz'de kalıcı barışı kim sağlayacaktır? Karadeniz'in yeniden değişen jeopolitiği bu soruları nasıl cevaplandıracaktır?

Temel Bilgiler

Doğu Avrupa, Balkanlar ve Kafkasya arasında yer alan Karadeniz, bir başka tanımla Türkiye'nin kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan bir iç denizdir. Karadeniz'in yüzölçümü 424 000 km²'dir. Ada bakımından fakir, derin bir denizdir. Kıyılarından itibaren derinlik hemen 1 500 metreyi ve ortalarına doğru 2 200 metreyi bulur. 150-200 metreden sonra adı gibi karanlıktır. Suları oksijensizdir. Hidrojen sülfite (HS) zengindir. Bu nedenle, su altı canlılarının yaşamasına olanaklı değildir. M.Ö. 6'ncı binyıla kadar tatlı su gölü olan Karadeniz, bu tarihten sonra tuzlu bir denize dönüşmüştür. Bol yağış aldığı ve birçok akarsuyun dökülmesinden ve buharlaşmanın az olmasından dolayı az tuz içeren bir denizdir.

Karadeniz’de tuzluluk oranı binde 18 civarındadır. Bu oran Marmara’da binde 22, Ege’de binde 38, Akdeniz’de ise binde 40’ın üzerindedir. Karadeniz’e çok sayıda nehir dökülmektedir: Romanya’dan Tuna, Ukrayna’dan Dinyeper ve Dinyester, Rusya Federasyonu’ndan Don ve Kuban. Türkiye’den ise Sakarya, Kızılırmak, Yeşilirmak ve Türkiye’den doğup Gürcistan-Batum’dan dökülen Çoruh. Karadeniz, Türkiye’nin en soğuk su sıcaklığına ve en ağır deniz koşullarına sahip denizidir. Kuzey rüzgarları nedeniyle dalga boyu yüksektir.

Karadeniz’i çevreleyen ülkeler ve önemli limanları: Türkiye (İstanbul, Zonguldak, Samsun, Trabzon), Bulgaristan (Varna, Burgaz), Romanya (Köstence), Ukrayna (Odessa, Sivastopol, Yalta), Rusya Federasyonu (Rostov-Na-Donu, Novorossiysk, Soçi), Gürcistan (Sohum, Poti, Batum)’dır. Kıyı uzunluğu ise, Türkiye (ODTÜ’ye göre 1400 km., DSİ’ye göre 1778, DİE’ye göre 1965 km.), Bulgaristan (300 km.), Romanya (225 km.), Ukrayna (1628 km.), Rusya Federasyonu (475 km.), Gürcistan (310 km.).

Kıyı dillerinde Karadeniz: Osmanlıca (Bahr-i Siyah: “Karadeniz”), Bulgarca ve Rusça (Chernoye More-Чёрное море: “Kara Deniz”), Romence (Marea Neagra: "Kara Deniz"), Ukraine (Çorne More: “Kara Deniz), Adigece (Hi Fitse: “Kara Deniz”), Abhazca (Amsin Eykua: “Kara Deniz”), Lazca (Uça Zuğa: “Kara Deniz”), Gürcüce (Saviz Jgva: “Kara Deniz”), Yunanca (Pontos Aexeinos: “Dost sevmeyen Deniz”; Pontos Euxinos-Πόντος Εύξεινος: "Konuksever Deniz"; Mavro Thalassa-Μαύρη Θάλασσα: "Kara Deniz"), Latince (Pontus Euxinus: "Konuksever Deniz"); Arapça (Bahr-i Esved: “Kara Deniz”).

Sovyetler Birliği Sonrası Kimliğini Arayan Karadeniz

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası, Karadeniz (Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan) ve Hazar kıyılarında (Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan) yeni devletler ortaya çıkmıştır. Moskova, Karadeniz ve Hazar’da önemli limanlarını kaybetmiştir. Varşova Paktı’nın da dağılması ile birlikte Bulgaristan ve Romanya Moskova’nın nüfuz alanından çıkmıştır. Böylece, Sovyetler Birliği döneminde Karadeniz (Türkiye kıyıları hariç) ve Hazar (İran kıyıları hariç) Sovyet deniziyken, günümüzde Karadeniz Avrupa denizi, Hazar ise Avrasya denizi haline dönüşmektedir. Sovyetler Birliği’nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu ise Karadeniz’de Kuzeybatı Kafkasya, Hazar’da ise Kuzeydoğu Kafkasya kıyılarına sıkışmıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası Karadeniz yeniden şekillenmeye başlamıştır. Karadeniz’e kıyısı olan (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan) veya Geniş Karadeniz Bölgesi (Balkanlarda Moldova, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Güney Kafkasya’da Azerbaycan ve Ermenistan) içinde yer alan ülkeler Rusya Federasyonu’ndan

uzaklaşarak Batı'ya yakınlaşmaya başlamıştır. Balkanlar ve Güney Kafkasya'da bulunan Karadeniz ülkelerinin ortak özellikleri genelde ya eski Varşova Paktı üyesi (Bulgaristan, Romanya) ya da eski Sovyetler Birliği cumhuriyeti (Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) olmalarıdır. Arnavutluk ve Yugoslavya (Makedonya, Bosna-Hersek, Hırvatistan) ise sosyalist sistemi benimsemiş ülkelerdi. Söz konusu ülkelerin Batı'ya yakınlaşma konusundaki bu stratejik kararları nedeniyle önümüzdeki on yıllarda Batı'ya daha yakın, Avrupa-Atlantik dünyasının bir parçası haline gelmiş ve Avrupa Birliği (AB) ile NATO üyeliğine kabul etmiş Karadeniz ülkelerinin olabileceği muhtemel bir gelişmedir. Kimlik arayışında olan bu ülkelerin Doğu (Rusya Federasyonu, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya vb.) dünyasından Avrupa-Atlantik dünyası olarak ifade edilen Batı dünyasına (ABD, AB, NATO vb.) doğru günümüzde devam eden bu jeopolitik kayış süreci, Karadeniz'in Doğu ile Batı arasında tarihsel sıkışmışlığını da yansıtmaktadır. Böylece, Karadeniz'deki Doğu-Batı kutuplaşması bölgenin yakın geleceğini belirleyecek en önemli unsurlar arasında yer almaya aday gözükmektedir. Bu bağlamda, Karadeniz'i değerlendirebilmek için Osmanlı Devleti, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliğisiz bir Karadeniz tarihinin eksik olacağı, buna karşın Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Batı'nın Karadeniz'e gittikçe daha fazla nüfuz etmesi ile birlikte Karadeniz için yeni bir tarihin yazılmaya başlandığını görmek gerekmektedir. Karadeniz böylece, son on yılında tarihinde hiç yer almamış iki yeni dünya gücü (ABD ve AB) ile karşı karşıya kalmıştır. Birbirleriyle koordineli hareket eden bu iki siyasi, ekonomik ve askerî gücün Karadeniz'in yakın ve uzak geleceğini nasıl etkileyeceği henüz belli değildir.

Güney Kafkasya'nın en stratejik öneme sahip ülkesi olan Gürcistan'da odaklaşan Batı ile Doğu arasındaki nüfuz mücadelesi, Gürcistan'da daha sonra model haline gelen Batı yanlısı ilk sivil darbenin gerçekleşmesine yol açmıştır. Gürcistan modeli, sivil darbe ile Sovyet eğitilmiş yöneticilerin tasfiyesi, Batı (AB, ABD) eğitilmiş genç yöneticilerin iktidarı ele geçirmesi ile ülkenin demokratikleştirilmesi sürecinin başlatılması ve Batı dünyasına entegrasyonun hızlandırılması olarak özetlenebilir. Ancak, söz konusu modelin başarılı olup olmayacağı büyük ölçüde "Rusya Faktörü"nü etkili olup olmayacağına bağlıdır. Gürcistan modelinin başarılı olması Moskova'nın eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki etkisinin kesin olarak tasfiyesi anlamına gelmektedir. Moskova'nın Çarlık Rusyası ve SSCB dönemlerinde kesintisiz olarak iki yüzyıldır yönettiği Karadeniz'den tasfiye edilmeye seyirci kalmasını beklemek doğru olacak mıdır? Ancak, Gürcistan ve Ukrayna'da gerçekleşen renkli devrimler ve Haydar Aliyev'in vefatı Karadeniz'e Batı'nın (özellikle ABD'nin) bir adım daha yerleşmesine zemin hazırlayacak bir sürecin halkaları olarak yorumlanabilir. Nitekim, artık Karadeniz'de eski Sovyet yönetici sınıfından gelmeyen, daha genç ve Batı'ya daha açık

iktidarlar dönemine girilmektedir. Ancak, iktidarların yeni ve genç bir kuşak tarafından teslim alınması, belirli fırsatlar getirebileceği gibi, potansiyel riskler de taşımaktadır. Çünkü, Karadeniz coğrafyasının karmaşık jeostratejik dengelerini gözetebilmek ve bütün etki unsurlarını iyi hesaba katabilmek, belirgin siyasal ve kişisel deneyime sahip olmayı gerektirmektedir. Kuçma, Aliyev ve Şevarnadze gibi duayenlerin yokluğu bu meyanda potansiyel zikzaklar ve belirsizlikler ihtimalini artırsa da mevcut kan ve kadro değişimi Karadeniz'in siyasal yapısında yeni bir döneme girmekte olduğuna işaret etmiştir.

2000'li Yıllarda Karadeniz'in Önemi Neden Artmaktadır ?

Karadeniz'in yeni bir döneme girişinin ilk adımlarını ABD atmıştır. Karadeniz, 2 Mart 2006'da ABD'nin Akdeniz'de terörizm ve suçla mücadele kapsamında faaliyet gösteren NATO Aktif Çaba Operasyonu (Operation Active Endeavor)'nun görev alanını Karadeniz'e de genişletmek istemesi ve Ankara ile Moskova'nın buna karşı çıkması ile gündeme taşınmıştır. Ancak, "Karadeniz Uyum Harekatı" adı altında Karadeniz'de ulusal düzeyde deniz operasyonlarını sürdüren Türkiye, Karadeniz'in terörle mücadele kapsamında bir NATO operasyonuna konu edilmesini gereksiz bulmaktadır.

ABD için Karadeniz'in önemi neden giderek artmaktadır ?

2000'li yıllarda, ABD için Karadeniz'in öneminin giderek artmasının birkaç ana nedeni bulunmaktadır.

Birinci neden, Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması, bu dağılma sonrası batıdan doğuya doğru genişlemeye devam eden AB ve NATO'nun Karadeniz'e kadar genişlemeyi tamamlamış olması ve Karadeniz'i kapsayacak şekilde Güney Kafkasya'yı da ("Dublin'den Bakü'ye") içine alarak genişlemeyi tamamlamak istemesidir.

Nitekim, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'nin son genişlemesinden sonra, 11 Mart 2003 tarihinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB Dışişleri Bakanları tarafından kabul edilen *Daha Geniş Avrupa (Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours)* programı çerçevesinde AB, Karadeniz ülkeleri ile ilişkileri geliştirme yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda, AB'nin Karadeniz'deki dondurulmuş çatışma bölgelerindeki sorunların çözülmesinde ve siyasal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde daha etkin bir rol üstleneceği beklenmektedir. *Daha Geniş Avrupa* programında demokrasiye geçiş süreci, ödüllerle teşvik edilen ve Kopenhag Kriterleri benzeri koşulları yerine getirmeleri karşılığında adeta "AB'ye üyelik dışında hemen herşeyin teklif edildiği uzun bir süreç" olarak aktarılmaktadır. Teklif edilen hukukî çerçeve ise "ortaklıktan ziyade, üyelikten daha az bir dizi hakları" içermektedir. 14 Haziran 2004'te *Daha Geniş Avrupa* programına Güney Kafkasya ülkeleri de dâhil edilmiştir.

AB'nin Sovyetler Birliği coğrafyasındaki ikinci genişlemesinin Güney Kafkasya'yı (özellikle Gürcistan'ı) kapsayabileceği de olasılıklar içerisinde. Üçüncü Dalga olarak adlandırılmaya başlanan sözkonusu olası genişleme, Moskova'yı AB'nin Mayıs 2004 genişlemesinden daha fazla etkileyebilecektir.

Karadeniz ülkelerinin NATO ve AB üyeliği bu ülkelerde büyük ekonomik ve siyasi yapısal reformlar yapıldığı takdirde mümkün olabilecektir. Karadeniz ülkeleri ekonomik ve siyasi yapısal reformların gerçekleştirilmesinde istekli görünse de bu ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik kurumlarının yetersiz olması nedeniyle yeterince başarılı olunamamaktadır. Bu nedenle, bu ülkelere yönelik Avrupa-Atlantik (AB ve ABD) yardımları ağırlıklı olarak demokratik kurumların yapılanmasına, ekonomik yapının yenilenmesine, sivil toplum ve hukukun gelişiminin sağlanmasına yöneliktir. Karadeniz devletlerinin başarısı, demokrasi ve sivil toplumlarının gelişimine ve ekonomilerinin dışa açılmasına bağlıdır.

İkinci neden, Karadeniz ülkelerinin yaklaşık son iki yüzyıldır Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin egemenlik ve nüfuz alanında kalmaları ve Rusya Federasyonu'nun önümüzdeki on yıllarda ekonomik, siyasi ve askerî alanlarda toparlanması sonrası tekrar eski nüfuz alanına dönmek isteyebileceği ihtimalinin olması, söz konusu ülkelerin NATO ve AB üyeliğini ülkelerinin gelecekteki siyasi, ekonomik ve askerî güvenliğinin en önemli güvencesi olarak görmelerine yol açmaktadır. Karadeniz ülkelerinin ulusal güvenliklerini sağlama kapasitesinin zayıf oluşu da onları güçlü bir dış desteğe muhtaç bırakmaktadır. Ayrıca Karadeniz ülkelerinin demokrasi, çoğulculuk ve serbest pazar ekonomisine doğru yönelimleri artarken, Rusya Federasyonu'nun tersi bir süreç izlediği görülmektedir. Bu nedenle Rusya Federasyonu'na karşı duyulan kaygı bu ülkelerin ekonomik işbirliği yerine, güvenliğe öncelik vermelerine yol açmaktadır.

Üçüncü neden, 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası ABD'nin "terör" merkezlerini yok etmeye yönelik başlattığı askerî hareket içinde Karadeniz'in bulunduğu özel konumdur. Nitekim Karadeniz, ABD'nin Ortadoğu (özellikle Irak) ve Orta Asya'ya (özellikle Afganistan) açılımı için stratejik bir konumdadır. Bölge özellikle, Orta Asya'da bulunan ABD askerî varlığı ile ulaşımın sağlanması açısından ABD için önemli hale gelmiştir. ABD uçaklarının Avrupa'dan Orta Asya'ya ve Afganistan'a gitmek için kullandığı hava koridoru Karadeniz'den geçmektedir. ABD Orta Asya'daki askerî üslerini Rusya Federasyonu, Çin ya da İran üzerinden besleyemeyeceği için Pakistan-Afganistan veya Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan koridorunu kullanmak zorundadır. Her iki bölgenin de istikrarsız karakteri düşünülürken, ABD sadece tek bir koridora bağımlı olmaktan kaçınmaktadır. Böylece,

daha önce “Doğu-Batı Enerji Koridoru” olarak literatürümüze giren koridor, bu defa “Karadeniz Güvenlik Koridoru” olarak uluslararası siyasette yerini almıştır.

11 Eylül saldırısının ardından oluşan konjonktürden yararlanan ABD, olağan koşullarda yerleşmenin adeta imkânsız olduğu Sovyetler Birliği topraklarına yerleşmeye başlamıştır. Aslında, Rusya Federasyonu’nda 1999 yılında Vladimir Putin dönemi başladığı zaman, genel beklenti Putin iktidarının Batı dünyasına daha sert tavır alacağı yönündeydi. Ancak, beklenen gerçekleşmemiştir. 1993 yılında oluşturulan ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasını nüfuz alanı olarak tanımlayan Yakın Çevre Politikası, Putin döneminde anlamsızlaşmıştır. NATO ve AB genişlemeye devam etmiş, Karadeniz, Güney Kafkasya ve Orta Asya’ya yerleşmeye başlayabilmiştir. Balkanlara, Afganistan’a ve son olarak Irak’a askerî müdahalede bulunulabilmiştir. Bu bağlamda, Romanya ile ABD arasında, Romanya’nın Karadeniz kıyılarında ABD askerî üslerinin kurulması konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. ABD’nin özellikle Romanya ve Bulgaristan’da güvenli birer stratejik pozisyon elde etmesiyle birlikte Karadeniz bölgesinde yeni bir güç yapılanması belirmektedir. Ayrıca, NATO üyeleri olan Fransa ve Almanya gibi ülkeler bile Irak konusunda ABD’nin yanında yer almamışken, NATO ile “Barış İçin Ortaklık” anlaşmasını imzalamalarının ardından ancak on yıl geçmiş olan Karadeniz ülkeleri de 2004 yılında Irak’a asker gönderebilmiştir.

Dördüncü neden, ABD’nin olası bir İran harekati ve Avrupa-Atlantik dünyası dışında kalan Beyaz Rusya ile Rusya Federasyonu’nun askerî hareketlerini kontrol altında tutmak için, Karadeniz’i “askerî üs, radar istasyonları ve casus uçakları ile izleme merkezi” olarak değerlendirmek istemesidir.

Bu bağlamda ABD, Hazar’ın güvenliğinin sağlanması için “Caspian Guard” programı çerçevesinde 135 Milyon Dolar harcayacağını açıklamıştır. Bunun yanında ABD, Azerbaycan’ın İran sınırında bulunan Astara ve Bakü’nün kuzeyinde bulunan Hızı bölgelerinde “s” bandında iki radar istasyonunu Ağustos 2005’de faaliyete geçirmiştir. Eskimiş teknolojilere sahip bu iki istasyon, 20 Milyon Dolara mal olmuştur. ABD, Azerbaycan’da oluşturduğu üç ayaklı radar sistemi ile İran’ın bütün kuzey bölgelerini, Rusya Federasyonu’nun Hazar kıyılarını, Ermenistan’ı izleyebilecektir. Azerbaycan’daki kurulan radar istasyonları 2015’e kadar Güney Kafkasya’da oluşturulması planlanan “Caucasus Net” (RLS/Radio Location System) sistemine dâhil edilecektir. Söz konusu sistem de küresel eşalon sisteminin bir parçası olacaktır. ABD’nin radar istasyonlarını oluşturmasından sonra askerî üs açmasına da kesin gözüyle bakılmaktadır. Askerî uzmanlar ABD’nin bir ülkeye ilk önce radar istasyonları ve savaş uçakları yerleştirdiğini, ikinci aşamada ise ağır askerî araçlar ve kara ordusunun getirdiğini iddia etmektedirler. Azerbaycan’ın kuzey (Rusya Federasyonu-

Kuzey Kafkasya sınırı) ve güney (İran sınırı) bölgesinde yer alan dağlık bölgeleri Pentagon uzmanlarının incelemeye başladığı ve bu inceleme sonucunda ABD Savunma Bakanlığı'nın Doğu Avrupa'da uyguladığı "Sun of Star Wars" programı çerçevesinde Azerbaycan'a iki füze üssü oluşturacağı iddia edilmektedir. Bu füze üslerinden biri ülkenin kuzeyinde, diğeri ise güneyinde bulunan radar üslerine yakın olacaktır.

2005 yılından itibaren Azerbaycan'ın Hazar kıyısında radar üssü oluşturan ABD'nin asıl amacının Rusya Federasyonu, İran ve Beyaz Rusya hava sahasını tamamen denetim altında tutmak olduğu iddia edilmektedir. ABD'nin bu amaçla, Moldova ve Baltık ülkelerinde de radar istasyonu kurduğu bilinmektedir. Ancak ABD, "Post-Sovyet coğrafyasının batı bölgelerinde uçuşların güvenliğinin sağlanması ve yönlendirilmesi, aynı zamanda sınırların güvenliği ve uluslararası terörizm ile mücadelenin etkinliğini artırmak için" söz konusu istasyonların kurulduğunu iddia etmektedir. Azerbaycan'da yakın mesafeyi izleyebilen "s" bandındaki radar istasyonlarının, yakın bir gelecekte en son teknolojiyi içeren ve uzak mesafedeki yer üstü ve hava hedeflerini izleyebilen "x" bandı radar sistemine dönüştürüleceği de iddia edilmektedir. Nitekim, savaş ve istihbarat uçakları ile istihbarat uyduları bir coğrafyanın ayrıntılı haritasını elde edebilmek için "x" bandına (10-11 Ghers) gereksinim duymaktadır. Bu dalgalardan yararlanarak elde edilen fotoğraf oldukça nettir.

ABD, Güney Kafkasya ve Orta Asya üzerinden izlemeyi, radar istasyonlarından ziyade 550 km.'lik bir alanı tarayabilen AWACS (Airborne Warning and Control System) uçakları ile gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Güney Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya birer AWACS uçağının konuşlandırılması beklenilmektedir. Bu bağlamda, Azerbaycan'a 4, Gürcistan'a 3 ABD subayının gittiği ve Azerbaycan'da Kürdemir, Kala, Zeynalabidin Tagiyev ve Gürcistan'da Vaziani, Marneuli, Batum havaalanlarının durumunu kontrol ettikleri iddia edilmektedir.

Beşinci neden, 11 Eylül saldırısı sonrası, dünya petrolünün yüzde 65'ini, doğal gazın ise yüzde 40'ını bulunduran ve gittikçe istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışıdır. Karadeniz ve Hazar Bölgesi coğrafi konumundan ileri gelen jeopolitik önemi yanında zengin enerji kaynaklarına sahip bir bölgedir. Söz konusu bölge, petrol ve gaz rezervleri (ispatlanmış), mevcut veriler ve (arama+üretim) maliyetleri dikkate alındığında, Orta Doğu rezervleri ile kıyaslanacak büyüklükte değildir. Buna karşın, arz güvenliği ve buna bağlı olarak kaynak çeşitliliği olguları dikkate alındığında, bu kaynakların öneminin önümüzdeki yıllarda hızla artması beklenmelidir.

Altıncı neden, Rusya-Ukrayna doğalgaz krizinin ardından, enerji güvenliğinin dünyada hayli önem kazanması ve gözlerin Karadeniz bölgesine çevrilmesidir. Nitekim

Karadeniz, gerek tanker taşımacılığı, gerekse petrol ve doğal gaz boru hatları ile “Doğu-Batı Enerji Koridoru” üzerindedir. Bu nedenle, Avrupa’nın özellikle doğal gaz alanında enerji güvenliğinin sağlanması için Karadeniz giderek ön plana çıkmaktadır. Söz konusu nedenler, Karadeniz’i ister istemez giderek Batı ile Doğu arasındaki nüfuz mücadelesinin merkezi durumuna getirmektedir.

Karadeniz Ülkelerinin Yeni İşbirliği Arayışları

Karadeniz ülkelerinin Avrupa-Atlantik dünyasının da desteği ile yeni arayışlara girdiği görülmektedir. 2005 yılında Romanya, Ukrayna, Gürcistan ve Baltık ülkelerinin Rusya Federasyonu’na karşı Karadeniz bölgesinde stratejik denge gereksinimlerinden kaynaklanan ve Türkiye’nin günümüz koşullarına göre Karadeniz için yeni politik açılımlar üretmekte geç kalması nedeniyle kurumsallaşmaya başlayan yeni işbirliği arayışları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yeni işbirliği arayışlarının **birincisi**, Romanya’dan kaynaklanmıştır. NATO ve 2007’de de AB üyesi olan Romanya, AB üyesi olmayan Karadeniz ülkelerinin AB’ye açılan kapısı olmayı kendine misyon edinmiştir. Aslında, Varşova Paktı döneminde de Romanya, diğer Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği ülkelerinin (özellikle Azerbaycan’ın) Avrupa’ya açılan kapısı olmuştur. Geçmişten gelen deneyimle hareket eden Romanya, Türkiye’nin günümüz koşullarına göre Karadeniz için yeni politik açılımlar üretmekte geç kalması nedeniyle bölge liderliğine oynamaya başlamıştır. Romanya’nın iddialarına göre, “KEİÖ koma halinde bir kuruluştur. Hem KEİÖ, hem de Blackseaför bölgenin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. 15 Ekim 2005’de Tiflis’te yapılan ve siyasi bir metin üzerinde anlaşılabilen Blackseaför’un bu toplantısı başarısızdı. Operasyonel olmasının engellenmeye çalışıldığı Blackseaför’un Aktif Çaba Operasyonu (Operation Active Endeavor) ile daha ileri bir aşamaya geçmesi istenmektedir. Bükreş, Ankara ve Moskova’nın baskısı ile karşılaşmamak için Washington ve Brüksel’in desteğine ihtiyaç duymaktadır”.

Söz konusu bu çerçeve içinde Romanya, 2005 yılında “Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu” önerisini açıklamıştır. Karadeniz’de işbirliğine bir şemsiye olarak getirilmek istenilen, katılımcılığın ve serbestliğin esas olduğu, fazla kurumsal bir yapının düşünülmediği bu forum 5 Haziran 2006’de Bükreş’te bir zirveyle başlatılmıştır. Böylece, bu forum ile birlikte Romanya Karadeniz’de liderliğini ilan etmek, bölgedeki faaliyetlerine bir meşruiyet kazandırmak ve Karadeniz bölgesi ile iletişime geçmek için tek aracın KEİÖ olmadığını AB’ye göstermek istemektedir.

Karadeniz’de Romanya dışında **ikinci** yeni işbirliği arayışı Gürcistan-Ukrayna ikilisinin girişimleri ile başlamıştır. Romanya’nın Türkiye’nin öncülüğünü önemsemeyen

tavırlarına karşın, Gürcistan-Ukrayna ikilisi Türkiye'ye rağmen Karadeniz'de işbirliğinin yapılamayacağını farkındadır. Bu bağlamda, Gürcistan-Ukrayna ikilisinin öncülüğünü yaptığı ve bir anlamda Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu'na rakip olan Demokratik Seçenekler Topluluğu (The Community of Democratic Choice) daha gerçekçi temeller üzerine 1-2 Aralık 2005'de Kiev'de kurulmuştur. Demokrasi, insan hakları ve dondurulmuş çatışma bölgeleri üzerine çalışmayı amaçlayan, AB ve NATO ile yakın işbirliğini öngören DST, ikinci toplantısını da 9-10 Mart 2006'da Tiflis'te yapmıştır.

Yeni işbirliği arayışlarının **üçüncüsü**, Baltık ülkelerinden kaynaklanmaktadır. Baltık ülkelerinin kurmuş olduğu ve Litvanya'nın başkentinin adı ile anılan "Vilnius Groups", Baltıkların NATO ve AB'ye giriş sürecindeki deneyimlerini Karadeniz ülkelerine aktarmak arzusundadır. ABD tarafından Baltık ülkeleri (Letonya, Litvanya, Estonya) ile Güney Kafkasya ülkeleri (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) arasında bir eylem planı da oluşturulmuştur. Amaç, Baltıkların ekonomik, sosyal, siyasi reformları konusunda bilgi ve deneyimini Güney Kafkasya'ya aktarmak ve bu ülkeleri NATO'ya ve AB'ye üyelik sürecine hazırlamaya katkıda bulunmaktır. Baltık ülkeleri ve Güney Kafkasya ülkeleri eski Sovyetler Birliği ülkesidir. Kendi aralarında kültürel ve tarihsel yakınlık bulunduğu için bir blok olarak değerlendirilmektedir. NATO'ya ve AB'ye girmeyi başarmış ilk Sovyetler Birliği ülkeleri olarak gerek bu deneyimlerini, gerekse siyasi, ekonomik, askerî vb. dönüşüm deneyimlerini Güney Kafkasya'ya aktarmaya başlamışlardır.

SSCB'nin Dağılması Sonrası Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği ve KEİÖ

Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında bir pakt kurulması önerisi II. Dünya Savaşı öncesinde Montreux görüşmeleri sırasında Sovyetler Birliği'nin desteği ile Romanya tarafından Türkiye'ye teklif edilmiştir. Ancak Türkiye, boğazların Karadeniz ülkeleri tarafından birlikte savunulmasını öngören, Montreux sürecini baltalamayı amaçlayan ve özellikle Almanya ile İtalya'nın tepkisini çekebilecek olan Karadeniz Paktı önerisini red etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sancıları ile birlikte Karadeniz'de yeni bir işbirliği için gerekli elverişli ortam oluşmaya başlamış ve KEİÖ'nün doğuşuna neden olan jeopolitik dönüşüm meydana gelmeye başlamıştır. Böylece, KEİÖ'nün doğuşu Karadeniz'in iki önemli ülkesinde, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nde 1980'li yıllarda meydana gelen değişimle yakından ilgili olmuştur. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile Türkiye, ülke ekonomisini dışa kapalı bir hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terketmiş, ekonomisini dışa açmış ve "ihracata dayalı sanayileşme" stratejisini benimsemiştir. 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam üyelik müracaatında bulunulmasında ve

KEİ fikrinin ortaya atılmasında, ihracata ağırlık veren yeni ekonomik politikanın ülkeyi dış pazar arayışına girmesine neden olması da etken olmuştur. Sovyetler Birliği'nde ve Varşova Paktı'nın parçası olan Doğu Avrupa'da ise Mihail Gorbaçov'un Mart 1985'te Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine gelmesiyle, 1985-90 yılları arasında Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) dönemi yaşanmış, dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine doğru adımlar atılmaya, Avrupa-Atlantik dünyası ile ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Böylece Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan gibi Karadeniz ülkelerinin işbirliğinin sağlanması için elverişli bir ortam ortaya çıkmıştır.

Karadeniz'de sermaye, işgücü, mal ve hizmetlerinin serbest dolaşımının sağlanmasına yönelik olan KEİ projesi, 1990 yılında Büyükelçi Şükrü Elekdağ tarafından ortaya atılmıştır. 2 Aralık 1990 tarihinde Abant'da kamu ve özel sektörün katılımıyla yapılan toplantı ile de KEİ'nin ana hatları belirlenmiştir. Bu toplantı sonrasında Karadeniz ülkeleri ile görüşmelere başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal (1989-1993), KEİ düşüncesini Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan devlet başkanları ile paylaşmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'ın uzman düzeyindeki heyetleri 19-20 Aralık 1990'da Ankara'da, 12-13 Mart 1991'de Bükreş'te, 23-25 Nisan 1991'de Sofya'da bir araya gelmiştir. Ancak, Türkiye'nin KEİÖ'ne model olarak AET'i sunmasına karşın Romanya ve Bulgaristan, AET'e alternatif bir örgütlenme modeli istememişlerdir. Ayrıca Özal, KEİÖ'nün sadece Karadeniz ülkelerini değil, Balkanları da kapsamasını arzulamıştır. Bu hedef doğrultusunda Yugoslavya'nın KEİÖ'ne alınmasına çalışılmıştır. Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde engeller çıkartan ve İstanbul merkezli güçlü bir bölgesel işbirliğinin kendi aleyhine gelişebileceği düşüncesiyle, Romanya ve Bulgaristan'ı KEİÖ'den vazgeçirmeye çalışan Yunanistan'ın katılmasına onay vermiştir. Nitekim, 11-12 Temmuz 1991'de Yunanistan ve Yugoslavya'nın gözlemci olarak katıldığı Moskova toplantısında Karadeniz'de kıyısı bulunan dört ülke (Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan) arasındaki görüşmeler devam etmiş ve hazırlanan Ortak Bildiri (Deklarasyon) üzerinde anlaşma sağlanmıştır.

8 Aralık 1991'de Minsk'te Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanlarının toplanarak Sovyetler Birliği'nin son bulunduğunu açıklamalarından sonra Karadeniz bölgesinde eski Sovyet cumhuriyeti olan altı yeni devlet (Rusya Federasyonu, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu gelişmeler nedeniyle KEİÖ durağan bir dönem geçirmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının şoku atlatıldıktan sonra, 3 Şubat 1992'de İstanbul'da düzenlenen dışişleri bakanları düzeyindeki toplantıda dokuz ülke (Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Ukrayna,

Moldova, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) tarafından KEİÖ Ortak Bildirisi paraf edilmiştir. 27-28 Mayıs 1992'de Bükreş'te KEİÖ'ne taraf ülkelerin katılımı ile uzmanlar toplantısı yapılmıştır. Böylece, 25 Haziran 1992'de İstanbul Zirvesi'nde yayınlanan bildiri ve Boğaziçi Açıklaması ile de KEİÖ resmen kurulmuş, Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olmuşlardır. İç savaşa sürüklenen Yugoslavya ise KEİÖ'nün dışında kalmıştır.

KEİÖ kurucu devletleri, KEİÖ ile Karadeniz'i barış, istikrar ve refah bölgesi yapmayı, dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Ekonomi, ticaret, sanayi, bilim, teknoloji ve çevre alanlarındaki işbirliği potansiyelini değerlendirmeyi kararlaştırmışlardır. Bu amaçla, özel sektör kuruluşları arasındaki doğrudan temasları geliştirmeyi ve işadamlarının hareketini kolaylaştırmayı; küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemeyi; mal ve hizmet ticaretini artırmayı, bunun önündeki engelleri kaldırmayı; çifte vergilendirmenin önlenmesi veya yatırımların teşviki ve korunması anlaşmalarını akdederek yatırım, sermaye akışı ve sanayi işbirliği için uygun koşullar oluşturmayı; ihaleler hakkında birbirlerine önceden bilgi vererek özel firmaların bunlara katılımını sağlamayı; serbest bölgelerde işbirliğini teşvik etmeyi öngörmüşlerdir.

KEİÖ, 25 Haziran 1992-11 Mayıs 1999 tarihleri arasında bir girişim olarak devam etmiştir. 1992-99 yılları arasında KEİÖ Daimi Sekreteryası, başta Türk Dışişleri Bakanlığı ve daha sonra İstanbul'da kurulan KEİÖ Merkezi tarafından yerine getirilmiştir. 5 Haziran 1998 tarihinde yapılan Yalta Zirvesi'nde kabul edilen ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Şart ile KEİÖ girişimi uluslararası bir örgüt olabilmıştır.

KEİÖ'de temel karar organı yılda iki defa toplanan Dışişleri Bakanları Konseyi'dir. Üye ülkeler alfabetik sıraya göre Dışişleri Bakanları Konseyi'ne altı ay süreyle dönem başkanlığı yapmaktadır. Dönem Başkanı olan ülke KEİÖ'ne bakışını içeren bir Strateji Belge'yi hazırlayıp dağıtmaktadır. Her dönem başkanı, altı aylık sürenin sonunda (Nisan veya Ekim ayları) dışişleri bakanları toplantısı gerçekleştirmektedir. Dışişleri Bakanları Konseyi'nin hazırlıklarını ve KEİÖ faaliyetlerinin genel durumunu Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi ele almakta ve pratikte her konu bu komitede oluşmaktadır. Ayrıca, söz konusu komite her dönem başkanlığında, biri Dışişleri Bakanları Konseyi'nin hemen öncesinde olmak üzere iki defa toplanmaktadır. KEİÖ'nün öncelikli işbirliği alanlarındaki faaliyetleri ise ilk planda çalışma grupları tarafından ele alınmaktadır. Bazı çalışma grupları (enerji, ulaştırma, eğitim, suçla mücadele, turizm) bakan düzeyinde toplantılar da yapmaktadırlar. Çalışma gruplarının ülke koordinatörleri bulunmaktadır. İki yıl görev yapan ülke koordinatörleri, faaliyet alanlarına ilişkin bir eylem planı geliştirip uygulamaktadır. KEİÖ sekreteryası ise KEİÖ dönem başkanına bağlı olarak görev yapmaktadır. Sekreteryada genel sekreter

(Gürcü), üç genel sekreter yardımcısı (Türk, Rus, Azeri), bir hukuk müşaviri (Bulgar), bir proje koordinatörü (Yunan) ve beş direktör görev yapmaktadırlar. Bunlar, çalışma gruplarının ve örgütle ilgili konuların hazırlıklarını yapmakta ve sonuçlarını takip etmektedirler. Sekretaryanın İstanbul'da bulunması dolayısıyla genel sekreter birinci yardımcısının sürekli olarak bir Türk vatandaşı olması ilkesi kabul edilmiştir.

Günümüzde, KEİÖ'ne on iki ülke (Türkiye, Yunanistan, Sırbistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) üye, on iki ülke (ABD, Almanya, Fransa, İtalya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Hırvatistan, Beyaz Rusya, Tunus, Mısır, İsrail) gözlemcidir. Avusturya gözlemci olmak için başvuruda bulunmuş, İngiltere'nin de başvuru yapması beklenmektedir.

1998 Yalta Zirvesi'nde KEİÖ'nün 21. yüzyıla uyum sağlaması için yön gösterici bir belge hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu karar sonucunda, 2001 yılında KEİÖ'nün kuruluşundan bu yana geldiği noktayı değerlendirerek, yeni hedefler belirleyen "Gelecek için Ekonomik Gündem" bir kılavuz olarak kabul edilmiştir. "Gelecek için Ekonomik Gündem" in ana hedeflerinden biri, KEİÖ'nü proje üreten bir örgüte dönüştürmek için bölgeye yararlı olabilecek işbirliği konularında geliştirilebilecek projelerin ön-fizibilite çalışmalarını finanse edecek olan Proje Geliştirme Fonu'nun kurulması olmuştur. Beş ülkenin (Türkiye, Azerbaycan, Romanya, Rusya Federasyonu, Yunanistan) maddi katkıda bulunduğu Proje Geliştirme Fonu'na sunulan öneriler akademik olmaktan öteye geçememiştir. Büyük çaplı ve ekonomi üzerinde etki yapabilecek projeler geliştirilmesinin yanısıra, bu proje önerilerinin gerçekleştirilmesi sorunu bulunmaktadır. "Gelecek için Ekonomik Gündem" in diğer bir önemli hedefi, Karadeniz'de Serbest Ticaret Bölgesi'nin aşamalı olarak oluşturulması olmuştur. Ancak, üye ülkelerin diğer üye ülkelerde karşılaştıkları tarife dışı engellerin belirlenerek ortadan kaldırılmasını amaçlayan çalışmalar ve KEİÖ bölgesinde mal ve hizmetlerin dolaşımının kolaylaştırılması amacıyla üye ülkelerde mevcut sınır geçişleri ve gümrük mevzuatlarının uyumlaştırılmasına yönelik görüşmeler başarıya ulaşmamıştır. KEİÖ'nün temel düşüncelerinden biri Karadeniz'de bürokrasiyi azaltarak ticaretin, yatırımların ve girişimciliğin önünü açmak olmasına rağmen, Rusya Federasyonu'nun içe dönük ekonomi politikalarına yönelmesi ve diğer KEİÖ üyelerinin AB ile bütünleşmeye yönelmesi ile KEİÖ bu işlevini de kaybetmiştir.

Avrupa-Atlantik Dünyasının Bölgeye Girmesi Sonrasında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği ve KEİÖ

KEİÖ coğrafyasında başlangıç dönemi ile günümüzdeki şartlar oldukça farklıdır. Bölge ülkelerinin öncelikleri ve birbirleriyle ilişkilerinde köklü değişiklikler olmuştur.

AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ve Rusya Federasyonu dışındaki Karadeniz ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelik isteği KEİÖ'nü gölgede bırakmıştır. Romanya ve Bulgaristan AB üyeliğine yönelirken, KEİÖ'nün fikir babası Türkiye de enerjisini AB üyeliğine yöneltmiştir. Rusya Federasyonu dışında KEİÖ üyesi ülkelerin tümü AB üyeliği özlemi duymaktadır. Böylece bu fiilî durum, KEİÖ'nün cazibesini azaltmış, AB ve ABD'ninkini artırmıştır. Türkiye ve Rusya Federasyonu ise KEİÖ içinde düzenlemeler ve yeni inisiyatifler almakla teşkilatın yenilenmesini savunmaktadırlar. Karadeniz'de dondurulmuş çatışma bölgelerini içeren ülkeler de (Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan) KEİÖ'de güvenlik konularının ele alınmasını istemektedir. Aslında, Zirve Deklarasyonu'nda yer alan on sekiz maddeden dördü de bölgesel güvenliğe atıfta bulunmaktadır. Türkiye ve Rusya Federasyonu ise KEİÖ'nün bir ekonomik işbirliği örgütü olduğunu, üyeler arasındaki bu tür sorunların KEİÖ'ne taşınmasının örgütü felç edebileceğini, siyasi sorunların AGİT ve Avrupa Komisyonu gibi zeminlerde ele alınmasının uygun olacağını savunmaktadır.

AB ve ABD'nin KEİÖ ile Uyumunu Sağlanabilir mi?

1990'ların başında KEİÖ ülkeleri arasında var olan farklı ekonomik ve siyasi sistemlerden kaynaklanan güçlükler, günümüzde AB'ye uyum sürecinde yok olmaktadır. Bu durum, KEİÖ'nün geleceği açısından olumlu bir durumdur. Ayrıca, KEİÖ kuruluşundan itibaren AB sürecine alternatif olarak oluşmamış ve bölgesel bir entegrasyonun ilk aşaması olmamıştır. Türkiye'nin ilk önerisi ile özellikle basında böyle bir hava yaratılmış olsa bile, KEİÖ'nün anayasası olan 1992 Zirve Deklarasyonu'nda herhangi bir entegrasyon çabasına ilişkin bir atıf dahi yoktur. Avrupa ile olan ilişkilerin olumsuz yönde etkilenmemesi için de 5, 6 ve 7. maddelerde tarafların Avrupa ile ilişkileri geliştirmek istedikleri açıkça belirtilmiştir. Nitekim, AB ile ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi yoluyla KEİÖ'nün canlandırılabilmesi düşüncesi günümüzde teşkilat içinde geniş destek görmektedir. 28 Ekim 2005 tarihinde Moldova'nın başkenti Kişinev'de yapılan KEİÖ Dışişleri Bakanları Konseyi'nde bu amaç ifade edilmiş, AB'ye Karadeniz'e yönelik bir bölgesel politika geliştirmesi çağrısında bulunulmuş, bu hususları takip ve gerçekleştirmekle hem KEİÖ hem de AB üyesi olan Yunanistan görevlendirilmiştir.

Karadeniz'e ilgisi giderek artan ve Rusya Federasyonu dışındaki bütün Karadeniz ülkeleriyle ilişkilerini derinleştiren ABD de Kişinev toplantısında gözlemci üyeliğe kabul edilmiştir. Ancak, ABD'nin KEİÖ içindeki aktivitesinin ne olacağı henüz belli değildir. ABD'nin KEİÖ'nde katılımcı ve katkı yapacak bir işlev mi üstleneceği yoksa yeni gündemler ve yaklaşımlar mı geliştireceği bilinmemektedir. Ancak, KEİÖ'nün katı ve kurallı yapısı

nedeniyle ABD'nin Karadeniz'de daha esnek ve katılıma açık oluşumlar peşinde olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin KEİÖ'nü tekrar canlandırıp canlandıramayacağı tartışılırken, Türkiye ve Rusya Federasyonu dışındaki Karadeniz ülkelerinin Avrupa-Atlantik dünyasının da desteği ile katılımın serbest, kuralların esnek olduğu yeni bir teşkilat arayışlarına girdiği görülmektedir. 2005 yılından itibaren Romanya, Ukrayna-Gürcistan ve Baltıkların Rusya Federasyonu'na karşı Karadeniz bölgesinde stratejik denge gereksinmelerinden kaynaklanan ve Türkiye'nin günümüz koşullarına göre Karadeniz için yeni politik açılımlar üretmekte geç kalması nedeniyle kurumsallaşmaya başlayan yeni işbirliği arayışları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, söz konusu işbirliği arayışlarının Türkiye'nin onayı olmadan başarılı olma olasılığı düşüktür.

Türkiye, Karadeniz'in Yeniden Değişen Jeopolitiğine KEİÖ ile Çözüm Bulabilir mi?

Karadeniz'in yeniden değişen jeopolitiğine uygun yeni politikaların oluşturabileceği en sağlam zemin, Türkiye'nin kuruluşunda öncülük yaptığı ve 1 Mayıs-31 Ekim 2007 tarihleri arasında 6 ay dönem başkanlığını yaptığı KEİÖ olabilir.

Dünya'da bölgesel işbirliği örgütlerinin çökmesinin nedenleri, dışa kapalılık, hedeflerin yüksek tutulması ve ticaretin geliştirilmesi için yeterli finansmanın sağlanamaması, bölge içi ticaretin geliştirilememesi olmuştur. KEİÖ içindeki tikanıklar da benzer nedenlerden kaynaklanmıştır. Ancak günümüzde Karadeniz, Doğu-Batı arasında güvenlik, enerji, ulaştırma koridoru durumundadır. KEİÖ, bu imkânları Karadeniz ülkeleri arasında bir çatışma konusu olmaktan çıkarıp uzlaşma hususu yapabilirse, bölgesel işbirliğini canlandırabileceği ve varlığını anlamlı kılabilirdiği düşünülmektedir. Avrasya'daki petrol ve doğal gazın hem güvenli biçimde ortak kullanımı, hem de Batı pazarına nakli böyle bir işbirliğini herkes için yararlı ve zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin kuruluşuna benzer bir yaklaşımın KEİÖ coğrafyasında petrol ve doğal gaz nakline uygulanabileceği, böylece bölgede güven bunalımı yaratmakta olan bir konunun güven tesisine çevrilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, 20 milyon km²'lik bir alana yayılmış bulunan ve 350 milyonluk bir nüfusa sahip olan KEİÖ, bugün dünya ticaretinin yüzde 5'ini gerçekleştirmektedir. KEİÖ ülkelerinin dış ticaret hacmi 650 milyar dolardır. Birbirleriyle dış ticareti toplam dış ticaretlerinin yüzde 10'undan azdır. Türkiye'nin KEİÖ ülkeleriyle dış ticaret hacmi ise 22 milyar dolardır. KEİÖ ülkeleri dış ticaretlerinin yarısını birbirleriyle yapmaları sağlansa bile 325 milyar dolar hacminde bir pazar oluşabilir.

KEİÖ gibi bölgesel işbirliği yapılarının, AB'ye alternatif değil, tamamlayıcı yapılar olduğunu ve Türkiye'nin AB içindeki konumunu güçlendireceğini unutmamak gerekiyor.

Türkiye, Karadeniz’de coğrafi, tarihî ve etnik konumunun yarattığı imkânlardan faydanlanmalıdır. Karadenizliliğin coğrafi bir tanım olmaktan öte tarihî ve kültürel boyutları da olan ortak bir kimlik olduğunu vurgulamalıdır. Bölgesel kimliğin ekonomi dışındaki alanlarda da gelişmesinin koşullarını yaratmalıdır. Geniş Karadeniz’in bütün ülkelerini barındıran tek örgüt olan ve Türkiye’nin Karadeniz’e (Balkanlara, Güney ve Kuzey Kafkasya’ya, Ukrayna ve Rusya Federasyonu’na) açılan kapısı durumundaki KEİÖ’ne etkinlik kazandırmalıdır.

Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği Kapsamında Türk Boğazları

Türk Boğazları (veya Türk Boğazlar Bölgesi); İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı’nda bütünleşen, uluslararası deniz trafiğine açık bir geçittir. Türk boğazları, Karadeniz’i Ege Denizi’ne ve Akdeniz’e, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı yoluyla da okyanuslara bağlar. Türk boğazlarının konumu, Marmara Denizi’nin yapısı itibarıyla hiçbir uluslararası boğaza benzememektedir. Kıyılarının tamamı Türk toprakları ile çevrili ve tarihî olarak iç sular rejimine tabi Marmara Denizi’nden geçen ve tamamen millî boğaz özelliğine sahip İstanbul ve Çanakkale boğazları, Montrö Sözleşmesi doğrultusunda milletlerarası ulaşımda kullanılmaktadır.

Türk boğazları; Ege Denizi ile Karadeniz’i birbirine bağlayan 31 km. uzunluğundaki İstanbul Boğazı’nı, 70 km. uzunluğundaki Çanakkale Boğazını ve 224 km. uzunluğundaki Marmara Denizi geçişini kapsayan, yaklaşık 325 km.’lik bir su yoludur. Su yolu "uluslararası" değildir; Türkiye’nin egemenliğindedir. Üzerindeki ulaşım uluslararası niteliktedir. Türk boğazları; güvenli bir seyri güçleştiren coğrafi, morfolojik ve oşinografik özellikler taşımaktadır. İstanbul Boğazı’nda 1500 metre olan ortalama genişlik, en dar yerinde 700 metreye düşmektedir.

Türk Boğazlarının Tarihsel Durumu

Türk boğazlarının geçmişten günümüze kadarki sürecinin, özellikle jeostratejik ve jeopolitik açıdan değerlendirilmesi, boğazların geleceğine çok yönlü bir bakış açısı sağlamak bakımından önemlidir. Bu bağlamda Türk boğazlar rejimi, Osmanlı Devleti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi olmak üzere ikiye ayrılabilir. Ayrıca, Montrö Sözleşmesi’nin imzalanmasına kadar Türk boğazları ile ilgili yapılan uluslararası antlaşmalar da Türk Egemenliği Dönemi (1453-1809), İkili Antlaşmalarla Düzenlenme Dönemi (1809-1841) ve Çok Taraflı Antlaşmalar Dönemi (1841-1923) olarak üç döneme ayrılabilir.

Türk boğazları, 1453’te İstanbul’un fethiyle tamamen Osmanlı Devleti’nin kontrolü altına girmiştir. Hukuken bunun anlamı, hangi gemilere Türk boğazlarında seyir hakkı verileceğine Osmanlı Devleti’nin karar vermesi, dolayısıyla Türk boğazlarının yabancı

bandıralı gemilere yasaklanmasıdır. Nitekim, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Osmanlı egemenliğine geçmesinden sonra boğazlar yabancı devletlerin gemilerinin geçişine kapatılmış ve bu kapalılık sürekli bir kural haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde uygulanan “kapalılık” ilkesi, devletin zayıflamaya başladığı 18. yüzyılın başlarından itibaren delinmiştir.

Çarlık Rusyası'nın 1699'da Karlofça Antlaşması ile Azak Kalesi'ni ele geçirip Azak Denizi'nde bir filo kurması, Karadeniz'deki statüyü değiştirmek için attığı ilk ciddi adım olmuş ve boğazların statüsünde yeni bir dönem başlamıştır. Böylece, Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında devam eden boğazlar sorununa Avrupa devletleri müdahale etmiş ve söz konusu sorun daha da genişleyerek boğazlar üzerindeki egemenlik, birden fazla devletin olmasına bırakılmıştır. Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Çarlık Rusyası Karadeniz'de ticaret gemileri bulundurma, ticaret yapma ve ticaret gemilerini boğazlardan geçirme hakkını elde etmiştir. 1798 ve 1805 Osmanlı-Rus İttifak Antlaşmaları ile de boğazlar, üçüncü devletlerin savaş gemilerine kapatılırken, Rus savaş gemilerine serbest geçiş hakkı tanınmıştır. Ancak, 1807'de iki ülke arasında çıkan savaş sonucunda bu antlaşma yürürlükten kalkmıştır. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 5 Ocak 1809 tarihli Kale-i Sultaniye Antlaşması ile, padişahın fermanı olmadıkça yabancı savaş gemilerinin geçişini yasaklayan kural resmen tanınmıştır.

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile, Rus ticaret gemilerine hem Karadeniz'de hem de boğazlarda serbest seyir hakkı tekrar tanınmış ve geniş ticari haklar sağlanmıştır. 8 Temmuz 1833 tarihinde imzalanan Hünkar İskelesi Antlaşması'nda “Rusya bir saldırıya uğrarsa İngiltere ve Fransa'ya karşı Osmanlı, Boğazları kapatacak” hükmü yer almıştır. Böylece Rusya, Boğazlar üzerinde büyük avantaj sağlamış, Karadeniz'deki güvenliğini artırmış ve bu, Osmanlı Devleti'nin boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını tek başına kullandığı son antlaşma olmuştur. 13 Temmuz 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Türk boğazları için yeni bir dönem başlamış ve ilk kez Karadeniz ve Türk boğazları “toplu” veya “çok taraflı” bir anlaşma ile düzenlenmiş ve ikili sözleşmeler devri kapanmıştır. Sözleşmenin tarafları Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti olmuştur. Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin önemi, boğazların uluslararası bir statü kazanmasının yanında, Osmanlı'nın boğazlar üzerindeki egemenlik haklarına kısıtlama getirilmesi, Rusya'nın boğazlar üzerindeki üstünlüğünü kaybetmesi ve Fransa ile İngiltere'nin Akdeniz'deki güvenliklerini artırmasıdır. Boğazlar Sözleşmesi'nin hukuki önemi ise, Osmanlı Devleti'nin yabancı savaş gemilerine barış zamanında geçiş yasağı

getirmesidir. Londra Boğazlar Sözleşmesi ile, boğazların barış zamanında savaş gemilerine kapalılığı uluslararası bir yükümlülük altına alınmıştır.

Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanan Kırım Savaşı sonrasında, Karadeniz'i tamamen askersizleştiren hükmün yer aldığı Paris Sözleşmesi ise; Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Piemento, Sardunya, Avusturya ve Prusya arasında 30 Mart 1856 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Osmanlı ve Rusya'nın Karadeniz'deki varlıkları belli hükümlere bağlanmıştır. Bahsi geçen hükümle Rus donanmasının boğazlardan geçmesini engellemek için, Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere tüm devletlerin askerî gemilerinin geçişi yasaklanmıştır. Ayrıca bu sözleşme ile 1841 Boğazlar Sözleşmesi geçerli olacak, Rusya ve Osmanlı Devleti Karadeniz'de savaş gemisi ve tersane bulundurmayacaktır.

13 Mart 1871'de ise dokuz maddelik Karadeniz Hakkında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılmış ve Babiâli'nin müttefiklerinin barış zamanında da sultanın izni ile boğazlardan savaş gemisi geçirebilecekleri kabul edilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti 1841 ve 1856 antlaşmalarıyla egemenlik haklarına konan kısıtlamalardan büyük ölçüde kurtulmuştur. Osmanlı Devleti ile İngiltere, Fransa, Avusturya, Macaristan İmparatorluğu, Almanya, İtalya ve Rusya arasında 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda ise barış zamanında boğazların -önceki antlaşmalara uygun olarak- serbest geçişe açık olması ve savaş zamanında Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olması kararlaştırılmıştır. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması taslağının 37. maddesine göre, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nda, barış ve savaş zamanında bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine ve uçaklarına, geçiş serbestisi tanınacaktır. Bu bölge abluka edilmeyecek ve bu bölgede, savaş hukukunun muhariplere tanıdığı haklar kullanılmayacaktır. Boğazlardan geçişi düzenleme ve bu düzeni uygulama yetkisi de Osmanlı Devleti'nin temsil edilmediği bir uluslararası komisyona tanınmıştır.

Lozan Antlaşması'nın 23. maddesi gereğince antlaşmaya ek olarak imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar Türk boğazlarından geçiş rejimi 1871 Londra Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Bu sözleşmede boğazların ticaret gemilerine açık olduğu ilkesi getirilmiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile boğazların askerden arındırılmasına karar verilmiş ve barış zamanında Karadeniz'e girecek yabancı bayraklı savaş gemilerinin tonajına sınır konmuştur. Fakat, İngiltere'nin ısrarıyla savaş zamanında da tonaja bakılmaksızın savaş gemilerine geçiş hakkı sağlanmıştır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin temel ilkeleri boğazlar bölgesinin askersizleştirilmesi ve Boğazlar Komisyonu'nun kurulmasıdır. Çünkü Osmanlı Devleti, Londra Sözleşmesi ile kendi güvenliği açısından gerektiğinde "dost veya müttefik" güçlerin savaş gemilerine boğazları açabilecekti. Türk

boğazlarının halen uygulanmakta olan uluslararası hukuki statüsü ise Montrö Sözleşmesi ile belirlenmiş olup, bu anlaşma ile kendi toprakları ve boğazlar üzerinde Türkiye'nin egemenliğini tamamen ortadan kaldıran Uluslararası Boğazlar Komisyonu ve askerden arındırılmış bölge kaldırılmıştır.

Lozan'da 24 Temmuz 1923'de imzalanan ve Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğini kısıtlayan Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme'nin yerini on üç yıl sonra, 20 Temmuz 1936'da imzalan Montrö Sözleşmesi almıştır. Türk boğazlarındaki trafiği düzenleyen uluslararası belgelerin temeli ise "Boğazlar Rejimi Hakkında Montrö'de 20 Temmuz 1936 Tarihinde İmza Edilen Sözleşme"dir. Türkiye, Fransa, İngiltere, İrlanda, Japonya, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Sovyetler Birliği arasında imzalanan Montrö (Montreux) Sözleşmesi, 31 Temmuz 1936'da, 3056 sayılı Yasa ile TBMM tarafından onaylanmıştır. Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle, Uluslararası Boğazlar Komisyonu'nun yetkileri Türk Hükümeti'ne geçmiştir. Sözleşmenin boğazlardaki trafikle ilgili genel yaklaşımı, "geçiş serbestliği"dir. Geçişlerin kısıtlanabileceği durumlar ve kısıtlama biçimleri ayrıca gösterilmektedir.

İmzalanma aşamasından itibaren yürürlükte kalma süresinin bile uzun tartışmalara neden olmasına rağmen, Montrö Sözleşmesi; II. Dünya Savaşı, Varşova Paktı ile Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi büyük sarsıntıları atlatabilmiş ve Temmuz 2006'da 70. doğum gününü kutlamayı başarabilmiştir.

Türk Boğazlarını İlgilendiren Önemli Tarihler

No	Antlaşmanın Adı	Antlaşma Yılı
1	İstanbul'un Fethi	1453
2	Karlofça Antlaşması	1699
3	Küçük Kaynarca Antlaşması	1774
4	Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması	1798
5	Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması	1805
6	Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması'nın Kaldırılması	1807
7	Kale-i Sultaniye Antlaşması	1809
8	Edirne Antlaşması	1829
9	Hünkar İskelesi Antlaşması	1833
10	Londra Boğazlar Sözleşmesi	1841
11	Paris Sözleşmesi	1856
12	Karadeniz Hakkında Londra Boğazlar Sözleşmesi	1871
13	Berlin Antlaşması	1878
14	Sevr Antlaşma Taslağı	1920

15	Lozan Boğazlar Sözleşmesi	1923
16	Montrö Boğazlar Sözleşmesi	1936
17	1958 Cenevre Kararları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi	1958
18	UNESCO, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme	1974
19	1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi	1982
20	Cenova Bildirgesi, “Akdeniz’de Ortak Öne Sahip 100 Tarihi Sit”	1985
21	Boğazlar ve Marmara Deniz Trafik Düzeni Hakkındaki Tüzük	1994
22	Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü	1998

Türk Boğazlarının Günümüzdeki Durumu

Bariş zamanında, ticaret gemileri; sancakları ve yükleri ne olursa olsun, gündüz ve gece, sağlık kontrolü dışında hiçbir engellemeyle karşılaşmaksızın boğazlardan geçebileceklerdir. Bu gemiler anlaşmada belirtilen geçiş ücretinin tahsili amacıyla, Türk memurlara isimlerini, uyruklarını, geldikleri ve gidecekleri limanları, tonajlarını bildireceklerdir. Kılavuzluk ve römorkaj hizmetleri isteğe bağlı olacaktır.

Savaş zamanında eğer Türkiye savaşta değilse ticaret gemileri serbestçe geçiş yapabilecektir. Türkiye savaşta ise, düşmana ait olmayan ticaret gemileri için geçiş yine serbest olacak, ancak bu durumda geçişler gündüz yapılacak ve Türk makamları tarafından gösterilen güzergah izlenecektir. Bariş zamanında, gündüz geçmeleri ve bildirilen rotayı izlemeleri koşuluyla; hafif su üstü savaş gemilerinin, küçük savaş gemilerinin ve yardımcı gemilerin (Karadeniz’e sahili olup olmadığına bakılmaksızın) ticaret gemilerinde olduğu gibi serbestçe geçişleri asıldır. Karadeniz’e sahili bulunan devletler her türlü savaş gemilerini boğazlardan geçirebileceklerdir. Karadeniz’e sahili bulunmayan devletlerin bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemileri tonaj olarak sınırlamalara tâbi tutulmuştur.

Coğrafi özellikleri bakımından çok riskli bir yapıya sahip olan İstanbul Boğazı’ndan Montrö Sözleşmesi’nin imzalandığı 1936 yılında ortalama olarak yılda 4700 gemi geçerken, 2001 yılında 42 637 ve 2005 yılında 54 794 gemi geçmiştir. Görüldüğü gibi son beş yılda bile geçen gemi sayısında yüzde 22 oranında artış olmuştur. Ayrıca, teknolojik gelişmelere, ticaret hacmindeki artışlara ve Karadeniz’in doğu-batı koridorunda önemli bir petrol, doğal gaz transit geçiş bölgesi haline gelmesine paralel olarak boğazlardan geçen gemilerin boyutları da büyümektedir. Hazar havzası petrolünün dünya pazarına çıkmasıyla, yük taşımacılığının ağırlığı giderek daha fazla tanker taşımacılığına kaymaktadır. 2003 yılında yalnız İstanbul Boğazı’ndan yılda yaklaşık 134 milyon ton petrol ve türevleri taşınmıştır. Bunun yanında

boğazlardan geçiş yapan tanker sayısında da ciddi bir artış bulunmaktadır. İstanbul Boğazı'ndan 2001 yılında 6 516 ve 2005 yılında 10 027 tanker geçmiş, son beş yıl içinde yüzde 36 oranında artış olmuştur.

Boğaz trafiği, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra kendi filolarını artırması, Doğu Avrupa ülkelerinin Ren-Tuna su yolunu ve Hazar ülkelerinin Volga-Don kanalını kullanarak Karadeniz'e açılması ile daha da yoğunlaşmıştır. Böylece uluslararası boğaz trafiği, yerel trafik ile birlikte dikkate alındığında güvenli bir geçişin sınırlarını aşmış durumdadır. Nitekim, İstanbul boğazında 1 milyonluk geçişte 6 kaza olurken, Süveyş kanalında bu oran yarı yarıya azdır. Ayrıca, İstanbul boğazının kanal genişliği bakımından dünyanın en dar, en girintili-çıkıntılı, sisli su yollarından biri olmasına; üst akıntıların kuzeyden güneye olması nedeniyle akıntının seyre etkisinin kaza nedenlerinden biri olmasına rağmen, Montrö Antlaşması'na göre kılavuz kaptan alma zorunluluğunun olmaması boğazı daha da tehlikeli hale getirmektedir. Söz konusu nedenlerden dolayı, Karadeniz'in değişen jeopolitiği çerçevesinde Türkiye'nin boğazların güvenliğini de tekrar gündeme getirmesi için zamanlama uygun olabilir. Örneğin, boğazlarda Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri (VTS)'nin uygulamaya girdiği 2003 yılından sonra gemi kazalarında ciddi azalma olmuştur.

Sonuç: Karadeniz'in Jeopolitiğinde Değişim Sürecinde Türkiye

Karadeniz'de en uzun sınırı olan Türkiye'nin önümüzdeki on yıllarda bölgedeki ağırlığının ne olacağı belirsizliğini korumaktadır. Bu koşullar altında, AB, Kıbrıs ve Ortadoğu (Irak) gündemiyle yorgun düşen Türkiye'nin Karadeniz coğrafyasındaki tarihsel miras ve sorumluluğuna sahip çıkması, bu bağlamda Karadeniz'deki çıkar ve hedeflerini yeniden tanımlaması gereği her zamankinden daha çok öncelik arz etmektedir. Çünkü, bir Karadeniz ülkesi olan Türkiye'nin Karadeniz halkları ile tarih, dil, din, kültür, etnik bağlara dayanan akrabalığı bulunmaktadır. Türkiye nüfusunun önemli bir yüzdesi Karadeniz'den (Balkanlardan, Kuzey ve Güney Kafkasya'dan) son iki yüz yıldır zorunlu göç ve soykırım sonrası göçenlerin torunlarından oluşmaktadır. Rusya Federasyonu'nun ardından bölgenin en büyük ekonomik ve askerî gücüne sahip ülkesi olan Türkiye, aynı zamanda bölgenin Batı'ya en entegre siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel sistemine sahip ülkesidir.

Türkiye'nin önemli gelişmelere gebe görünen Karadeniz'de yeni politikalar oluşturmasına ve uygulamasına gereksinim olduğu açık bir gerçektir. Türkiye, başta Rusya Federasyonu olmak üzere Karadeniz'deki bütün ülkelere ve ABD ile AB'ye yakın ve onların güvenine sahip bölgedeki tek aktör olarak bir orta yol bulabilir. Böylece, Karadeniz'de muhtemel bir bölünmenin önüne geçebilir.

KAYNAKÇA

1. T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)*, Ankara.
2. AKGÜN, Mensur: *Karadeniz 'de Güvenlik ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği*, TÜSES, 1994.
3. ELEKDAĞ, Şükrü: “Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)”, *Milliyet*, 25 Kasım 1996.
4. ELEKDAĞ, Şükrü: “I. Karadeniz Kalkınma Kurultayı”, Samsun, 1998.
5. IŞIK, Adem: *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu, 2001.
6. YORDANOV Ivan: “New NATO Membership-Thoughts on the Role of NATO/PfP in the Black Sea”, *Black Sea 2003 Security Program*, Harvard University.
7. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, “Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma İşletmeleri Genel Müdürlüğünün 2001, 2002, 2003 Yıllarındaki Eylem ve İşlemleriyle, Denizcilik Müsteşarlığının Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesine İlişkin Rapor Özeti”, Sayı: 2004/6, 6 Temmuz 2004.
8. ECE, Nur Jale: İstanbul Boğazı'ndaki Deniz Kazalarının Seyir ve Çevre Güvenliği Açısından Analizi ve Zararsız Geçiş Koşullarında Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kazaların Çevresel ve Teknik Araştırması Anabilim Dalı, 2005.
9. KANBOLAT, Hasan: “Abhazya'da Çözülen Rus Etkinliği”, *Cumhuriyet Strateji*, No. 25, 20 Aralık 2004.
10. KANBOLAT, Hasan: “2004 Yılında Doğu ile Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğu'da, Gelecek Batı'da mı?”, *Stratejik Analiz*, No. 56, Aralık 2004.
11. “Ulduz savaşlarının Övladı Azerbaycanda”, *Ekspress*, Bakü, 29-31 Ekim 2005.
12. KANBOLAT, Hasan: “Abhazya'da Sessiz Devrim: Abhaz Halkı Değişim ve Kimlik İstiyor”, *Stratejik Analiz*, No. 57, Ocak 2005.
13. KANBOLAT, Hasan: “Pax Ottomana'dan Pax Americana'ya mı? Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği”, *Stratejik Analiz*, Sayı. 72, Nisan 2006.

KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ JEOPOLİTİK GELİŞMELER

Vladimir Dergaçev

Ukrayna İlimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü

Ukrayna-Türk ilişkilerinin gelişmesi, büyük ölçüde Karadeniz bölgesindeki jeopolitik duruma bağlıdır. Karadeniz ülkeleri farklı jeopolitik imkânlarla sahiptirler. SSCB'nin parçalanmasına rağmen Rusya nükleer silah ve enerji gücüne dayalı “büyük devlet” statüsünü korumaya devam etmektedir. Türkiye, gerçek bir bölgesel güç haline gelirken, Romanya Güney-Doğu Avrupa'nın lideri olmak için çaba sarf etmektedir. Ukrayna bağımsızlığını kazanmasından itibaren nükleer güç olmaktan çıktığı gibi, makroekonomik verilere göre de 90'lı yılların başındaki durumuna dahi yaklaşmamaktadır. Bununla birlikte ABD'nin desteğiyle Ukrayna “uydurma” bir örgüt olan GUAM çerçevesinde liderlik rolüne soyunmaktadır.

Türkiye'nin ekonomi alanında gerçekleştirdiği reformlar, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu ve NATO üyeliği tecrübesi, Ukrayna için büyük önem arz etmektedir. Türkiye, Batı Avrupa'dan önce siyasi elit sınıfını oluşturmuştur ki, bu husus Osmanlı İmparatorluğu'nun 6 asırlık mevcudiyetini sağlamıştır. Bu tecrübe de Ukrayna için son derece büyük önem arz etmektedir ki Ukrayna'da siyasi elit çok gelişmemiş olmakla birlikte millî güvenliğe de tehdit oluşturmaktadır. Türkiye, Avrupa medeniyeti ile etkileşim tecrübesine de sahiptir. Osmanlı'nın Batılılaşması, imparatorluğun sonunu getirmiştir. Farklı kültürlerle ve dinlere mensup Türkiye ile Ukrayna arasında diyalogun başlatılmasının her iki ülkenin çıkarına olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Ancak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler istenilen düzeyde değildir. Türk yatırımlarının miktarı düşüktür. Layık, ancak İslamiyet'in yaygın olduğu bir ülkenin (Türkiye), yolsuzluğun üst seviyede olduğu bir ülkeyle (Ukrayna) yakın ekonomik işbirliği içerisinde olması da zaten beklenemezdi. Türkiye'nin NATO üyeliği de dikkat çekmektedir. Türkiye bu örgüt içerisinde kendisini çok rahat hissetmekte, kendi topraklarında Amerikan üslerinin açılmasına müsaade etmemekte, kendi millî çıkarlarına uymadığı halde de ABD'ye “yok” diyebilmektedir.

Jeopolitik Değişimin Aşamaları

Karadeniz bölgesinde jeopolitik değişimin birkaç aşaması mevcuttur. Karadeniz'de uluslararası işbirliğinin oluşturulması sürecinin tarihî arka planı mevcuttur. Daha 70'li yıllarda Sovyetler Birliği, “Dünya Okyanusu” adlı bir program ortaya atmış ve Moskova'nın liderliğinde Karadeniz'de yeni bir işbirliği arayışında olmuştur. Hatta bu amaçla Odessa'da bir enstitü kurulmuştur. Bugün bu enstitü, Ekonomi-Ekoloji Araştırmaları Enstitüsü olarak bilinmektedir.

“Dünya Okyanusu” programı çerçevesinde teoride yeni bir uluslararası ekonomi (deniz) alanı oluşturulmuştur. Bununla birlikte bu programda ağırlık ekoloji alanına verilmiştir ki, çevreyi korumak için ortak ekonomik çabaların birleşmesi öngörülüyordu. Sovyet

jeopolitik alanının tarihe karışmasıyla birlikte bölgesel gücünü artırmak isteyen Türkiye, KEİÖ'nün kurulmasını teklif etmiştir. Karadeniz ticaretinde İstanbul, ön plana çıkmış ve kendisine Orta Doğu'nun ticari ve mali merkezi olan Beyrut'un aracı fonksiyonları da geçmiştir. Türkiye, Avrupa ile Asya arasında aracı olma yönünde büyük ilerleme katetmiştir.

Geç kalınmış “Karadeniz İnisiyatifi”ne (1993) rağmen Rusya Federasyonu, bölgede siyasi, askerî ve ekonomi alanındaki etkisini kaybetmeye başlamıştır. Ancak Rusya'nın bölgeye olan ilgisi son dönemde tekrar artmış bulunmaktadır ki, bu da enerji faktörünün temelinde yer aldığı yeni bir dış politika konseptine bağlıdır. Karadeniz'deki değişimin son aşamalarından biri ise ABD'nin politikasıyla ilgilidir. ABD, Avrasya'daki devletleri kendi kontrolü altına almak, AB ile Asya-Pasifik arasındaki iletişim koridorlarını ele geçirmek istemektedir. Bunun için ABD “uydurma” jeopolitik projesi olan GUAM'ın kuruluşunu ve yolsuzluk ve fakirlikle boğuşan ülkelerde (Gürcistan, Ukrayna) renkli devrimlerin gerçekleşmesini desteklemiştir.

Karadeniz bölgesi, Avrasya'nın jeopolitik merkezinde yer alan ulaşım yollarının kesiştiği bir coğrafyadır. Burası, Avrasya'daki medeniyetlerin jeopolitik ve sosyo-kültürel sınırlarını oluşturmaktadır. Günümüzde Karadeniz'deki gelişmelerin sebebi, iletişim ağlarının yeniden yapılandırılması (değiştirilmesi) ve siyasette enerji faktörünün rolünün artmasıdır.

Hazar'daki enerji kaynaklarının çıkarılması ve bunları dünya pazarlarına ulaştırılması gündemde olduğundan ve bu hatların bir kısmının Karadeniz bölgesinden geçmesinden dolayı, enerji şirketleri de dikkatlerini bu bölgeye yöneltmiş bulunmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki Karadeniz bölgesindeki jeopolitik durum, petrol ve gaz boru hatlarının kontrolünü elde tutmayı sağlayan siyasi ve ekonomik imkânlarla belirlenmektedir. Karadeniz, sadece bölge ülkelerinin değil, üçüncü ülkelerin de “hayatî çıkarlar” bölgesi haline gelmektedir. Bu bağlamda NATO'nun bölgedeki siyasi ve ekonomik faaliyetleri dikkat çekmektedir.

Ukrayna'nın bölgedeki jeopolitiği üç dış politika ve dış ekonomi koldan oluşmaktadır: Batı kolu (Batı Avrupa medeniyeti, AB ve NATO), Doğu kolu (Ortodoks Dünyası, Rusya, Avrupa Ekonomik Alanı), Güney kolu (Akdeniz medeniyeti, KEİÖ). 90'lı yıllarda Rusya ile geleneksel ilişkilerden vazgeçildiğinden dolayı Ukrayna'nın jeopolitiğinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu süreçte devletin askerî deniz gücü yok edilmiş ve böylece Batı-Doğu-Güney (deniz hatları) kolları üzerinde inşa edilen Ukrayna'nın iletişim çatısı en önemli temellerinden birini kaybetmiştir.

Sovyetler'den kalan deniz filosu Rusya ile Ukrayna arasında paylaştırıldıktan sonra Osmanlı'nın yıkılışından sonra ilk kez Doğu Avrupa, Karadeniz'de askerî üstünlüğünü kaybetmiştir. Dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve deniz altı doğal kaynaklarının

çıkarılması ile uğraşan Odessa Sanayi Kompleksi faaliyetlerini neredeyse tamamen durdurmuştur. Kısıtlı maddi imkânlar ve Ukrayna'nın gerek Rusya ile gerekse de Romanya ile uluslararası düzeyde bir takım sorunlar yaşaması, bölgede enerji kaynak arayışını engellemektedir.

Ukrayna'nın Batı Avrupa'nın deniz kapısı olma isteği de temelsiz bir siyasettir. Karadeniz'de büyük iletişim kavşaklarının oluşturulması için petrol ve gaz hatlarının çeşitlendirilmesi hiç şüphesiz büyük önem arz etmektedir. Ancak Orta Asya ve Kafkasya kaynaklarının Hazar ve Karadeniz üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması sürecindeki Ukrayna güzergâhının önemi abartılmaktadır. Zira haritaya bakmadan dahi, Çin ve Asya'dan Batı Avrupa'ya ulaşmanın en kısa yolunun Rusya ve Beyaz Rusya üzerinden geçtiğini söylemek mümkündür. Rusya iki asır boyunca büyük maddi kaynaklar harcayarak Avrupa ve dünyanın diğer uçlarına kendisini bağlayan “güney pencere”sini açmıştır.

Batı Avrupa'da Romanya ve Bulgaristan limanlarına çıkışlı Karadeniz ulaşım güzergâhları önem kazanmaya başlamıştır. Bundan dolayıdır ki İlyiçevsk-Poti feribot seferleri rağbet görmemektedir. Bütün yükler ise Kafkaslar'dan Avrupa'ya Novorossiysk, Konstansa ve Burgaz üzerinden ulaştırılmaktadır. Rusya'da ise S. Petersburg-Moskova-Voronej-Rostov na Donu iletişim hattı oluşturulmuştur.

NATO'nun Karadeniz'de konumunu güçlendirmesi ve Türkiye'nin Boğazlar'daki trafiği tek taraflı sınırlandırması Rusya'nın çıkarlarına zarar vermiştir. Orta Asya'dan Avrupa'ya Rusya by-pass edilerek hazırlanan ulaşım yolları projeleri ve bölgedeki diğer değişiklikler, Kuzey-Güney jeoekonomik eksenin oluşturulmasına neden olmuştur. Son dönemlerde Rusya ilk kez Hazar iletişim koridoruna öncelik tanımaya başlamıştır.

Karadeniz bölgesindeki jeopolitik değişimde Kırım yarımadası da önemli rol oynamaktadır ki, Kırım yakın gelecekte Ukrayna devlet yapısını sına poligonuna dönüşebilir. İstikrarı tehdit eden husus ise ekonomi açıdan zayıf olan devlettir. Jeopolitik, jeoekonomik ve sosyo-kültürel hatlarda bulunan Kırım ise tarih boyunca Avrasya'nın büyük jeostratejik alanı içerisine dâhil edilmiş ve hiçbir zaman fakirlik yaşamamıştır.

Ukrayna'nın transit deniz yollarını kaybetmesi de Kırım sorununu derinleştirebilir. Bu jeopolitik “ada” Ukrayna'nın iletişim alanı ile zayıf bağlarla bağlıdır. Diğer taraftan Batı Avrupa'dan Berlin-Lvov-Kerç yönünde ulaşım koridorunun oluşturulması ve bunun Kafkasya ve Orta Doğu'ya kadar uzatılması, Karadeniz'in Rusya ve Ukrayna sahillerini, özellikle de Kırım ve Novorossiysk'in iletişim fonksiyonlarını artırabilir. Kırım'da Ukrayna'nın en büyük ticari limanının (Donuzlav) inşaatı da gündemdedir. Ancak bütün projelerin hayata geçmesi büyük ölçüde Kafkasya'daki gelişmelere bağlıdır.

Jeoekonomik Faktör ve Türkiye'nin Tecrübesi

Ukrayna'nın güney hattındaki özel amacı, KEİÖ'nün kuruluşuyla ilgiliydi. Günümüzde KEİÖ'nün üyelerinin çoğu, AB'ye üye olmak istemektedirler. Ancak Türkiye'nin bu konudaki tecrübesi, farklı medeniyetlere ait olan ülkeler için AB ile entegrasyonun önünde bir takım engellerin olduğunu göstermiştir. KEİÖ üye ülkeleri serbest ticaret bölgeleri oluşturmuşlardır ki, AB söz konusu serbest ticaret bölgesini AB'ye üyelik öncesinde prova alanı olarak görmektedir. Büyük ihtimalle bu süreçler gelecekte istenilen düzeyde gelişme göstermeyeceklerdir. Ancak Karadeniz'de işbirliğini geliştirmeye yönelik çabalar artırılmalıdır.

Bölge ülkelerinin hükümet ve iş çevreleri arasında yapılan görüşmeler, Karadeniz ülkelerinin bölgesel işbirliğine hazır olduklarını göstermektedir. Ancak ekonomi alanındaki bu işbirliğini başlatacak bütün ülkelerin “başlangıç seviyeleri” farklıdır. Bu bağlamda liberal ekonomiye geçişte büyük mesafe katetmiş olan Türkiye'nin tecrübesi, bölgenin diğer ülkeleri için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ekonomisinin liberalleşmesi sonucunda Türkiye, Orta Doğu'nun “kaplanına” dönüşmüş ve bazı alanlarda Asya-Pasifik'in sanayi bakımından gelişmiş birçok ülkesini geride bırakmıştır. Gıda (iaşe) sorunu çözüldüğü gibi, devlet ve özel yatırım alanlarının arasında konut inşaatı ilk sıraya çıkmıştır. Üretimin artışı ve Türk lirasının konvertibl hale gelmesi de ekonomik reformların başarılarındanadır. SSCB'nin parçalanmasından sonra Türkiye, Doğu Avrupa ve Orta Asya pazarlarına da ilgi duymaya başlamıştır. Türkiye'nin döviz hesapları, uluslararası ticaretin merkezi haline gelen İstanbul pazarı sayesinde artmıştır. Türk dış ticaretinin zirvede olduğu yıllarda Türk ekonomisi büyük gelişme göstermiş, sanayi üretimi artmıştır. Türkiye model olarak Avrupa hayat standartlarını seçmiş, en önemli hedefi olarak da AB'ye üyeliği belirlemiştir.

Türk modelinin temelinde Batı ile Doğu arasında herkese açık “ekonomi köprü”nün oluşturulması yatmaktadır. Türkiye günümüzde bölgesel güç (lider) olmak istemektedir. Türkiye'nin Avrupa ile Asya'yı, Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan kıtalararası ağların üzerinde olması ise Türkiye'nin bu amacına ulaşmasına yardım etmektedir. SSCB yıkıldıktan sonra Türkiye'de Büyük Turan Devleti'ni kurma fikri yeniden ortaya çıkmıştır. Günümüzde AB ile entegrasyon sürecini devam ettiren ve NATO'nun en önemli ülkelerinden biri konumunda olan Türkiye ayrıca bölgede en büyük askerî güce ve en modern deniz filosuna da sahiptir. Son yüz yılda ilk kez ekonomi alanında Güney-Doğu Avrupa'ya açılmaya başlayan Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da ekonomi alanında Çin ile rekabet edebilecek güce sahiptir.

Slav, Türk ve diğer halkların işbirliğini öngören medeniyetlerin kesiştiği alanda yeni jeoekonomik alanın oluşturulması fikri aslında derin tarihî geçmişe sahiptir. Karadeniz; Batı-Doğu ve Güney-Kuzey ticaret yollarının tarihî kavşağı konumundadır. Ancak bölgede serbest ticaretin en fazla geliştiği dönem, bölgenin tek jeopolitik çatı altında yer aldığı dönemdi. Karadeniz bölgesinde ekonomi alanındaki işbirliği, bölge ülkelerinin maddî imkânları ile sınırlanmaktadır. Bundan dolayıdır ki ülkeler, yabancı yatırım çekebilecek düşüncesiyle dışarıya açık ekonomi modeli geliştirme çabasındadırlar. KEİÖ'nün ilginç özelliklerinden biri de üye ülkelerinin çoğunun coğrafi ve jeopolitiğe bakmaksızın Avrupa ile entegrasyonlarını artırmaya çalışmalarıdır. Karadeniz ülkeleri arasındaki transit ülke konumu için yapılan rekabet ise bölgesel işbirliğinin artmasını engellemektedir.

ABD Jeopolitik Faktörü

Avrasya coğrafyasında “turuncu” bir hat oluşturmaya başlayan ABD'nin de Avrasya politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. ABD, Baltık ülkeleri, Polonya ve Güney-Doğu Avrupa (Bulgaristan, Romanya) ülkelerinde üs açmakla yetinmemekte, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da da etkisini artırmaya çalışmaktadır. “Sadık” hattın oluşturulması için ABD, jeopolitik bir proje ortaya atmıştır. ABD'nin desteği ve Ukrayna'nın inisiyatifi ile Karadeniz'de Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın katılımıyla GUAM Örgütü oluşturulmuştu. Ancak işin ilginç tarafı Ukrayna'nın GUAM ülkeleriyle ticaret hacmi, Ukrayna'nın dış ticaretinin ancak yüze 2'sine tekabül etmektedir.

GUAM tamamen “uydurma/kağıt üzerinde kalan” bir örgüt olarak görünebilir. Ancak burada önemli bir husus mevcuttur. Bu örgüt ABD'nin siyasi ve maddî desteği altında faaliyet göstermektedir. Pragmatik Amerikalılar, bu projeyi desteklediklerine göre, buna ihtiyaçları olduğu aşikârdır. Hiç şüphesiz bu proje jeopolitik mahiyette olup, ekonomi alanındaki işbirliğini öngörmemektedir. Ayrıca GUAM ülkelerinin dış ticareti de çok düşük bir seviyededir. GUAM'ın amacı, Baltık ülkelerinden sonra diğer Sovyet ülkelerini de Rusya'dan koparmak, Ukrayna'yı bölgesel güç haline getirmektir. 90'lı yıllarda yapılan ilk teşebbüs, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ukrayna, kendisine yüklenen misyonu yerine getirecek güçte değildi. ABD'nin ve Rus demokrasisinin Londra'daki “çanı”nın desteğiyle yapılan renkli devrimden sonra ise GUAM bir kez daha önem kazanmıştır. Ancak örgüt bir üyesini (Özbekistan) kaybetmiştir. Ukrayna bir kez daha bölgenin lideri ve demokrasinin “vatani” olarak yansıtılmaya başlanmıştır.

Ukrayna'nın her geçen gün ekonomik olarak zayıflaması ve kişi başına düşen millî gelirin Polonya, Macaristan, hatta Romanya ve Bulgaristan ile kıyaslandığında neredeyse iki kat daha az olması da ne bu role soyunan Ukrayna'yı, ne de Ukrayna'ya bu rolü yükleyen

ABD'yi rahatsız etmemektedir. Diğer taraftan Ukrayna ile Gürcistan ayrıca Demokratik Seçenekler Topluluğu'nu kurmuşlardır. Ukrayna, ekonomilerinin rekabet edebilir ülkelerin listesinde 86. sırada yer alırken, Gürcistan da 94. sırada bulunmaktadır (2004). Ukrayna, Güney-Doğu Avrupa'nın en fakir ülkesi haline gelirken, bölgede liderliği Romanya ele geçirmeye başlamıştır. Nitekim Moldova hariç, Ukrayna'nın bütün komşuları daha iyi hayat standartlarına sahiptirler. Bütün bunlar hiç şüphesiz Ukrayna'yı AB ile Rusya arasında bir set olarak gören ABD için önem arz etmemektedir. Ancak Ukrayna'nın GUAM temelli bölgesel lider olma planı bir kez daha başarısızlıkla sonuçlandı ve "turuncu melekler" görevlerini yerine getiremediler.

Uzun vadede Ukrayna'nın da yer alacağı TRASEKA (Uluslararası Avrupa Asya Transit Koridoru) projesi de mantıklı bir proje (Batı ve Kuzey Avrupa'dan başlayacak ve Ukrayna üzerinden geçecek koridor Kafkasya, Orta Asya ve Çin'de son bulacaktır) olarak görülmemektedir. Ukrayna siyasetçileri kendi paralarıyla mal satın alıp bu koridorla yola çıktıkları ve Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın "demokratik seçenek" ülkelerinin sınır ve gümrük kapılarından geçtikleri takdirde memleketlerine tek kuruş parasız ve çıplak döneceklerdir. Azerbaycan petrolünü Avrupa'ya ulaştıracak Odessa-Brodı petrol hattına da fazla ümit bağlamamak gerekmektedir. Zira petrol rezervlerinin miktarı bilinmediği gibi, Batı ülkeleri ve şirketleri de bu projeye ilgi göstermemektedirler.

Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği gerçekleşmiş ve bundan sonra AB'nin doğuya yayılması son bulmuştur. Bunun nedeni ekonomiyle sınırlı değildir. AB'nin sınırları Batı Balkanlara kadar genişlemiştir ki, burada "Soğuk Barış" ancak NATO askerleri sayesinde muhafaza edilmektedir. Bu bölgenin AB ile entegrasyonu için uzun süreye ihtiyaç vardır.

Belki de Ukrayna, ABD yanlısı politikasından dolayı NATO'ya alınacak, örgütte ABD'nin uzantısı rolünü oynayacak ve Moldova ile Dinyester Bölgesi'nden oluşan Avrupa'nın en "geri kalmış" bölgesinde liderliği üstlenecektir. Ancak sadece Rusya değil, AB dahi Ukrayna'nın üyeliğine karşı çıkmaktadır.

AB Jeoekonomik Faktörü

Doğu sorunu ve Karadeniz limanları dolayısıyla (Dobruca, Rusya'yı İstanbul'a bağlayacak koridor olarak görülmüş, hatta Dobruca'nın Bulgaristan'a devri konusu görüşülmüştür) Romanya XX. yüzyıl boyunca Rus/Sovyet Devleti'nden tehdit algılamıştır. Günümüzde halka açılan Rus arşivlerindeki belgelere göre, bu konuda Sovyet liderler Çarlık Rusyası'nın siyasetini devam ettirmişlerdir. 1939-1940 yıllarında SSCB, Almanya ve İtalya'nın Romanya'nın toprak bütünlüğünü de ilgilendiren Karadeniz bölgesi ile ilgili yeni anlaşma hazırladıkları pek bilinmemektedir. General Antonesku'nun iktidara gelmesi bu

tehdidi geçici de olsa ortadan kaldırmıştır. Zira Almanya'ya Romanya petrolünü ve Karadeniz'e inen ulaşım koridorunu kullanma izni verilmiştir. Bunun karşılığında Transnistriya, Odessa limanı ile birleştirilmiştir ki bu da Konstansa'da Karadeniz'in en büyük iletişim ağının kurulduğu anlamına geliyordu. II. Dünya Savaşı bittikten sonra da Romanya, Sovyetlerden gelen tehdidi hissetmeye devam etmiştir. Günümüzde NATO ve AB üyesi olan Romanya, sınırlarını gözden geçirerek Romanya'yı Bessarabya ve Kuzey Bukovina ile birleştirmek istemektedir. AB'nin Romanya'ya üyelik tanınmasının birçok nedeni vardır. Romanya'nın Konstansa limanı, AB tarafından Karadeniz'e çıkışı sağlayan AB'nin doğudaki deniz kapısı olarak ilan edilmiştir. Konstansa, Avrupa'da oluşturulan üç ulaşım koridorunun (Helsinki-Stockholm-Hamburg-Paris-Lizbon; Lizbon-Madrid-Marsel-Milano-Triest-Konstansa; Helsinki-Tallin-Varşova-Budapeşte-Konstansa) üç zirvesinden birini teşkil etmektedir. Konstansa'nın yerinde Odessa olabilirdi, ancak Ukrayna'nın bu limanı bu şansını artık yitirmiştir.

AB'nin Romanya'ya ilgi duymasının bir başka nedeni Romanya'nın diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasıdır. AB'nin ise bu kaynaklara olan ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Büyük ormanlar, maden suları, kış turizmi için uygun coğrafi konumu da Romanya'nın bölgedeki liderliğini pekiştiren hususlardandır. Böylece Kırım yarım adası, turizm konusunda sadece Türkiye'nin değil, Romanya'nın da gerisinde kalmaktadır. Romanya ile Ukrayna'nın bölge hâkimiyeti için yaptıkları rekabetin yanı sıra 1995 yılında taraflar arasında Zmeyinnıy Adası ile ilgili bir sorun çıkmıştır. Romanya 1947 yılında imzalanan Paris Barış Anlaşması'nı ileri sürerek adanın 1.6 kilometre karelik alanına ve 12 millik ekonomi alanına talip olmuştur. 1948 ve 1961 yıllarında SSCB ile Romanya arasında imzalanan anlaşmalara göre söz konusu ada, SSCB'ye aitti. Romanya, Zmeyinnıy'ı "ada" olarak kabul etmemekte, bunun işe yaramayan kaya olduğunu ve bundan dolayı da kara platformu sayılamayacağını ileri sürmektedir. Ukrayna ise tam tersini savunmakta, hatta adaya askerî üs açmış bulunmaktadır. 1997 yılında Kiev'de Ukrayna-Romanya siyasi anlaşması paraf edilmiştir. Ukrayna adaya saldırı silahları yerleştirmemeyi kabul etmiştir. Adanın ekonomik sorunları ise anlaşmanın dışına çıkarılmıştır. Bu anlaşma Ukrayna diplomasisinin başarısı olarak kabul edilmiştir. Romanya'nın o tarihte geri adım atması ise ülkenin NATO üyeliği süreci ile ilgiliydi. Ancak günümüzde bu sorun bir kez daha gündeme gelmiştir.

Zmeyinnıy Adası sorunu, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dünya düzeninin temellerini sarstığı için ekonomik sorundan ziyade jeopolitik karakter taşımaktadır. Ada, zengin yer altı kaynaklarına sahip olsa da Ukrayna bu kaynakları çıkarmak için gerek maddi

gerekse de teknik imkânlarla sahip değildir. Yabancı şirketler ise adanın statüsü netlik kazanmadan harekete geçmek istememektedirler.

Romanya’da aşırı milliyetçi çevreler, Zmeyinnıy Adası’nın Romanya’ya iade edilmesini, Güney-Doğu Avrupa’da Romanya’nın jeopolitik rolünün yeniden doğuşu şeklinde yorumlamaktadırlar. Romanya’ya göre bunun zamanı artık gelmiştir. Böylece bölgedeki bu sorun, yeni düzeni oluşturan temelleri sarsabilecek çok ince özelliklere sahiptir. Zmeyinnıy Adası sorunu, yeraltı kaynaklarının yer aldığı metre karelerin paylaşım sorunu olmayıp, çok kutuplu dünya düzeninin jeopolitik sorunlarından biridir. Dolayısıyla bu sorun bir an çözülmelidir. Zira bu belirsizlik ayrıca Ukrayna ve genel olarak bütün Karadeniz’de yatırımların artmasını engellemektedir. Komşu ülkelerden toprak talebinde bulunan Romanya’daki “Ulu Romanya” Partisi’nin güçlenmesi ise Güney-Doğu Avrupa’da istikrarsızlığa yol açabilir.

SSCB parçalandıktan ve Rusya da Güney-Doğu Avrupa’daki konumunu yitirdikten sonra Ukrayna kendisine miras kalan bölgedeki jeoekonomik konumunu kaybetmiştir. Ukrayna özellikle Tuna bölgesi yönünde kayıplara uğramıştır. Tuna, AB ile Ukrayna arasında bir nevi deniz sınırı haline gelmiştir. Ancak Ukrayna’nın Güney Doğu’daki konumu güçlendirmesi için bu alanda da karşılıklı çıkarlara dayalı bir işbirliği geliştirmesi gerekmektedir.

Romanya’nın bölgesel güç olma yönündeki hevesi her geçen gün artmaktadır. Bu husus, Batı ve Orta Avrupa’nın da işine yaramaktadır. Romanya bu ülkeler tarafından Karadeniz’deki önemli bir iletişim ağı olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan SSCB’nin parçalanmasıyla Dobruca’yı kaybetme tehlikesi ortadan kalktıktan sonra Romanya “savunmadan” “saldırıya” geçerek bölgede kendi etkisini artırmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı Moldova ile birleşerek “Büyük Romanya”nın kuruluş fikri her zaman Romanya’nın siyasi eliti arasında taraftar bulacaktır.

Romanya, Tuna-Karadeniz güzergâhındaki transit konumunu genişleterek dışa açık ekonomi siyasetini izlemektedir. Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinden Türkiye, Bulgaristan, Ukrayna ve Rusya’ya giden yükler Romanya üzerinden taşınmaktadır. 70’li yıllardan itibaren Konstansa limanı, Tuna ile bağlanmış ve Karadeniz’e giden nehir yolu 400 kilometreye kısalmıştır. Bu kanalla yılda 100 milyon ton yük taşınmaktadır. Ekonomi açısından bu kanalın İstanbul Boğazı’na yakın olması büyük önem arz etmektedir.

Karadeniz bölgesinin geleceği, Balkanlar, Güney-Doğu Avrupa ve Kafkasya’daki jeopolitik duruma bağlıdır. Bu bölgelerde ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi için iletişim köprülerinin kurulması yerine bölgeler etnik çatışmalara sahne olmaktadır. Dolayısıyla

bölgedeki sorunların artması kuvvetle muhtemeldir. Dinyester Yanı Bölgesi'nin statüsü çözüme kavuşturulmuş değildir. Ukrayna'nın konuyla ilgili dış politikası "turuncu" yönetim için adeta bir sınav niteliği taşımıştır. Ukrayna yönetimi, yolsuzluk ve mafya ile mücadele başlatmıştır. Ancak Ukrayna siyaset ve iş çevrelerinin çıkarlarının olduğu ve tamamen yolsuzluk ve mafyaya dayandığı bir komşu bölgenin mevcudiyeti, ülke içerisinde yolsuzluk ve mafya sorununun çözülmesini mümkün kılmamaktadır. Ukrayna-Romanya sınır sorununa bu sorunun da eklenmesi, Ukrayna'daki yatırım havasını olumsuz etkilemektedir.

Görüldüğü gibi, Karadeniz bölgesi ABD, AB ve Rusya gibi küresel güçlerin çıkarlarının karşı karşıya geldiği bir bölge haline gelmiştir. Bölge ülkelerinin birçoğu AB taraftarıdır. ABD'nin Ukrayna'nın rolünü artırarak ve bölgesel güç haline getirerek bölgede Rusya'nın etkisini azaltma çabaları şu ana kadar sonuç vermemiştir. Ancak Rusya'nın da Karadeniz'e yönelik tutarlı ve sağlam bir politika izlememesi, jeopolitik konumunu yitirmesine yol açabilir. Ukrayna için egemenliğini muhafaza etme ve yeni oluşan jeopolitik alanda konumunu güçlendirme gibi konularda Türkiye'nin tecrübesine başvurması gerekmektedir.

Ukrayna Hükümeti'nin jeopolitik düşünceye sahip olmaması, ülkenin jeopolitik oyunlarda başka güçler tarafından piyon olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Bu husus ise devletin bütünlüğüne dahi tehdit oluşturmaktadır. Bütün bu tehditleri ortadan kaldırmak için Ukrayna'nın güçlü devlet başkanlığına, stratejik öngörülere ve siyasi iradeye ihtiyacı vardır.

KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ SORUNLAR*

İlyas Kamalov

* Bu makale daha önce Karadeniz Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmıştı. Bkz. İ. Kamalov, "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 21, Bahar 2009, s. 13-21.

Jeostratejik öneme sahip olan Karadeniz, tarih boyunca birçok mücadeleye sahne olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Karadeniz'in kıyısında yeni devletlerin ortaya çıkması, bölgedeki dengeleri değiştirirken, Gürcistan ve ardından da Ukrayna'da meydana gelen Batı destekli renkli devrimler, hem yeni bir mücadeleye, hem de bölgede yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dondurulmuş sorunlar, sınır sorunları, dinî alandaki mücadele, yayılcılık politikaları, Karadeniz ülkelerinin çeşitli örgütler çerçevesinde entegrasyon çabalarının başarısızlığı bu sorunların başında gelmektedir. Bu makalede bölgedeki sorunların yanı sıra tarih boyunca bölge için verilen mücadele ve Karadeniz'in önemi üzerinde durulacaktır.

Tarih Boyunca Karadeniz İçin Verilen Mücadele

Karadeniz bölgesi nadiren tek bir devletin sınırları içerisinde yer almıştır. Ne Sasanîler zamanında Roma'yı birçok kez mağlup eden Farslar, ne de daha sonraki tarihlerde Araplar, Karadeniz'de uzun süre boyunca hükmedebilmişlerdir. Bizans'ın zirvede olduğu bir dönemde dahi, Bizans tek başına bölgeye hâkim olamamıştır. Bir taraftan kuzey halkları, diğer taraftan da Türkler Bizans'ın bölgedeki hâkimiyetine ortak olmuşlardır. Nitekim başta Alanlar, daha sonra Hazarlar, Karadeniz ve Hazar bölgesine yerleşmişlerdir. IX. yüzyılda ise Karadeniz'in kuzey kıyısına erken Slavlaşan Norman kökenli Ruslar gelmiştir. Ancak çok geçmeden Rusların Karadeniz'deki varlığına Bizans son vermiştir. Bizans, Karadeniz bölgesinden önce Rusların yardımıyla Hazarları, daha sonra da Rusları uzaklaştırmıştır. Karadeniz'in kuzeyinde yer alan bozkırlarda başta Kıpçaklar olmak üzere Türk göçebe kabileleri yaşamalarına rağmen o tarihlerde gerek Kıpçaklar gerekse de Ruslar deniz kıyısında güçlü konumda değillerdi.⁷

Ancak Moğol istilası ile birlikte (XIII. yüzyıl) Karadeniz, Türklerin kontrolüne geçmiştir. Çengiz Han'ın oğlu Cuci ve torunu Batu'nun kurduğu ve daha sonra Türkleşen ve İslamiyet'i kabul eden Altın Orda Devleti, Karadeniz'e hâkim olmuştur. Altın Orda, Balkanlar ve Bizans üzerine seferler düzenlemiş ve Karadeniz'i de Avrupa ve Orta Doğu ülkeleriyle ticaret için kullanmıştır. Her ne kadar Moskova etrafında birleşen Rus knezlikleri Altın Orda Devleti'nin yıkılmasında önemli rol oynasa ve Altın Orda'nın varisleri olan Kazan ve Astrahan hanlıklarını ele geçirseler de, Karadeniz'de hâkimiyet bu sefer Osmanlıların eline

⁷ Tarih boyunca Karadeniz için verilen mücadele için bkz. Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara 1972.

geçmiştir. Altın Orda'nın Osmanlı'dan önce Bizans ve Balkanlar'a seferler düzenlemesi hiç şüphesiz Osmanlı'nın işini kolaylaştırmıştır.⁸

Ruslar, Çarlık Rusyası'nı kurduktan hemen sonra dikkatlerini Karadeniz'e çevirseler de Karadeniz bölgesinde ancak XVII. yüzyılda yayılmaya başlamışlardır. Osmanlı'nın XVII. yüzyılda zayıflamaya başlaması, Rusya'nın taarruza geçmesi için fırsat olmuştur. Bu tarihten sonra Rusya'nın yayılmacılık politikası devam etmiş ve en son Baltık ülkelerinin Rusya'ya dâhil edilmesiyle kurulan SSCB, Karadeniz bölgesi de dâhil olmak üzere Avrasya'nın büyük bir kısmına hâkim olmuştur. Ancak SSCB döneminde dahi Moskova'nın Karadeniz'i tamamen kontrolü altında tuttuğunu söylemek mümkün değildir. Zira, o tarihlerde de Moskova'nın karşısında NATO üyesi Türkiye vardı.

SSCB'nin yıkılışından hemen sonra Rusya hem Batı temelli politika izlediği, hem de büyük bir ekonomik kriz içerisinde olduğu için Moskova, Karadeniz de dâhil olmak üzere BDT coğrafyasına önem vermemiştir. Ayrıca Rus yetkililer, her şeye rağmen “eski kardeşlerin” Moskova'dan fazla uzaklaşamayacaklarını düşünmüşlerdir. XX. yüzyılın sonuna kadar Rus yetkililerinin bu tezi geçerliliğini korumuştur. Ancak Rusya'nın da güçlendiği bir dönemde başta Gürcistan'da, ardından da Ukrayna'da Batı destekli renkli devrimlerin gerçekleşmesi, Rusya'nın Karadeniz politikasını gözden geçirmesine ve Karadeniz bölgesi için mücadelenin yeniden alevlenmesine neden olmuştur.

Karadeniz Bölgesinin Küresel ve Bölgesel Güçler Açısından Önemi

Karadeniz bölgesine olan ilgi, bölgenin coğrafik konumundan, ekonomik potansiyelinden ve güvenlik, enerji ve ulaşım koridoru olmasından kaynaklanmaktadır.⁹ Bölge ülkeleri Karadeniz'in bu özelliklerinden daha çok ekonomik alanda istifade etmeye çalışırken, küresel güçlerin bölgeye yönelik politikaları ticari ilişkilerle sınırlı kalmamaktadır.

a) Rusya

Sovyetler Birliği'ni yeniden canlandırma ve özellikle de Slav Birliği'ni kurma hayallerine sahip olan Rusya için Karadeniz bölgesi, siyasi açıdan büyük önem arz etmektedir. Karadeniz bölgesindeki eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki etkisini artırmak isteyen Rusya, Karadeniz ve Çanakkale Boğazı üzerinden, Akdeniz'e inebilmektedir. Yine Rusya'nın tarih boyunca uzun mücadeleler verdiği Kırım yarımadası ile günümüzde de Rus deniz filosunun bulunduğu Sivastopol şehri, Karadeniz'in merkezi konumundadırlar. Karadeniz'in, Balkanlar ile petrol yataklarının bulunduğu Hazar Denizi'ne sınırı olan Kafkaslar arasında olması da

⁸ İlyas Kamalov, “Osmanlı Öncesi Avrupa'daki Türk Hâkimiyeti: Altın Orda”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007, s. 79-100.

⁹ Karadeniz'in jeopolitik önemi için bkz. Hasan Kanbolat, “Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği”, *Stratejik Analiz*, S. 72, Nisan 2006, s. 24-36.

Rusya'nın enerji politikaları açısından hayati önem taşımaktadır. Karadeniz bölgesi, Rusya'nın gaz ihracatında da transit konumundadır.

b) ABD

Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak kalan ABD'nin 11 Eylül sonrası dünyada terörizmle savaşı ve bu savaşta İslam dünyasını demokratikleştirmeyi bir çözüm olarak görmesi, ABD'nin kendisinin ve NATO'nun Karadeniz'deki mevcudiyetini artırarak daha önemli rol oynama kararı almasına neden oldu. NATO'nun, artık küresel hale gelen güvenliği sağlamak için, geleneksel Avrupa alanının dışına çıkması gerekmektedir. ABD ve NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı NATO'ya katmak istemelerinin de nedeni budur. Bölgenin demokratikleşmesi ve kendi etkisini bölgede artırması için, ABD'nin bölgedeki dondurulmuş sorunları da çözmesi gerekmektedir. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin desteklemesinin bir başka nedeni de budur.¹⁰ ABD'nin bölgede etkisini artırma çabasının bir başka nedeni, Rusya'nın Avrasya coğrafyasındaki enerji alanındaki hâkimiyetini, dolayısıyla siyasi gücünü kırmak istemesidir. Ayrıca Karadeniz, ABD'nin Kafkaslardan Avrupa'ya kadar uzanan bir güvenlik ağını oluşturma projesinde önemli rol oynamaktadır. ABD'nin, Çek Cumhuriyeti ile Polonya'nın yanı sıra Romanya ile Bulgaristan'da da füze kalkanı sistemlerini oluşturma projeleri bunun bir göstergesidir.

c) AB

AB için Karadeniz bölgesi, en başta güvenlik açısından, ardından da enerji boyutuyla önem arz etmektedir. Avrupa'ya kaçak göçmenlerin yüzde 80'i Karadeniz bölgesinden geliyor. Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyelikleriyle birlikte AB'nin Karadeniz'e komşu olması, AB'nin konuyla ilgili kaygılarını da artırmıştır. Kendi güvenliğini sağlamak amacıyla AB, bölgenin istikrarlı olmasını ve bölgedeki özellikle dondurulmuş sorunların bir an çözümlenmesini istemektedir. AB'nin bölgeye son dönemde daha fazla önem vermeye başlaması da bu hususla açıklanmaktadır. Diğer taraftan Rusya'dan gelen petrol ve doğal gaz transit olarak Karadeniz'den geçtiğinden Karadeniz'in AB açısından önemi artmaktadır.

d) Türkiye

Sovyetler'in yıkılması ve yeni kıyıdaş ülkelerin ortaya çıkması ile birlikte Türkiye, Karadeniz'de sahili en uzun, kıta sahanlığı ve ekonomik alanı en geniş ve donanması en modern ülke haline gelmiştir. Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü kurması ve Karadeniz'e kıyısı olmayan Balkan ve Kafkas ülkelerini dahi buna üye yapması, 1998'de Karadeniz kıyıdaş ülkelerinin donanmalarının katılacağı Blackseafore'u kurması, Karadeniz'de oluşan boşluğu kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği ile gidermek istemesinden

¹⁰ Gündüz Aktan, "Karadeniz, Karadeniz", *Stratejik Analiz*, S. 72, Nisan 2006, s. 38-39.

kaynaklanmaktadır. Türkiye, Boğazlar üzerindeki egemenliğini ve bölge güvenliğini sağlayan Montrö rejiminin devamlılığını istemektedir. Diğer bölgesel ve küresel güçler için olduğu gibi Türkiye için de Karadeniz bölgesi, aynı zamanda enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Karadeniz Bölgesindeki Sorunlar

a) Devrim ve Referandumlar

Bölgesel ve küresel güçlerin Karadeniz bölgesi için verdiği mücadele çerçevesinde taraflar kendi amaçlarına ulaşmak için ellerindeki farklı kozları kullanmaktan çekinmemektedirler. ABD, bölgede etkisini artırmak amacıyla başta eski Sovyet cumhuriyetleri olmak üzere Karadeniz bölgesi ülkelerinde Batı yanlısı liderlerin iktidara gelmesi için çaba göstermektedir. Dünyada “demokrasi yaymayı” görev edinen ABD, “demokratik” bir şekilde iktidara gelemeyen kendi yandaşlarının “renkli devrimler” sayesinde iktidarı ele geçirmelerini desteklemektedir. 2004’de Gürcistan’da, 2005’de ise Ukrayna’da gerçekleştirilen renkli devrimler neticesinde Moskova, Karadeniz bölgesinde iki önemli kalesini kaybederken, ABD’nin bölgedeki etkisi artmıştır.¹¹ ABD aynı metodu Karadeniz’in diğer ülkeleri ve eski Sovyet coğrafyasının farklı bölgelerinde de denemeye çalışsa da, bu çabalarının ters sonuç vermesi ve kanlı olaylara yol açmasıyla birlikte şimdilik bu politikasından vazgeçmiş bulunmaktadır.

Rusya’nın Batı destekli devrimlere cevabı kendisini çok bekletmemiştir. 17 Eylül 2006 tarihinde Moldova’nın ayrılıkçı bölgesi Dinyester’de Rusya’nın desteği ile yapılan referandumda “Dinyester’in bağımsızlığı ve ardından da Rusya’ya katılımını istiyor musunuz?” konusunda halkın görüşü soruldu. Halkın yüzde 90’ı Dinyester’in bağımsızlığını ve Rusya’ya katılımını desteklemiştir.¹² 11 Kasım 2006 tarihinde ise yine Rusya’nın desteğiyle Güney Osetya’da da Dinyester’dekine benzer bir referandum gerçekleşmiştir. Güney Osetya’da halkın yüzde 99’u bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır.¹³ Referandum sonuçları o tarihte Dinyester ve Güney Osetya’nın statüsünde değişiklikler yapmasa da, gerek Dinyester bölgesi yöneticileri tarafından Moldova ile pazarlıklarda, gerek ise Güney Osetya yöneticileri tarafından Gürcistan ile pazarlıklarda bir koz olarak kullanılmıştır. BM Güvenlik Konseyi’ndeki Rusya’nın vetosuna rağmen 17 Şubat 2008’de Kosova’nın bağımsızlığının ilan edilmesi ise, Karadeniz bölgesini doğrudan etkilemiş ve Ağustos 2009’da Rusya, Güney Osetya ile Abhazy’a’nın bağımsızlıklarını tanımıştır.¹⁴ Böylece renkli devrim ve

¹¹ İlyas Kamalov, “Rusya’nın BDT Politikası: Renkli Devrimlerin Modası Geçti mi?”, *Moskova’nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008, s. 93-100.

¹² Svetlana Gamova, “Pridnestrovye Otkrilo Sezon Referendumov v SNG”, *Nezavisimaya Gazeta*, 19 Eylül 2006.

¹³ Svetlana Gamova, “Referendum Dlya Vnutrennego Polyzovaniya”, *Nezavisimaya Gazeta*, 13 Kasım 2006.

¹⁴ “Rossiya Priznala Nezavisimosty Abhaziyi i Yujnoy Osetiyi”, *Nezavisimaya Gazeta*, 26 Ağustos 2008.

referandumlarla başlayan süreç, Karadeniz bölgesinin daha fazla karmaşık hale gelmesi ve bölgedeki dondurulmuş sorunların yeni bir boyut ile karşımıza çıkmasına neden olmuştur.

b) Karadeniz'deki Dondurulmuş Sorunlar ve “Var Olma Mücadelesi”

Karadeniz'in siyasi anlamda, coğrafi anlamdan daha geniş bir bölgeyi ifade ettiğini de göz önünde bulundurarak günümüzde en fazla sorunun bu coğrafyada yaşandığını söyleyebiliriz. Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarını ilan etmelerine ve bu cumhuriyetler ile Rusya'nın artık geri adım atmayacak olmalarına rağmen, Güney Osetya ile Abhazya sorunlarının çözüldüğünü söylemek mümkün değildir. Moldova'daki Dinyester bölgesi de bağımsızlığını ilan etme konusundaki kararlılığını devam ettirmektedir. Yukarı Karabağ ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin statülerinin Karadeniz ülkelerini yakından ilgilendirmesinden, bölge ülkelerinin bu süreçlerde taraf olmalarından ve bölgedeki sorunlarla paralellikler arzemesinden dolayı, Yukarı Karabağ ile KKTC sorunları da Karadeniz bölgesinin birer parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte bölgedeki sorunların sadece bağımsızlık mücadelesi değil, aynı zamanda “var olma” mücadelesi olduğunu ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısından da kaynaklandığını söylemek mümkündür. Örneğin, Abhazya ve Güney Osetya'nın karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, demografik sorundur ve bu bölgeler bağımsızlıklarının ilanına kadar “yok olma” korkusunu yaşıyorlardı. 1989 yılı sayımına göre Abhazya'nın nüfusu 500 bin iken, bugün Abhazya'da ancak 200 bin kişi yaşamaktadır. Abhazların Abhazya'daki nüfusu nüfusun ancak üçte birini oluşturmaktadır. Güney Osetya'nın nüfus dengesi ise daha karmaşıktır. Resmî istatistikler olmamakla birlikte Güney Osetya'da 35-40 bin Osetin ve 20-22 bin Gürcünün yaşadığı tahmin edilmektedir.¹⁵ Her iki bölgede de nüfusun her geçen gün azalması söz konusu bölgelerin gelişmelerini de engellemekteydi. Ayrıca Gürcistan yönetimi tarafından yürütülen Gürcüleştirme politikası da bu iki halkın varlığını tehdit ediyordu. Ancak Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleri de onların bu “var olma” sorunlarını tamamen çözmemiştir. Zira, Abhazya ile Güney Osetya, bağımsızlıklarını ilan ederken örnek olarak Kosova'yı göstermelerine rağmen, “ikinci Kosova”dan ziyade “ikinci Kıbrıs” statüsüne sahip olmuşlardır. Ayrıca her anlamda Rusya'ya bağlı olmaları, uzun vadede kendileri için yeni sorunlara yol açabilir.

Ukrayna'ya bağlı Kırım yarımadasında da durum farklı değildir. Kırım Tatarlarının nüfusu, Kırım özerk bölgesinde ancak yüzde 12 oranındadır. Buna karşılık yarımadadaki nüfusun yüzde 58'ini Ruslar, yüzde 24'ünü de Ukraynalılar oluşturmaktadır. Kırım yarımadasının nüfusunun çoğunun Rusların oluşturmasından dolayı yarımada, Ukrayna

¹⁵ İlyas Kamalov, “Kafkaslar: Soğuk Savaşın Yeni “Ortadoğusu””, *Taraf*, 26 Ağustos 2008.

iktidarı ile de büyük sorunlar yaşamaktadır. Bundan dolayıdır ki, çok sık yarımada'nın bağımsızlığa kavuşması veya Rusya'ya bağlanması gerektiğine dair söylentiler ortaya çıkmaktadır.

Merkez ile ilişkilerde sınırların kesin çizgilerle belirlenmemesi, Kırım yarımadasındaki etnik sorunlar, Stalin döneminde zorla göç ettirilen Kırım Tatarlarının vatanlarına döndüklerinde çok sayıda sorunla karşılaşmaları adayı sadece Ukrayna'nın değil, bütün Karadeniz'in en sorunlu bölgesi yapmaktadır. Ukrayna, toprak bütünlüğünü korumak ve Kırım yarımadasında daha büyük olayların çıkmasını engellemek için Rusların yoğun olarak yaşadığı adanın tarihî, siyasi, demografik, sosyal özelliklerini bir an olsun unutmamalıdır.

Rusya'nın Güney Osetya ile Abhazya'da askerî ve deniz üssleri açma planları yapması, Moskova'nın Kırım'da deniz üssü buldurması, ABD'li yetkililerin Çek Cumhuriyeti ile Polonya'dan sonra Romanya ile Bulgaristan'a da füze kalkanlarını yerleştirebileceğini açıklamaları, ABD'nin Kırım'da daha sonra askerî üsse dönüştürülecek temsilcilik açacak olması, bu dondurulmuş bölgelerin hepsini birer potansiyel çatışma alanına dönüştürmektedir.

Dinyester bölgesi sorununun barışçıl yollarla çözülmesinin ihtimali ise daha yüksektir. Özellikle Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırısından sonra Rusya'nın beklenmeyen bir şekilde sert cevap vermesi ve Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanınması, Moldovalı yetkilileri Rusya ile ilişkilerini gözden geçirmelerine neden olmuştur. Moldova'nın Rusya karşıtı politikasından vazgeçmesi ise Rus yetkililerinin Dinyester bölgesi sorununun taraflar arasında çözülmesi gerektiğine dair açıklamalar yapmalarını dahi sağlamıştır. Moldova'nın Ukrayna ve Gürcistan'dan farklı olarak Rusya ile gerginliğini fazla devam ettirmek istememesinin bir başka nedeni ise komşusu Romanya'nın yayılcılık politikasıdır.

c) Karadeniz'de Yayılcılık Politikaları

Romanya Devlet Başkanı Traian Basescu, soydaş Moldova'ya birçok kez birleşme ve böylece AB üyesi olma teklifinde bulunmuştur. Bu tür açıklamalara karşı Moldova Devlet Başkanı Vladimir Voronin sert cevaplar verse de Başkent Kişinev'de "Romanya ile Birleşme Yoluyla AB Entegrasyonu" adı ile bir sivil toplum örgütü dahi kurulmuştur. Moldova'nın bağımsızlık kazandığı 1991'den beri benzer açıklamalar yapılmasına ve bu tür komiteler kurulmasına rağmen aslında Moldova'nın Romanya ile birleşebileceği ihtimaline ciddi bakılmamaktadır.¹⁶ Ancak bu gelişmeler, bir taraftan Romanya'nın "yayılcılık" planlarını ortaya koyarken, diğer taraftan da Moldovalı, Romen ve Rusların yaşadığı ülkenin

¹⁶ Alla Yazkova, "Rumıniya i Moldova: Vmeste ili Porozny", *Mejdunarodniye Protsessi*, <http://www.intertrends.ru/thirteen/012.htm>

ve genel olarak bölgenin daha fazla istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Buna benzer gelişmeler Polonya ile Ukrayna arasında da yaşanmaktadır.

XIV-XVIII. yüzyıllar arasında günümüz Ukrayna topraklarının bir kısmının Polonya (Lehistan)'nın hâkimiyeti altında kaldığından dolayı, Polonyalılar bu toprakları kendi toprakları olarak görmeye devam etmektedirler. Polonya'nın Ukrayna'nın Rusya'nın etkisi altından çıkmasını istemesinin ve renkli devrimleri desteklemesinin en önemli nedeni, Polonya'nın Ukrayna'nın demokratikleşmesinden ziyade Ukrayna toprakları üzerinde kendi etkisini artırma isteğidir. Polonya'nın Ukrayna'nın AB ve NATO'ya katılımını desteklemesi de bu hususla açıklanmaktadır. Polonyalı yetkililer açık bir şekilde bir zamanlar kendi hâkimiyeti altındaki Ukrayna'nın batı bölgelerinin Polonya'ya ilhak edilmesi gerektiğini dile getirmeseler de, Polonya'nın Lehistan'ı canlandırma planlarına sahip olduğu şüphe uyandırmamaktadır.

d) Karadeniz'deki Sınır Sorunları

Karadeniz bölgesi, sınır sorunlarına da sahne olmaktadır. Bölgede en büyük sınır sorununu Ukrayna yaşamaktadır. Rusya'nın 1954 yılında Kırım'ı Ukrayna'ya vermesi bugün dahi tartışmalara konu olsa da,¹⁷ son dönemde taraflar arasındaki asıl sınır sorununu Kerç Boğazı ile Tuzla Adası teşkil etmektedir. Ukrayna, Rusya ile Ukrayna arasında SSCB dönemindeki sınırların geçerliliğini savunurken, Rusya Kerç Boğazı'nın ortak kullanımda olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸ Rusya için Tuzla Adası'ndan ziyade, Kerç Boğazı'nın ortak kullanımda olması önemlidir. Zira, boğaz ortak kullanımda olduğu takdirde, Rusya da boğazdan askerî gemilerin geçişi konusunda karar alma hakkına sahip olacaktır. Aksi halde Rusya, Azov Denizi'ndeki limanlarını koruma altına alma yönünde önlemler almak zorunda kalacaktır. Rusya ile Ukrayna arasındaki sınır sorununun çözümü, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrine bağlıdır.

Ukrayna ile Romanya arasında da sınır sorunu mevcuttur. Romanya, Ukrayna'ya ait Zmeyinniy (Yılan) Adası'nın Romanya'ya devredilmesini istemektedir. 1787-1792 savaşlarında Ruslar, Osmanlı'yı mağlup edince, eskiden beri Türklerin hâkimiyetinde olan bu ada, Rusların eline geçmiştir. Rusya'nın Kırım Savaşı'nı (1853-1856) kaybetmesinden sonra ise adaya Romenler hâkim olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda Ruslar tekrar adayı ele geçirmiş ve ada SSCB içindeki Ukrayna Cumhuriyeti'nin sınırları içerisine dâhil edilmiştir. SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte, Romanya petrol ve diğer yer altı kaynaklarının olduğu adaya talep olmuş ve konuyu BM mahkemesine götürmüştür. Şubat 2009'da BM Mahkemesi, Romanya'nın

¹⁷ Frank Nienhüzen, "Boryba za Kırım", 25 Temmuz 2005, www.inosmi.ru/221150.html

¹⁸ Andrey Belov, "Problemi Tuzlı Bolşe Net?", *Russkaya Pravda*, 13 Ocak 2004.

talebini reddetmesine rağmen, Romanya ada ile ilgili iddialarından vazgeçmemektedir.¹⁹ Karadeniz bölgesinin üçüncü en büyük ülkesi olan Ukrayna'nın iki komşusuyla sınır sorunları yaşaması, sadece Ukrayna'nın söz konusu ülkelerle ilişkilerini değil, bütün bölge ülkeleri arasında özellikle ticari ilişkilerin gelişmesini de olumsuz etkilemektedir.

e) Karadeniz'de Dinî Alanındaki Mücadele

Türkiye hariç, Karadeniz bölgesinin büyük bir kısmı, Ortodoks inancında olmasına rağmen, bölgede dinî alanda sürdürülen mücadele, siyasi alandaki mücadelenin gerisinde kalmamaktadır. Moskova merkezli Rus Ortodoks Kilisesi ile İstanbul Fener Rum Patrikliği arasındaki rekabet ve Ortodoks dünyasının merkezi olma mücadelesinin yanı sıra son dönemde böyle bir amacı olmayan kiliseler dahi Rus ve Fener Rum Patrikhanesi'nden bağımsız olma ve kendi etki alanlarını artırma yönünde çalışmaktadırlar. Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin “kıblesini” Moskova'dan İstanbul'a çevirme yönündeki çabaları, Romanya Ortodoks Kilisesi'nin de Moldova Ortodoks Kilisesi'ni Rus Ortodoks Kilisesi'nden koparıp kendi çatısı altına alma çabaları aynı zamanda siyasiler tarafından da desteklendiğinden ve yukarıda belirtilen ülkelerin yayılcılık politikalarının birer parçası olduğundan dolayı, bu sorunlar, dinî alanı aşmakta ve siyasi nitelik kazanmaktadırlar.²⁰ Nitekim gerek Ukraynalı yetkililer, gerekse de Romanyalı yetkililer bu konuyu Rusya ile pazarlıklarda birer koz olarak kullanmaktan çekinmemektedirler.

Sonuç

SSCB'nin yıkılışından itibaren Karadeniz ülkeleri, aralarındaki işbirliğini artırmak amacıyla birçok kez farklı örgütlenmelere gitseler de, küresel ve bölgesel güçlerin söz konusu ülkelerin içişlerine müdahaleleri, bölge ülkelerinin bir kısmının dondurulmuş sorunlarla boğuşmaları, bölge ülkeleri arasında sınır sorunlarının mevcudiyeti, bölge ülkelerinin farklı siyasi tercihlere sahip olmaları ve bu bağlamda üçüncü ülkelerle işbirliğine gitmeleri, söz konusu entegrasyon süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayıdır ki KEİÖ, Blackseafor, GUAM örgütleri, varlıklarını devam ettirmelerine rağmen, somut faaliyetlerde bulunamamaktadırlar. Romanya ve Bulgaristan, NATO ve özellikle de AB üyesi olduktan sonra Karadeniz'deki örgütlenmelere daha az önem vermeye başlamışlardır. Türkiye, Ukrayna ve Gürcistan için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Türkiye bütün dikkatlerini AB üyeliğine yönlendirirken, Ukrayna ve Gürcistan da NATO ve AB üyeliği için çaba göstermektedirler. GUAM ve DST gibi örgütler, faaliyetlerini üçüncü bir ülkeye (Rusya) karşı yönlendirdiğinden dolayı, bu örgütlerin başarılı olma şansı baştan beri zayıftı. Rusya'nın KEİÖ ve Blackseafor

¹⁹ “Mejdunarodniy Sud OON Postavil Toçku v Spore Rumniyi i Ukrayini”, *Nezavisimaya Gazeta*, 3 Şubat 2009.

²⁰ Aleksandr Krilov, “İstoriya Odnogo Raskola”, *Nezavisimaya Gazeta*, 4 Şubat 2009.

örgütlerinde kontrolü eline alma çabaları da bu örgütlerin başarısız olmasının bir başka nedenidir. Ülkelerin, bölge çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını gözetmeleri ve bölgedeki sorunlar bu tür kuruluşların başarısız olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayıdır ki bölgede siyasi bir bütünlükten bahsedemeyeceğimiz gibi, güvenlik, ticaret, enerji ve diğer alanlarda da bölge ülkeleri sağlam temele dayanan bir işbirliğinden uzaktırlar.

KARADENİZ-HAZAR BÖLGESİNDEKİ ABD-RUSYA REKABETİ ÇERÇEVESİNDE UKRAYNA VE TÜRKİYE

Aleksey Volovich
Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü
Odessa Şubesi Başkanı

Bölgelerin ekonomik olarak güçlenmesiyle birlikte, gerek bölgesel, gerekse de küresel güçler bu bölgelere olan ilgisini artırmaktadırlar. Buna paralel bir şekilde bölgede siyasi gerginlik ve sorunların sayısı da artmaktadır. Karadeniz-Hazar bölgesi yukarıda söylenenlere güzel bir örnek teşkil etmektedir. Karadeniz-Hazar bölgesinde bölgesel ve küresel güçlerin ekonomik çıkarları bölgesel sorunlarla ve bazı güçlerin bölgede liderlik rolüne soyunmasıyla birleşince bölge çok karmaşık ve sorunlu bir hal almaktadır.

Son zamanlarda ABD ve AB de bölgeye olan ilgilerini artırmış bulunmaktadır. Bunun nedeni, Batı'nın Hazar kaynaklarına ulaşma isteğidir. 11 Eylül olaylarından sonra Pentagon'un stratejistleri en önemli tehdidin Karadeniz'e komşu olan Orta Doğu'dan kaynaklandığını ileri sürmeye başlamışlardır. Bu faktörü göz önünde bulundurarak ABD, Batı Karadeniz(Bulgaristan, Romanya)'de askerî varlığını artırmayı planlamaktadır. 1952 yılında NATO üyesi olan Türkiye, ABD'ye kendi topraklarını kullanmaya izin vermedikten sonra 2004 yılında Bulgaristan ile Romanya, NATO üyesi olmuşlardır.

ABD'nin Karadeniz'e önem vermesinin bir başka nedeni ise Hazar ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştıran enerji yollarının güvenliğini sağlamak ve İran'ın nükleer çalışmalarını kontrol altına almaktır. Bütün bunlar ABD'nin stratejik çıkarlarını Güney-Doğu Avrupa'ya, özellikle de Karadeniz havzasına doğru kaydırmıştır.

ABD'nin Karadeniz'de etkisinin artmasına, Bulgaristan ile Romanya'nın NATO üyelikleri de katkıda bulunmuştur. ABD'nin söz konusu ülkelerde askerî üsler açması ise ABD'nin bölgedeki varlığını iyice artırmıştır. ABD ayrıca Romanya ile Bulgaristan'a Rusların sahip oldukları gemilere göre daha modern ve teknik açıdan daha üstün gemiler vermiştir. Karadeniz'de ayrıca Türk Deniz Kuvvetleri'nin filosunun varlığı da unutulmamalıdır. Böylece Karadeniz'deki dengelerin NATO'nun lehine, Rusya'nın aleyhine olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Rusya'nın, aleyhinde olan bu durumu lehine çevirmek için bir takım arayışlarda olduğunu da tahmin edebiliriz.

Bölgede ABD'nin konumunu güçlendiren bir başka faktör ise Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'da iktidara Batı yanlısı siyasetçilerin gelmesi olmuştur ki, bunların stratejik politikalarının temelinde Avrupa ile entegrasyon ve NATO üyeliği yatmaktadır. Ukrayna ayrıca 2017 yılına kadar Sivastopol'deki Rus deniz üssüne son vermeyi planlamaktadır. Böylece Karadeniz, "Rus gölü" olmaktan da çıkacaktır.

Ancak öyle görülüyor ki, ABD Romanya ve Bulgaristan'da askerî üs açmakla yetinmeyecektir. ABD'nin Azerbaycan ile Gürcistan'da da yakın gelecekte askerî üsler açmayı planladığı bilinmektedir. Diğer taraftan Doğu Avrupa ülkelerinde askerî üslerin

açılması, Moskova tarafından büyük kaygıyla karşılanmaktadır. Dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Sergey İvanov'a göre Moskova, bu durum karşısında kendi güvenliğini sağlamak için istediği önlemleri alma hakkına sahiptir. İvanov, NATO üslerinin Polonya ve Baltık ülkelerine yerleştirilmesinin 1997 yılında NATO ile Rusya arasında imzalanan işbirliği ve güvenlik sözleşmesine aykırı olduğunu da altını çizmiştir.

Doğu Avrupa aynen bundan birkaç on yıl önce olduğu gibi, günümüzde de Rusya ile Batı arasında mücadele alanı haline gelmiştir. Soğuk Savaş yıllarında Doğu Avrupa ülkeleri, NATO'nun füze sistemlerinin hedefi iken, "Soğuk Barış"ın yaşandığı günümüzde bu bölge, Rus nükleer silahlarının hedefi haline gelebilir. Bu şartlarda Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği daha sorunlu bir süreç haline gelirken, Ukrayna'nın NATO dışında kalmasının ihtimali her geçen gün artmaktadır. Ukrayna, ne Batı'nın ne de Rusya'nın himayesi altına girmelidir. Ukrayna'nın kendi çatısını oluşturması için de yeterli potansiyele sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ukrayna'nın ne Amerikan, ne de Rus üslerine ihtiyacı vardır. Ukrayna sadece askerî değil, siyasi ve ekonomik alanlarda da ABD ile Rusya arasındaki mücadele alanı olmamalıdır. Ukrayna devlet adamlarının en önemli amacı, Rusya ile Batı arasındaki dengeyi iyi kurmasıdır. Ukrayna'nın bu dengeyi kurmasına Türkiye ile KEİÖ ve Blackseaför çerçevesinde ortaklığı ve GUAM ile DST gibi örgütlerin aktifleştirilmesi yardımcı olacaktır.

KARADENİZ VE HAZAR DENİZİ BÖLGESİNDEKİ GÜVENLİK MESELELERİ ÇERÇEVESİNDE UKRAYNA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

*Prof. Dr. Vladimir Dubovik
Odessa Mechnikov Devlet Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Merkezi Başkanı*

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren bölgede Türkiye-Ukrayna ilişkilerini de içeren büyük değişimler gerçekleşmiştir. En önemli gelişme ise hiç şüphesiz Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olmasıdır. Genel olarak, Karadeniz'in güvenlik yapısı açısından en mühim gelişmenin yeni aktörlerin ortaya çıkışı olduğunu söylemek mümkündür. Daha önceleri bölgede Gürcistan, Rusya, Moldova, Azerbaycan gibi güçlü oyuncular yoktu. Dolayısıyla, yeni oyuncuların ortaya çıkması ve Bulgaristan ile Romanya'nın değişen statüleri, bölgedeki duruma yeni özellikler kazandırmıştır.

“Soğuk Savaş sonrası” şeklinde de adlandırılan dönemin başından, yani Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bölgede bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Son yıllardaki Ukrayna-Türkiye ilişkilerine bakıldığında maalesef iyimser bir havanın esmediği görülmektedir. Öncelikle, Türkiye'nin son yıllarda Karadeniz çevresinde kendini koyduğu yerle alakalı evrimine değinmek istiyorum. Ukrayna için konuşmak gerekirse, dış politikamızda her hangi bir değişiklik söz konusu değildir. Uzun bir süredir dış politikanın güneydeki boyutuyla ilgilenmiyoruz ve bu yalnızca bir hata veya zaman kaybı olarak nitelendirilebilir. Ayrıca kendimizi Doğu-Batı ilişkileri kavramı içerisinde istisnai bir durum olarak görüyoruz. Artık o zamanlar geride kaldı ve dış politikamızda güney de, özellikle Türkiye ile ilişkiler, Ukrayna Devleti için öncelikli hale geldi. Bu açıdan bakıldığında, bölgede ve dünyada kendimizi gördüğümüz konum konusunda bir evrimin söz konusu olduğu görülmektedir.

Türkiye konusuna gelince, son yıllarda benim gözlemlediğim tabloda Türkiye ABD'den gitgide uzaklaşmakta, Avro-Atlantik bölge ile bağlarını zayıflatmaktadır. Buna Avro-Atlantik topluluk üyeleriyle ilişkilerini azaltmak da dâhildir. Türkiye kendini artık NATO ya da Batı'nın takım arkadaşı olarak değil, serbest bir oyuncu olarak görmektedir. Elbette Türkiye'nin Rusya ile yakınlaştığını da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Peki Türkiye'nin tutumunu son yıllarda değiştiren hususlar nedir? Birincisi, bu bir Avro-Atlantik meselesidir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin her zaman fırsatçı ve koşullu olduğunu unutmamak gerekir. Koşullu olmasının nedeni, Türkiye'nin sık sık “Batı ile, Batı Türkiye Cumhuriyeti'nin zor zamanlarında yanında olduğu sürece beraberiz” şeklinde vurgular yapmasıdır. İkincisi, son yıllarda Türk kamuoyu ve hükümet, AB üyeliği konusunda hayal kırıklığına uğramıştır. Avrupa'da Türkiye'nin bir Avrupa devleti olmadığı ve hiç bir zaman birliğe alınmayacağı şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Türkiye ise bu konuda ABD'nin desteğini beklemiş, ancak istediğini alamamıştır. Washington Türkiye'nin birliğe dâhil olması hususunda yeterince aktif miydi? Belki de Washington Türkiye'ye yardım fikrini aklından bile

geçirmemişti? Acaba Washington herhangi bir devletin sorunsuzca AB'ye girmesini sağlayacak kadar etkili midir? Son yıllarda ABD ve büyük Avrupa devletleri arasında sık sık fikir ayrılıklarının çıktığını da unutmamak gerekmektedir.

Bahsetmemiz gereken bir diğer nokta ise PKK meselesidir. Ukrayna tarafından yapılan gözlemlere göre, Türk Hükümeti ve konunun uzmanları, ABD ve Avrupalı müttefiklerin PKK'ya karşı yeteri kadar sert olmadıklarını, hatta bazen onları destekler tutumlar sergilediklerini düşünmektedirler. Batı'da PKK'yi destekleyen gruplar olduğu aşikardır. Bu da elbette Türkiye'nin Batı ile ilişkilerine olumlu bir zemin hazırlamamaktadır.

İlişkileri etkileyen bir önemli husus da Irak savaşıdır. Türk-Amerikan ve Türk-NATO ilişkileri için; Türkiye'nin konumunu yeniden değerlendirip, kendini bölgedeki Amerikan varlığından uzaklaştırmaya başlaması, kritik bir nokta olmuştur. Hepimiz ABD'nin Irak'a girişi ile alakalı tartışmaları ve Türkiye'nin Irak'ta bir kuzey cephesi oluşturmak için yapılan ABD girişimini engellediğini hatırlıyoruz. Bunun ise şimdiki Amerikan Hükümeti için ne derece önemli olduğu ortadadır. Washington durumu azami öncelikler çerçevesinde değerlendirirken Türkiye'nin böyle bir tutum sergilemesi, ki kendi açısından gayet doğaldır, Washington'un da Türkiye ile ilişkilerini yeniden değerlendirmesine neden olmuştur.

Son olarak, Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerine değinmekte fayda vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, son yıllarda Rusya ve Türkiye enerji sektöründe aktif olarak işbirliği yapmaktadırlar. Enerji kaynaklarının tedariki, petrol boru hattı ve yeni enerji kaynaklarının bulunması hususunda bir rekabetin varlığına dikkat çeken Büyükelçi Bilhan'ın konu hakkındaki "şartlara uygun ve dengeli" şeklindeki yorumu beni kendine hayran bırakmıştır. Maalesef Ukrayna ve Türkiye kendilerini rekabet eden güçler olarak bulmuştur ve Türkiye şimdi bu rekabet içerisinde üstün gelmektedir. Rusya'ya yakınlaşma sürecinin sebebi de budur. Bazı uzmanlar, Rusya'nın PKK meselesindeki tutumunun değişmesinin ve diğer bazı durumların da Ankara'yı Moskova'ya yakınlaştıran etmenler arasında olduğunu belirtmektedirler. Bu hususta Türkiye'nin İslami özelliklerini göz ardı etmek yanlış olur. Türkiye bir İslam devleti değil, halkın demokrasisinin hakim olduğu bir devlettir. Ancak son yıllarda Türkiye'de ve diğer Müslüman ülkelerde İslamcı hareketlerin ve dinde aşırı tutuculuğun yükseldiği gözlemlenmektedir. Bunun da her demokratik devlette olduğu gibi Türkiye'de de kamuoyunda değişen tavırlara neden olması normaldir. Türkiye'deki kamuoyu da Müslüman yanlısı, Amerikan karşıtı ve bir noktaya kadar da Rus destekçisi olmuştur. Türk Hükümeti de halkın tutumunu yansıtan bir politika izlemeye başlamıştır. Bu değişim, Türkiye'nin Active Endeavor çalışmalarını Akdeniz'den Karadeniz'e genişletmeye yönelik Amerikan teklifini reddetmesiyle gözle görülür hale gelmiştir.

Ukrayna, Türkiye ile değişik alanlarda işbirliği yapmalıdır. İlk olarak iki ülke, dev ticaret ağını geliştirmeye devam etmelidir. Çünkü ticaretin gelişmesi, stratejik ortaklığa kadar götürecektir diğer alanlarda da işbirliğinin artmasını sağlayacaktır.

Türkiye ve Rusya'nın enerji alanında, kimi zaman Ukrayna çıkarlarına ters düşecek şekillerde, işbirliği yapmalarına rağmen, Ukrayna ve Türkiye'nin de enerji konusunda ortak stratejiler belirlemesi olasıdır. Aslında, çalışmalarımızı ortak olarak yürütmeye veya en azından AB entegrasyon süreci hakkındaki tecrübelerimizi paylaşmaya ihtiyaç vardır. Bu tecrübeler olumsuz tecrübelerdir ve Türkiye bu hususta ısrarcı davranmaktadır. Ukrayna ise AB konusunda Türkiye kadar eski bir geçmişe sahip değildir; dolayısıyla Türkiye, Bulgaristan, Romanya gibi ortak özelliklere sahip ülkelerin tecrübeleri Ukrayna için elzemdir. Ayrıca bölgesel girişimlere de dikkat çekmek gerekmektedir. Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ni desteklediği görülmüştür ve Ukrayna da bu konuda Türkiye'ye tam destek vermektedir. Her iki ülke de bu örgütün sadece bir forum değil etkin bir kuruluş olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak KEİÖ şu anda boş bir yapı sergilemektedir. Bölgedeki ticari ilişkilerin büyük bir bölümü Türkiye ile Rusya arasındadır. Ayrıca ticarete gözle görülür bir Bulgaristan-Romanya etkisi de vardır.

Blackseaför'a gelince, Ukrayna bu girişimi de desteklemektedir, ancak aynı zamanda Türkiye'yi de NATO'nun bölgedeki sağlam rolünü destekleyen bir güç olarak görmeyi istemektedir. Türkiye'nin Karadeniz güvenliği için Blackseaför'un yeterli olduğunu düşünmesini istemiyoruz. Benim fikrime göre, NATO'nun Karadeniz'de genişlemesi ve Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın da dâhil edilmesi, bölge güvenliğini kararlı bir hale getirebilir. Türkiye ve Ukrayna'nın bu konuda aynı fikri paylaştığını görmek istiyoruz.

Son olarak, geleneksel yöntemlerin güvenliği sağlamada tek unsur olmadığı bir dünyada yaşamaktayız. Türkiye ve Ukrayna'nın bölgedeki illegal göç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi güvenlik konularında işbirliği yapmış oldukları bir gerçektir. Türkiye'nin "daha geniş" Karadeniz bölgesi içerisinde bu konulara dikkat çekmesindeki etkin tutumunu da destekliyoruz. Kırım konusuna gelince, hiç şüphesiz bu konu da Türkiye ve Ukrayna'yı zorunlu olarak ilgilendirmektedir. Her iki ülke de Kırım'ı dengeli, başarılı ve tabii ki Ukrayna sınırları içerisinde görmeyi istemektedir. Çünkü Kırım'daki herhangi ciddi bir kargaşa, maalesef halen ihtimal dâhilinde olduğu gibi, her iki ülkenin çıkarlarına da zarar verecek mahiyettedir.

KEİÖ ÇERÇEVESİNDE UKRAYNA-TÜRKİYE İŞBİRLİĞİ

İlya Hadjinov
Donetsk Millî Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, kuruluşunu örgütün adından da anlaşılacağı üzere bölgedeki ekonomik ilişkilere borçludur. Rakam ve istatistiklere bakıldığında KEİÖ'nün potansiyelinin çok büyük olduğu görülür. Örgüte üye ülkelerin toplam nüfusu yaklaşık 330 milyondur. Bölge zengin yeraltı kaynaklarına, sağlam sanayi üretimine ve profesyonel iş gücüne sahiptir. Üye ülkelerin (Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Moldova, Sırbistan, Karadağ, Rusya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna) yanı sıra Fransa, Almanya, Avusturya, Mısır, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus gibi ülkelerin de gözlemci statüye sahip olmaları, örgütün önemini artırmaktadır. Ayrıca KEİÖ, birçok uluslararası örgüt ile de işbirliği içerisinde.

Bununla birlikte üye ülkeler dahi örgütün işlevi, kendi aralarındaki ve başka ülke ve örgütlerle olan işbirliği seviyesinden memnun değillerdir. İşbirliğinin istenilen düzeyde olmamasının birkaç nedeni mevcuttur. Ekonomik ilişkilerde bir kopukluk yaşandığı gibi, ekonomik faaliyetlerde bilgi ve iletişim yetersizliği de mevcuttur. Ayrıca eski Sovyet cumhuriyetlerindeki psikoloji ve ortam, diğer üye ülkelerin veya örgüt dışındaki ortakların istedikleri ortamdaki çok farklıdır. Örneğin Polonya'da artık küçük ve orta çaplı iş yerlerinin sayısı her geçen gün artarken, Ukrayna ve Rusya için aynı şeyi söylemek güçtür. Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan ve Romanya'da pazar ekonomisine geçiş süreci de istenilen hızda gitmemektedir. Bu sorunlar diğer ülkelerin söz konusu ülkelere temkinli yaklaşmalarına neden olmakta ve KEİÖ çerçevesinde ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesini yavaşlatmaktadır.

Ukrayna için KEİÖ, en başta üye ülkelerinin hükümetleri ve iş çevreleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Avrupa Ekonomik Alanı'na entegrasyonu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda örgütün ana amacı da üye ülkelerin Avrupa'nın yapısı, siyasi ve ekonomik müesseseleri ile bütünleşmesini sağlamaktır. Belki de bu amaca ulaşma çabaları, KEİÖ içerisinde ortaklığı zorlaştırmakta, organizasyonlar konusunda bir takım sorunlara yol açmakta, üye ülkeler arasında siyasi ve ekonomi alanlarında ilişkilerin derinleşmesini engellemektedir. Bundan dolayı üye ülkelerin her şeyden önce ortak stratejik amaç belirleyerek uyumlu bir politika izlemeleri ve en başta örgütün canlanmasını sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca Avrupa'nın en önemli oyuncusu olan AB'nin ortak Avrupa jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel bir alanın kısa vadede oluşturulmasına pek olumlu bakmadığını da unutmamak gerekmektedir. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler de bunun iyi bir örneğini teşkil etmektedir. Bundan dolayı, Ukrayna'nın Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini iyi bir şekilde tahlil etmesi gerekmektedir.

2005 yılında Ukrayna'nın dış ticareti 79.5 milyar dolar seviyesinde olup bu rakam 2003 yılında 51.7 milyar, 2004 yılında da 68.9 milyar dolar seviyesindeydi. Ukrayna'nın ihracatı 2005 yılında 40.4 milyar dolar, ithalatı da 39.0 milyar dolar idi. Ukrayna'nın bölgesel örgütlerle ticari alanındaki entegrasyonu şu şekildedir: BDT % 22, Avrupa Ekonomik Alanı %16, AB %30, KEİÖ (Rusya'sız) % 7, GUAM % 2.

Avrupa ile Asya'nın ticari yollarının kesiştiği nokta olan Ukrayna'nın jeopolitik konumu ve gelişmiş ulaşım ağlarına sahip olması, Ukrayna'yı transit ülke konumuna da getirmektedir.

Ukrayna'nın KEİÖ ülkelerine (Rusya dâhil değil) yaptığı ihracatın payları (2002-2004) şöyledir: Türkiye % 50.2, Romanya % 13.4, Moldova % 13.1, Bulgaristan %12.2, Yunanistan % 5.8, Azerbaycan % 4.3, Arnavutluk % 0.6, Gürcistan % 0.3, Ermenistan % 0.1.

Ukrayna şehirleri arasında en fazla ihracat (2005) yapanların başında Donetsk (% 24), Dnepropetrovsk (%18), Kiev (% 13), Zaporozhye (% 8), Lugansk (% 6) gelmektedir. Ukrayna şehirleri arasında en fazla ithalat (2005) yapanların başında ise Kiev (%36), Dnepropetrovsk (%8), Donetsk (%7), Zaporozhye (% 5), Lugansk (%2) gelmektedir. Ukrayna'nın en fazla ihracat yapan şehri Donetsk, aynı zamanda Türkiye ile en fazla ticari ilişkiler yürüten şehir konumundadır.

Karadeniz bölgesinin gelişmesinde ekonomik alana öncelik tanınmalıdır. Bu bağlamda ortak ulaşım, bilişim ve enerji sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir ki bunlar sanayi üretimi, ticaret, turizm, ekoloji alanındaki işbirliğini artıracak, bölgedeki entegrasyon süreçlerini hızlandıracaktır.

KEİÖ üye ülkelerinin ulaşım alt yapısının günümüzde AB standartlarına uymadığını belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Batı Avrupa ile Karadeniz bölgesini birbirine bağlayan ulaşım yollarının iyileştirilmesi önem kazanmaktadır.

Dış ticaret, uluslararası ekonomik ilişkilerin en önemli ayağını oluşturduğundan ve ülke ekonomilerini ayakta tuttuğundan dolayı, KEİÖ'nün de bu konuya önem vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda KEİÖ ülkelerinin devlet politikasının öncelikleri arasında aşağıdaki hususlar yer almalıdır:

- KEİÖ üye ülkelerinin dünya pazarlarına ulaşmaları için uygun şartların oluşturulması.
- Yerel ihracatçıların ve rekabet edebilir ürün üreticilerinin desteklenmesi.
- Verimli banka ve kredi sisteminin oluşturulması, döviz sahiplerinin haklarının koruma altına alınması.

- Dış ticaret alt yapısının kurulması ve onun ihtiyaç duyulan bilgilerle donatılması, esnek ithalat siyasetinin yürütülmesi.
- Yeni teknolojilerin kullanımıyla yerel ham maddelerden dünya markalarıyla rekabet edebilecek kalitede ihraç ürünlerinin üretilmesi.
- Yerel ham maddelerden üretim yapacak orta çaplı müesseselerin desteklenmesi ve onlara dış pazarlara ulaşmalarında yardım edilmesi.
- KEİÖ üye ülkelerinin DTÖ'ya üyeliklerinin sağlanması için yürütülen politikaların aktifleştirilmesi.
- BDT ülkeleriyle serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması.
- Ukrayna'nın, transit ülke konumundan daha fazla istifade etmesi.

**UKRAYNA VE TÜRKİYE ARASINDAKİ ASKERÎ İŞBİRLİĞİ
(BLACKSEAFOR ÇERÇEVESİNDE)**

Valentina Şişkina
Ukrayna Savunma Bakanlığı

XXI. yüzyılın başında Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma siyaseti aşağıdaki faktörlerden yola çıkarak oluşturulmuştur:

- SSCB ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılması sonucu ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerin ve bütün İslam ve Türk bölgelerinin öneminin artması, Ankara için uluslararası arenada özel bir anlam ifade etmiştir;

- Batı'nın planlarında, Kafkasya ötesi ve Orta Asya devletleri konusunda Batı'nın ekonomik ve siyasi bakımdan içlerine sızması için ortak ve köprübaşı ülkeler görevini yapan, aynı zamanda İslam kökten dinciliği ve radikal aşırılığı yayma yolunda büyük bir engel teşkil eden Türkiye'nin yeni siyasi görevleri ortaya çıkmıştır;

- Balkanlar, Kafkasya, Moldova, Filistin, Fars körfezi ve Orta Asya'yı da kapsayan çeşitli anlaşmazlıklar sonucunda Türkiye, NATO'daki "yan ülkeler" konumundan çıkıp "merkezî devlete" dönüşerek, uluslararası gerilim ve istikrarsızlığın tam merkez konumunda kalırken, askerî bir örgüt olan NATO bünyesinde Türkiye'nin fonksiyonu yeniden belirlenmiş ve genişletilmiştir;

Karadeniz'in ötesinde Ankara'nın kendi bölgesel stratejisini belirleme konusundaki kavramsal yaklaşımı, Türkiye ve Ukrayna'nın millî çıkarlarına tamamıyla uygun olan beklenti, barış ve güvenin merkezi konumunda olan Ukrayna'nın ölçülü desteği görüşünden, Ukrayna ve Rusya arasında 90'lı yılların başlarına özgü sürekli yön değiştirme görüşlerine bağlı olarak devamlı değişmiştir. Bu yüzden Ukrayna-Türkiye arasında askerî alanda gelişen işbirliği, iki devlet arasında ortaklık ilişkilerini objektif olarak düzenleyen ve Karadeniz bölgesinde güvenlik sistemini oluşturan belirleyici faktör olmalıydı.

Ukrayna'nın Türkiye Cumhuriyeti ile askerî işbirliği, Ukrayna Savunma Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı arasındaki 14 Temmuz 1993 tarihli karşılıklı anlaşma memorandumu; Ukrayna Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki askerî hazırlık, teknoloji ve bilim dallarında işbirliği konusundaki 27 Temmuz 1994 tarihli anlaşma ve Ukrayna Savunma Bakanlığı ve Türk Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanlığı arasındaki 28 Ocak 1997 tarihli askerî eğitim ve silahlı kuvvetleri hazırlamada çift taraflı işbirliği konusundaki yukarıda zikrettiğimiz anlaşma temelinde gerçekleştirilmektedir. Belirtilen anlaşmalara dayalı hukukî temel şu anda her iki ülkenin askerî ortaklık amaçlarına, her şeyden önce de Karadeniz bölgesi güvenliği alanına tamamıyla uygundur.

Askerî ve siyasi bakımdan 1994'ten itibaren üst düzeyde, yani genel kurmay başkanları veya savunma bakanları düzeyinde yapılan düzenli görüşmeler Ukrayna ve Türkiye arasındaki askerî işbirliğinin esas şekli olmuştur. 22-24 Temmuz 1997'de Türkiye Genel Kurmay Başkanı İ. Karadayı resmî bir ziyaret ile karşılıklı desteği pekiştirme ve askerî alanda karşılıklı anlaşmayı derinleştirme amacıyla Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Aynı yılın 22-23 Eylül tarihlerinde ise Ukrayna Savunma Bakanı O. Kuzmuk, Ankara'daki uluslararası "IDEF-97" Savunma Sanayisi Fuarı'nı ziyaret etmiştir. Kuzmuk, aynı zamanda dönemin Savunma Bakanı olan İ. Karadayı ile de buluşmuş ve bu esnada her iki tarafı da ilgilendiren askerî teknik işbirliği meselelerini görüşmüşlerdir. Aynı zamanda Ukrayna Askerî Deniz Kuvvetleri Başkanı, bakan yardımcısı M. Ejel de resmî bir ziyaret ile Türkiye'de bulunmuştur. M. Ejel, bu resmî ziyaretinde Gölcük deniz üssü ve İstanbul denizaltı gemi filosuyla da tanışmıştır.

Söz konusu ziyaretler sonraki tarihlerde de devam etmiştir. 2001 yılı içerisinde 3 kez savunma bakanları düzeyinde Ukrayna-Türkiye zirveleri gerçekleştirilmiştir; 26-28 Mart'ta O. Kuzmuk'un, Ankara'ya resmî ziyareti, 8-10 Ağustos'ta Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanı S. Çakmakoğlu'nun Ukrayna'ya ziyareti gerçekleştirilmiş, 19-20 Aralık'ta ise Ukrayna Savunma Bakanı V. Şkidçenko, Antalya'da düzenlenen Güneydoğu Avrupa ülkeleri savunma bakanlarının yıllık altıncı uluslararası zirve toplantısına katılmıştır. Bu ziyaret esnasında Ukrayna Savunma Bakanı ile Türkiye Savunma Bakanı'nın ayrı görüşmesi gerçekleşmiş, bu görüşmede bölgesel güvenlik konusu ile çift taraflı askerî ve askerî teknik işbirliğinin durumu tartışılmıştır.

12-15 Mayıs 2003 tarihlerinde dönemin Türkiye Millî Savunma Bakanı M. Gönül Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Ukraynalı meslektaşlarıyla yaptığı görüşme esnasında Ukrayna Savunma Bakanı V. Şkidçenko, kendisinin Türkiye'nin savunma bakanlıklarıyla uzun süren işbirliği sonuçlarından tamamiyle memnun olduğunu belirtmiş, ancak aynı zamanda iki ülke arasındaki askerî ve askerî teknik işbirliğinin önemli potansiyelinin daha tam anlamıyla kullanılmamış olduğuna işaret etmiştir. Ukrayna Savunma Bakanı, Türkiye'nin olduğu kadar, Ukrayna'nın da Karadeniz bölgesinin güvenliğini garantilemede önemli rol oynadığını özellikle vurgulamıştır.

Aynı zamanda, M. Gönül, Ankara'nın Ukrayna siyasetinin NATO ve Avrupa Atlantik İttifakı'ndaki diğer yapılanmalara katılım konusundaki siyasetini alkışladığını ve Türkiye'nin Ukrayna'yı bütün uluslararası örgütlerin nezdinde destekleyeceğini belirtmiştir. Yine bu ziyaret sırasında Türk bakan, Ukrayna ve Türkiye'nin askerî teknik potansiyelinin yeterince kuvvetli olduğunu, üstelik Kiev ve Ankara'nın kendi imkânlarını birleştirdikleri

takdirde en iyi sonucu elde edebileceklerini belirtmiştir. Bakanlar ayrıca Ukrayna'nın Türkiye tarafından ilan edilmiş tanker tenderine katılımı, silahlanma ve askerî teknik aletlerini yenileme gibi projelerin hazırlanması, devriye gemilerinin inşaatı alanlarında işbirliği, gemi ile donanımlarını yenileme ve tamir işlerine bağlı deneyim paylaşımı konularını görüşmüşlerdir.²¹

5 Kasım 2003 tarihinde Ukrayna Elçisi İ. Dolgoviy ile Ankara'da görüşen Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetler Genel Kurmay Başkanı H. Öztekin, Türkiye - Ukrayna ilişkilerinin ileriye dönük olması ve bölgesel güvenlik sorunlar dâhil olmak üzere yoğun danışmanlıkların ve işbirliklerinin düzenlenmesiyle eşlik edilmesi gerektiğini belirtmiştir. H. Öztekin Türkiye'nin Ukrayna'nın NATO üyeliğini kazanması konusunda NATO'nun İstanbul'daki zirvesinde Ukrayna'ya verdikleri desteği devam ettireceklerini bildirmiştir. İ. Dolgoviy, iki ülkenin BLAKSEAFOR'un Karadeniz grubu çerçevesinde işbirliği ve aktif etkileşim konusunda büyük potansiyele sahip olduklarını belirtmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Ukrayna askerlerinin Türkiye'de eğitim almalarını sağladıklarından dolayı teşekkür etmiştir.

Ukrayna ile Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri arasındaki 1994 yılından beri yıllık planlara uygun olarak yürütülmekte olan askerî işbirliğinin ana doğrultuları arasında herşeyden önce iki ülke kuvvetlerinin ordu ve deniz filosunun reform edilmesindeki deneyim alış verişi gelmektedir.

Askerî eğitim alanında da Ukrayna-Türkiye ilişkileri verimli bir şekilde gelişmektedir. Kasım 2000 – Temmuz 2001 yılları arasında Türkiye Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda 3 Ukrayna Silahlı Kuvvetleri subayı dil eğitimi görmüştür. Kasım 2001 – Temmuz 2002 yılları arasında İstanbul'da 2 Ukrayna Silahlı Kuvvetleri temsilcisi dil kurslarında eğitim almış ve bir Ukrayna subayı da Türkiye Kara Kuvvetleri Akademi'sinde eğitim görmüştür.

2004 yılının 19-24 Ocak tarihleri arasında Türkiye'nin İzmir şehrinde Öncü Hava Gözetimi ve Kara Kuvvetleri Hareketleri Destekleme uzmanlarının eğitimi için kurs düzenlenmiştir. Faaliyet Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin “Barış İçin İşbirliği” programının eğitim merkezinde gerçekleştirilmiştir. Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nde bu kursa Ukrayna Genel Kurmay Başkan Yardımcısı albay O. Kuleba katılmıştır.

Son yıllarda “Barış İçin İşbirliği” programı çerçevesinde Ukrayna-Türkiye işbirliği de hissedilir ölçüde canlanmıştır. 6 Nisan 2001 tarihinde “Deniz Yıldızı 2001” tatbikatı çerçevesinde Odessa'ya üç günlük ziyaretle tuğamiral M. Bilgel'in komutanlığındaki Türkiye Deniz Kuvvetlerinin “Salihreys” ve “Muavinet” adlı 2 fırkateyni gelmiştir.

²¹ *Turkish Weekly* (Ankara), 16-31 Mayıs 2003.

Tuğamiral, Ukrayna Kara Kuvvetleri'nin Harekat Ordusu Komutanı korgeneral O. Zatynayko ve Odessa Belediye başkanıyla görüşmüştür. Aynı yıl içinde “Dünya Kalkanı-2001” çokuluslu bilgisayar eğitimine Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin 6 temsilcisi katılmıştır. Bir sonraki sene Ekim ayında Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri ile Silahlı Kuvvetleri temsilcileri Ukrayna'da düzenlenen “Cooperative Adventure Exchange” adlı eğitime katılmışlardır.

6-15 Mayıs 2003 tarihlerinde 2 Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay temsilcisi, İstanbul ve Gölcük şehirlerinde gerçekleştirilen “Cooperative Poseidon – 2003” eğitimine katıldılar. Eğitimin amacı sualtı gemileri kazalarını önlemektir. Bu programa NATO ülkeleri kurmay temsilcileri ve “Barış İçin Ortaklık” programına üye ülkeler katılmıştır.

Her sene Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri, kendisine ait deniz bölgelerinde “Barış İçin Ortaklık” programı tarzında “Karadeniz Ortaklığı” uluslararası eğitim programlarını düzenliyorlar. Bu eğitime “firkateyn”, “korvet” ve “arama tarama gemisi” tipinde gemiler katılmaktadır. 2003 yılında gerçekleştirilen eğitimin konusu barıştırmacı deniz operasyonları düzenlemek, amacı ise bu operasyonları gerçekleştirirken Karadeniz bölgesi ülkelerinin deniz kuvvetleri arasındaki karşılıklı uyumluluk standartlarını iyileştirmektir.

11-12 Eylül tarihlerinde Türkiye'nin kuzey limanı Ereğli'de düzenlenen deniz tatbikatında Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Türkiye ve Ukrayna harp denizcileri taktik gruplar halinde, arama-kurtarma operasyonlarının, gemi kontrol ekibi çalışmalarının, deniz altı gemisini izleme esnasında deniz altı avcılarının hesaplama çalışmalarının ve bunun yanısıra gemilerin mayına karşı korunması, doğal afetlerden zarar gören ülke halkına maddi yardımın sağlanması gibi faaliyetlerin düzenlenmesini ikmal ettiler. Operasyona katılan gemiler suüstü hedefleri üzerine top atışları yaptılar.

“Karadeniz Ortaklığı-2003”te 9 suüstü gemisi, 1 sualtı gemisi, 2 devriye uçağı, 1 helikopter ve özel harekat ekibi faaliyette bulunmuştur. Tatbikat yönetimi, geleneksel olarak, Türkiye Kuzey Bölge Deniz Kuvvetleri temsilcileri tarafından yapılmıştır. Ukrayna'nın “Lutsk” korveti tatbikata ikinci kez katılmıştır. Bunun dışında, bu manevralara değişik yıllarda "Hetman Sagaydaçny" firkateyni ve "Jeltiye Vodı" arama tarama gemisi katılmıştır.²²

Ayrıca, 15-27 Kasım 2003 tarihinde Sofya'da “Barış İçin Ortaklık” programı çerçevesinde Ukrayna, Macaristan, İspanya, Hollanda, Türkiye, Bulgaristan, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Avusturya, Azerbaycan, Makedonya, Yunanistan, Moldova ve Özbekistan Silahlı Kuvvetlerinin katılımıyla “Cooperative Associate” adında çok uluslu

²² *Potoçnyy Arhiv Ministerstva Oborony Ukrayini.*

barıştırmacı tatbikat programı düzenlenmiştir. Bu ülkeler, barışı destekleme ve maddi yardım sağlama konusunda faaliyetlerin hazırlığı ve yapılması süresinde uluslararası birliğin ortak prosedürlerini geliştirdiler.

2004 yılının Nisan ayında Türkiye'nin kara sularında Ukrayna Deniz Kuvvetleri'nin katılımıyla "Karadeniz Ortaklığı - 2004" tatbikat programı gerçekleştirildi. Tatbikatta harp denizcileri gemilerle taktik manevra yapma, yürürken yük aktarma, hava ve gemi savunmasını yürütme, tarama aletlerinden geçirme, su ve suüstü hedefleri üzerine top atışları yapma, denize düşen bir insanı bulma ve kurtarma, sualtı gemisini bulma ve gözetleme, deniz trafiğini denetleme gibi görevleri yetkinleştirdiler.²³

Ukrayna'nın Avro-Atlantik ittifakı perspektifleri için Türkiye Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı eğitim merkezinin "Barış İçin Ortaklık" programındaki çalışma deneyimleri büyük önem taşımaktadır. Bu eğitim merkezi 1998 Haziran ayında kurulmuş olup, terörle mücadele konusunda Türkiye'den edinilmiş deneyimleri aktarma amaçlı çeşitli kurslar vermektedir. Merkezin mobil grubunu 5 Eğitim Merkez Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Türkiye Genel Emniyet Dairesi oluşturmaktadır.

2003 yılının ortalarına doğru bu eğitim merkezi tarafından 132'si Ukrayna'dan olmak üzere çeşitli ülkelerden 2000'den fazla ordu mensubunun katıldığı 107 kurs ve 3 seminer düzenlendi. Ayrıca, 21-24 Ocak 2003 tarihleri arasında Ukrayna Millî Savunma Akademisi'nde Türkiye Silahlı Kuvvetleri'nin "Barış İçin Ortaklık" grubunun temsilcileri "Terör ve Kaçakçılığa Karşı Mücadele" başlıklı konuşma yaptılar. Bu faaliyetlere Ukrayna Savunma Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler Genel Kurmay Merkez Teşkilatı, Ukrayna Savunma ve Millî Güvenlik Kurulunun Uluslararası Güvenlik Sorunları Enstitüsü, Ukrayna Millî Akademisi ve İçişleri Millî Akademisi'nin temsilcileri katıldılar.²⁴

Türkiye Cumhuriyeti Kara Kuvvetleri Komutanı'nın 2003 yılının Temmuz ayında Ukrayna'ya yaptığı ziyareti esnasında Türkiye, Harkov Devlet Teknoloji Üniversitesi'ne bağlı Tank Kuvvetleri Ordusu Enstitüsü ile Türkiye Silahlı Kuvvetleri Tank Okulu ve Zırhlı Eğitim Tümeni arasında işbirliğinin başlatılması konusuna ilgi gösterdi. 28 Ocak 1997 tarihinde imzalanan anlaşma gereğince ikili işbirliği programına uygun olarak 2002 yılında 2 faaliyet gerçekleştirildi: Türkiye Silahlı Kuvvetleri Tank Okulu Başkanı ve 3 subayının Harkov Devlet Teknoloji Üniversitesi'ne bağlı Tank Kuvvetleri Ordusu Enstitüsü'ne yaptığı ziyaret (1- 5 Temmuz) ve Harkov Devlet Teknoloji Üniversitesi'ne bağlı Tank Kuvvetleri

²³ *Potoçnyy Arhiv Ministerstva Oborony Ukrayini.*

²⁴ *Turkish Daily News*, 26 Ocak 2003.

Ordusu Enstitüsü Başkanı ile bir öğrencisinin Türkiye Silahlı Kuvvetleri Tank Okulu'na yaptığı karşılıklı ziyaret (17 –20 Temmuz).

Ukrayna ve Türkiye arasındaki askerî ve teknik işbirliği, 21 Mayıs 1998'de imzalanan Savunma Sanayi dalında işbirliğine dair hükümetler arası anlaşmaya ve Türkiye Cumhuriyeti ile Ukrayna arasında 27 Kasım 2000 yılından bu yana savunma sanayisi işbirliğinde alışverişi yapılmakta olan gizli bilgi ve malzemeleri karşılıklı koruma anlaşmasına dayanmaktadır.

Bugün askerî ve teknik alanda ikili işbirliğinin gelişmesinin uzun vadeli doğrultuları aşağıdakilerdir:

- uzun vadeli programları göz önünde bulundurarak ortak silah ve savaş araçlarını yenileme projeleri geliştirmek;
- devriye ve sualtı gemilerin yapımı alanında işbirliği yapmak;
- gemi ve silahların yenilenmesi ve onarımı alanında deneyim alışverişinde bulunmak.

Böylece XX–XXI. yüzyıllar dönümünde Türk ordu mensupları, Ukrayna'nın askerî teknolojilerine büyük ilgi gösterdiler. Savunma sanayisi alanında işbirliği konusunda Ukrayna – Türkiye Komisyonu'nun ilk (kuruluş) toplantısı 2000 yılının Ekim ayında Kiev'de düzenlendi. Bu toplantıda Türkiye temsilcileri Ukrayna'nın özel birlikler için silahların hazırlanması konusundaki yeni çalışmalarına ilgi gösterdiler. Aynı zamanda savaş helikopter parkının ve hava savunma araçlarının tamiri ile ilgili anlaşmalar hayata geçirildi.

Ukrayna Savunma Bakanı O. Kuzmuk'un 26-28 Mart 2001 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ne yaptığı resmî ziyareti sırasında iki ülke arasındaki işbirliği konusu yeniden gündeme geldi. Bu görüşmede Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanı S. Çakmakoğlu, ülkede yapılacak tank ihalesinin siyasal nitelik taşımayacağını belirtmiştir. Ukrayna heyetinin başkanı, Türk uzmanlarının savunma sanaisinin TAI uçak fabrikasına ziyareti esnasında Ukrayna'da yapılan An-70 askerî-nakliye uçağı hakkında bilgi vermiş ve aynı yılın Mayıs ayında İzmir'de yapılan Türkiye Hava Kuvvetleri'nin 90. yıldönümünü kutlama törenlerine “Ukrayniskiye Sokoli” filolarının katılmasına dair karar verilmiştir.

Son yılların en büyük tank ihalelerinden biri (4–4,5 milyar dolar) resmî olarak 4 Şubat 2000 tarihinde başlamıştır. Türkiye ile ortak olarak 1000 tankın üretilmesi, zırhla kaplama işlerinin mütahhit tarafın teknolojisi kullanılarak Türkiye'de yapılacağı ileri sürülmüştü. İhalede başlangıçta “General Dynamics” (ABD), “Krauss –Maffei” (Almanya) ve Morozov adındaki Harkov proje bürosu tarafından üretilmiş makineler önemli adaylar arasında gösteriliyordu. Tank projesi, 30 yıl süreli (1996 -2025) Türkiye Silahlı

Kuvvetleri'ni modernleştirme programına dâhil edilmişti. Bu program için Ankara 150 milyar dolar harcama yapmayı planlamaktadır.²⁵

Ukrayna'nın sunduğu T- 84 makinesinin imalat maliyeti ve ek parçaları ilk bakışta en kârlı seçenek olarak görünüyordu. Almanların "Leopar -2"si, uzmanların görüşüne göre, 3 milyar dolar, Fransızların "Leklerk"i en az 4,5 – 5 milyar dolar, Amerikan "Abrams"ın maliyeti de 4-6,5 milyar arasında idi.²⁶

20 Nisan 2001 tarihinde Sarıkamış yakınlarında ve İç Anadolu'daki poligonlarda yapılan test denemeler sonucunda Türk uzmanları T- 84'ün aşırı sıcaklıklara daha iyi uyarlandığını ileri sürdüler. Bütün seyir denemeleri esnasında Ukrayna, rakiplerinden farklı olarak hiçbir testten vazgeçmedi, bunun dışında Ukrayna ihaleye katılanların arasında tank yapımı teknolojisinin % 100'ünü teslim etmeye hazır olduğunu bildiren tek ülkeydi. T- 84'ün ihaleyi kazanması durumunda Türk elektronik şirketlerinin temsilcileri kendilerinin Ukrayna şirketiyle, özellikle zırhlı makineleri nişangahla donatabilecek olan "Fotopribor" adlı şirketle işbirliği yapmaya hazır olduklarını bildirmişlerdi.²⁷

2 Ocak 2001 tarihinde paralel olarak MILGEM (Patrol and Anti Submarine Warfare Acquisition Project) tipinde 8 devriye korvetinin yapımı ve 4 geminin daha sonraki yapımının tamamlanması için yeni ihale başlatıldı. İhaleye aktif olarak katılan UFUK International sanayi ekibi kadrosunda Ukrayna'dan dış ticaret şirketi "Progress" ile Nikolaev Kazenny şirketleri yeni korvet projesi olan "Mistraly - 1500T" ile katılmıştır. Önemli rakiplerin arasında ise dünyaca ünlü Amerikan savaş gemisi üreten Gibbs&Cox, İsrail savunmasının önderlerinden biri olan IAI (Israel Aircraft International) ve Türk gemi fabrikası Jelik Trans vardı. Ancak, bu sefer savaş araçlarının fiyatları ve hatta deneme sonuçları bile başarının esas faktorlerinden değildi. Türkiye Genel Kurmay Başkanlığı karar vermede öncelikli olarak siyasi nedenlere göre hareket etti. İhaleler büyük siyasi pazarlıklar ve perde arkası meydan savaşlarıyla geçiyordu.

Tank ihalesine etkin bir şekilde katılan İtalya, Ankara'nın teröristlerin başı A. Öcalan'ın 1999 yılında Roma'ya yaptığı ziyaretini öğrenmesinden sonra aniden bütün şansını kaybetti. 2000 yılında Fransa'nın Türklerin Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilere karşı soykırım yaptığını ileri sürmesi ve buna dair yasa tasarısını kabul etmesinden sonra Fransız şirketlerinin şansı da azaldı. Ankara, Fransız şirketi Alcatel ile önceden yaptığı casus – uydu üretimi için 200 milyar dolarlık kontratı hemen iptal etti ve Fransızların bundan sonraki ihaleye katılmaları mümkün olmadı.

²⁵ V. Badrak, "Tankovaya Ataka v Turtsiyi", *Zerkalo Nedeli*, 12-18 Şubat 2000.

²⁶ V. Badrak, "Tankoviye Strasti", *Zerkalo Nedeli*, 31 Mart-6 Nisan 2001.

²⁷ V. Badrak, "Pozitsiyonnyy Uspeh T-84", *Zerkalo Nedeni*, 29 Nisan-5 Mayıs 2000.

O zaman Türk – Amerikan ilişkilerinde de gerilim yaşandı, çünkü güçlü Ermeni lobisinin baskısı altında ABD Kongresi de az kalsın yüzyılın başında yaşananları soykırım olarak tanıyacaktı. Bu husus da Amerikalıların savaş araçları projelerini ve hatta onların İncirlik hava üssünü kullanmalarını tehlikeye soktu. Uzun süredir Ankara'nın Avrupa Birliğindeki ana destekçisi Almanya'daki hükümet koalisyonunun üyeleri “Yeşiller” ise Türkiye’de insan haklarının çiğnendiğini ileri sürerek Berlin’in tank projesine katılmasına birçok kez karşı çıkmıştır.

Ancak son yıllardaki ekonomik sıkıntılar Türk ordusunu yeniden teçhizatlandırma sürecini yavaşlatmıştır. “Ukrspetsekspart”un uzmanları münferit projelerin ertelenebileceğini, Türk Genel Kurmay Başkanlığı'nın tank planlamalarının da 300-400 makine alımına kadar düşeceğini ileri sürmüşlerdir ki,²⁸ neticede bu öngörüler gerçekleşmiştir. Ancak Ankara'nın sadece ordusunu donatma tarzı olarak değil, kendisinin (Ankara'nın) siyasi itibarı bulunan ülkelere sevkiyat gerçekleştirme fırsatı olarak nitelendirilen tank sanayisini oluşturma doğrultusunda resmen ilan edilmiş niyetinden vazgeçmesi söz konusu değildir.

Bunun kanıtı olarak Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanı M. Gönül'ün Ukrayna'ya yaptığı ziyaret esnasında 12-13 Mayıs 2003 tarihinde Kiev’de yapılan Ukrayna-Türkiye görüşmelerini gösterebiliriz. Güvenlik alanındaki etkileşimi mükemmelleştirmek amacıyla askerî ve teknik alanda ikili işbirliğinin uzun vadeli çalışmalar arasından taraflar, herşeyden önce, Ukrayna'nın tank ihalesine katılmasını, devriye gemilerinin yapılmasını ve onların onarımı ve modernleştirilmesinin düzenlenmesi konusunda deneyim alış verişinin yapılmasını belirlediler.²⁹

Böylece, Ukrayna ile Türkiye arasındaki askerî işbirliği ikili ortaklığın en önemli unsuruna dönüştü ve bu işbirliği, devletlerarası düzeyde siyasi bir diyalogun organik eki olarak ilerlemektedir. Bu anlamda askerî işbirliği, pragmatizm ilkelerine ve karşılıklı ekonomik çıkarlara dayanmaktadır, bölgesel anlamda ise Karadeniz’e sahildar devletlerde kolektif güvenlik sisteminin temeli ve esas unsuru olarak görev yapmaktadır.

Jeopolitik anlamda Karadeniz bölgesi SSCB'nin dağılmasından sonra karışık ve sorunlu bir duruma dönüştü. Bu durum, büyük ölçüde tarihî geçmişte Karadeniz bölgesinin doğal kaynaklarını tekel olarak kullanmak için yarışan dış güçlerin (Batı Avrupa, Rusya, Osman İmparatorluğu, İran) egemenliği altında uzun süre bulunmasından dolayı bölgede sağlam ve etkili bir jeopolitik çekirdeğin olmamasından kaynaklanıyordu. Bölgesel güçler

²⁸ V. Badrak, “Dveri v Yevropu Neobhodimo Otkrivyat Samim”, *Zerkalo Nedeli*, 5-11 Ekim 2002.

²⁹ *Turkish Daily News*, 14 Mayıs 2003.

(Bulgaristan, Gürcü Demokrat Cumhuriyeti (1918-1921), Romanya, Ukrayna Halk Cumhuriyeti 1917 –1920 v.s.) belirli tarihî şartlarda büyük bir siyasi güce sahip olamadıkları için dış himaye arıyorlardı ya da mevcut güç merkezlerini dengelemeye çalışıyorlardı.

XX. yüzyılın sonunda dünyanın siyasi haritasında ortaya çıkan yeni bağımsız devletler, en azından resmî olarak böyle bir duruma yer vermediler. Bu yüzden onlar için iki seçenek ortaya çıktı: dış tehditlere karşı tek başlarına karşı koymak ya da menfaatlerini birleştirerek bölgesel fikirbirliği oluşturmaktı. Ancak ülkeler içerisindeki etnik ve dinî sorunlar, yeni devlet kanunlarını oluşturma, yeni yasama temelini geliştirme ve silahlı kuvvetler üzerinde demokratik denetim kurma süreçleri, hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçiş ile önemli derecede karmaşık bir hal almaktadır. Bu çelişkiler zamanında siyasi ve demokratik yollarla giderilmezse, bütün bunlar demokratik reformların gelişmesi için büyük tehlike arzedecektir.

Eskiden bölgede etnik ve dinî çatışmalara ve anlaşmazlıklara yol açan nedenler, günümüzde de güncelliğini korumaktadırlar. Uluslararası terörizm, örgütlü suçlar, silahların yayılması, uyuşturucu trafiği, halkın zoraki göçleri, mülteci sorunları ve çevre kirliliği gibi sorunlar bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır.

Karadeniz bölgesinin “eski” (Rusya) ve “yeni” (İsrail) nükleer devletlerle, veya nükleer silahlar ve onların sevkiyatını elde etmeye çalışan ülkelerle (İran) kuşatıldığını da unutmamak gerekmektedir. Genel olarak, Karadeniz bölgesinde tehlikeli bir “güvenlik boşluğu”ndan söz edilebilir. Bu durumun ortadan kaldırılması için bölgedeki bütün devletlerin birlikte çaba harcamaları ve bütün ilgili uluslararası güvenlik kuruluşlarının bu süreci desteklemeleri gerekmektedir.

Bu yüzden, kayıtsız şartsız olarak, yukarıda belirtilen çelişkileri gidermenin ve askerî-siyasi ortamın sadece Karadeniz bölgesinde değil, bütün Avrupa’da iyileştirilmesinin etkili yollardan biri, Karadeniz bölgesel kolektif güvenlik sisteminin kurulmasıdır. Karadeniz ve Balkan ülkelerinin ortak coğrafi yerleşimi ile buna bağlı olarak gelişen ve daha Ekonomik Yardımlaşma Konseyi döneminde (1949 –1991) büyük önem ve boyutlar kazanan sıkı ekonomik kooperasyon, iyi komşuluk ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine ve bölgesel işbirliğinin kurulmasına belirli temeller oluşturmaktadır.

Görüşümüze göre, Karadeniz’deki kolektif güvenlik sisteminin esas işlevleri aşağıdaki şekilde olmalıdır:

- Karadeniz bölgesinde istikrarı koruma konusunda çabaları birleştirmek;

- Mevcut ve uzun vadeli ulaştırma ve enerji koridorların serbest işlevini sağlamak;
- BM veya AGİT himayesinde yürütölmekte olan Karadeniz havzasındaki çatışma bölgelerinin yalıtılması ve yayılmasını önleme konusunda uluslararası askerî ve insanî eylemleri ortaklaşa gerçekleştirmek;
- Sonuçları tarafların herhangi birinin toprak ve sularının, ekonomik bölgesinin, hava alanı ve kıyı bölgesinin kirlenmesine yol açan deniz gemisi kazaları hakkında zamanında bilgilendirmek;
- Ortak arama-kurtarma operasyonları düzenlemek.

SSCB'nin bölgedeki çıkarları, amaçları ve sorunlarının bir kısmının mirasçısı olarak Ukrayna, bölgede yeni düzeni oluşturmada önemli rol oynamaktadır. Kiev için Balkanlar, Transdinyester ve Kafkaslar'daki sorunların barışçıl yollarla çözümlenmesi, bu bölgenin liderleri olarak Türkiye ile Rusya arasındaki eşit haklı ortaklık modellerinin oluşturulması, hayati önem taşımaktadır.

Ukrayna'nın Karadeniz bölgesindeki temel stratejik çıkarları aşağıdaki şekildedir:

- Hazar Denizi kaynaklarıyla enerji kaynaklarını çeşitlendirmek;
- Uygun ve güvenilir bölgeler arasında ulaşım yolunu oluşturmakla Orta Doğu ve Orta Asya ölkeleri piyasasına açılmak;
- Doğu kökenli tehditlere (uluslararası terörizm, kanun dışı göç, uluslararası örgütlü suçlar, uyuşturucu ticareti) karşı bölgesel mekanizmalar oluşturarak bu tehditleri yok etmek;
- Bölgedeki devletler arasında itibarını sağlamlaştırmak ve bölgesel istikrar sistemini oluşturma yoluyla Ukrayna'nın jeopolitik değerini artırmak, Kiev'in bölge lideri statüsünü kazanmasını sağlamak;

Ukrayna'nın güçlü askerî endüstri potansiyelinin bulunması, Karadeniz bölgesi devletleri için belirli olanaklar sağlamaktadır. Ukrayna ile işbirliği Avrupa yönelişini pekiştirmekte ve modernleştirilmiş projelerin bölgedeki devletlerde gerçekleştirilmesine yardım etmektedir. Bu ölkeler de ilke olarak, bölgesel sorunları çözmeye Ukrayna'nın barıştırıcı potansiyelinden yararlanmaya karşı değiller ve diğer güvenlik sorunlarını çözme konusunda işbirliğine hazırlar. Bunların temelinde bütün Avrupa çapında güvenliğin organik unsuru olarak bölgesel ortaklık ve istikrar sisteminin kurulması gerekmektedir. Çünkü NATO ve AB günümüzde Karadeniz'e sahildar devletlerde istikrar ve güvenliği güvence altına alan yeni yapı ve biçimleri kurmak için belirgin bir hazırlık göstermektedirler.

Karadeniz bölgesinde Ukrayna'nın millî çıkarlarını tehdit eden unsurlar hem dış hem iç kökenlidir. Temel tehlikeler içinden aşağıdakileri sıralamak mümkündür:

- Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırma yolları konusunda diğer ülkelerle olan rekabet,
- Bölgede menfaatleri Ukrayna menfaatleriyle çelişen diğer devletlerin jeopolitik itibarlarının yükselmesi;
- Ukrayna'da yabancı devletler ve kriminal kuruluşların Ukrayna aleyhine yaptıkları lobcilik faaliyetleri;
- Ukrayna devlet ve ticari kuruluşlarının bölgede Ukrayna menfaatlerini gerçekleştirmek ve korumak için etkili mekanizmalar oluşturma yeteneğinden yoksul olmaları;
- Bölgedeki ülkelerin siyasi istikrarsızlığı.

Bu tehlikelerin büyük kısmının çözülmesi ve bunun yanısıra Karadeniz bölgesinin ekonomik gelişmesi için büyük çapta projelerin gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde bölgesel güvenlik sisteminin kurulmasıyla mümkündür. Bölgesel güvenlik sistemi bu alanda işbirliğinin yapılması için bölgedeki bütün devletlerin çıkarlarını hesaba katarak ortak bir platform oluşturacaktır.

İşte bundan dolayı Ukrayna, Karadeniz bölgesindeki güvenlik sorununu çözme konusunda üç hususa odaklanmaktadır:

- GUAM çerçevesinde ekonomi, taşımacılık ve ulaşım koridorlarının geliştirilmesi konusunda işbirliğini artırmak;
- Bölgesel çatışmaları barış yoluyla çözmek;
- Askerî alanda uluslararası işbirliği yapmak.

Ukrayna-Türkiye yapıcı ortaklığının gelişmesi ve derinleşmesi bağlamında Kiev'in, Yukarı Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözülmesi ile ilgili olarak Azerbaycan-Ermenistan görüşmelerinin en üst seviyede yapılmasını organize etme arzusunun mevcudiyeti, büyük önem arz etmektedir. Yine AGİT'nin daveti, çatışma taraflarının rızası ve Ukrayna Büyük Radası'nın gerekli kararlarının alınmasıyla birlikte gerekli anlaşmaların imzalanmasından sonra barışı sağlama operasyonuna katılmak üzere askerî kontenjanını göndermeye hazır olması da Ukrayna'nın bölgede istikrarı sağlama konusunda kararlı olduğuna işaret etmektedir.

Daha 1993 yılında Ukrayna tarafından, Ukrayna, Bulgaristan, Gürcistan, Rusya, Romanya ve Türkiye olmak üzere Karadeniz devletlerinin deniz kuvvetleri arasında güven

ve güvenliğin artırılmasına yönelik çok taraflı siyasi sözleşmenin hazırlanması ve uygulanması ile ilgili bir takım projeler ortaya atılmıştı. Bu tür adımlar Avrupa'daki güven ve güvenliğin sağlanmasıyla ilgili faaliyetlerin yeni sayfasının açılmasını sağlayacaktı. Çünkü o tarihe dek güven ve güvenliğin sağlanmasıyla ilgili faaliyetlere bağlı uluslararası çok taraflı sözleşmeler ancak kara ve hava kuvvetlerini bağliyordu. Bununla birlikte bu girişimin duyurulmasından ancak bir yıl geçtikten sonra Kiev, çalışmaların başlamasını sağlayabilmiştir. Daha dört yıl, Viyana'da görüşmeler konusunda tüzüğün koordine edilmesi için harcanmıştır. 1998 yılının Şubat ayında gerekli belgelerin hazırlanması ile ilgili çalışmalar tamamlanmış ve görüşmelerin ilk aşaması, Ukrayna'nın koordinasyonluğunda 1998 yılının Haziran ayında Kiev'de gerçekleştirilmiştir. Dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı L. Kuçma katılımcılara yaptığı çağrısında, askerî deniz kolundaki emniyet ve güvenin sağlanmasıyla ilgili diğer alanlardaki bölgesel işbirliğinin temelini oluşturacağını belirtmiştir.

1998–2001 yılları arasında on görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Askerî deniz alanındaki emniyet ve güveni sağlama faaliyetlerinin uygulanmasıyla ilgili daha önce uluslararası işbirliği tecrübesinin olmayışı, görüşme sürecinde bazen tarafların belli zorluklarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuş ve sırf bu nedenden ötürü bu görüşmeler uzamıştır.

Ukrayna'nın bu girişimi, tam desteği sadece iki ülkeden görmüştür. Bunlardan ilki, Karadeniz bölgesindeki NATO üyesi ve aday olan devletlerin deniz kuvvetlerinin emniyet ve güveni sağlama faaliyetlerinin kapsamı altına girmesini çabalayan Rusya idi. İkincisi de 1997 yılının Nisan ayında duyurulan Askerî Deniz Kuvvetleri (Black Sea Naval Cooperation Task Group, BLACKSEAFOR) çok uluslu hareket birliğinin oluşturulması ile ilgili kendi girişiminin Kiev tarafından aktif bir şekilde desteklenmesini bekleyen Türkiye idi. Sonuç olarak bu proje, Karadeniz bölgesindeki kolektif güvenlik sisteminin bir parçası oldu. 1997 yılının Aralık ayında Brüssel'deki NATO ve Ukrayna karargâh komutanlarının katılımıyla gerçekleştirilen askerî komisyon çalışmaları sırasında, BLACKSEAFOR'un oluşturulması gündeme gelmiştir.

Bu görüşmeler neticesinde, taraflar NATO'nun 'BALTRON' Baltik filosuna benzer, Karadeniz'de de barış gücünün oluşturulmasının gerekliliği konusunda mutabık kaldılar. Karadeniz'in önemi ve istikrarsız bölgelere yakın oluşundan dolayı taraflar bütün Karadeniz ülkelerinin katılımıyla böyle bir örgütün oluşumunun faydalı olacağı kanısındaydılar. Bir sonraki yıl bu fikir, Varna'da (Bulgaristan) gerçekleştirilen Karadeniz askerî filo komutanlarının ikinci müşaveresinde destek bulmuştur. 1998 yılının Mayıs

ayında ise Brüksel’de gerçekleştirilen NATO üyeleri karargâh komutanlarının müşaverelerinde Türkiye temsilcisi tarafından Karadeniz’deki çok uluslu gücün oluşturulması ile ilgili bağlantıların kurulduğu duyurulmuştu.

Örgüte Bulgaristan, Gürcistan, Rusya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna gibi sadece Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin gireceği öngörülmüştür, çünkü 20 Temmuz 1936 tarihli Karadeniz akıntıları yönetimi ile ilgili sözleşme, sadece Karadeniz ülkelerinin askerî gemilerinin sınırsız bir şekilde geçişi kararlaştırmıştı. Teknik bakım ve onarım işlerinin maddi sıkıntılarla alakalı olduğunu düşünerek çok uluslu gücün sürekli bulunuşuna az ihtimal verilmiş ve onların yılda bir-iki kere kullanılması kararlaştırılmıştır.

20–21 Ekim 1998 tarihlerinde Ankara’da Türk amirali S. Dervişoğlu başkanlığındaki Karadeniz’de askerî deniz birliğinin oluşturulmasıyla ilgili görüşmelerin birinci toplantısı yapılmıştır. Bu görüşme esnasında altı Karadeniz ülkesinin temsilcileri (diplomatlar, askerler, yöneticiler) “çağrı gücünün” oluşturulmasıyla ilgili kavramsal yaklaşımları, birlik parametrelerini, kullanım bölgesi ve faaliyetlerinin siyasi temelini değerlendirmişlerdir. Aktif çalışmalar neticesinde uzmanlar seviyesinde BLACKSEAFOR tasarısıyla ilgili mutabakata varılmış, gerekli çalışma ve değerlendirmelerin yapılması için adı geçen kavramın üye ülkelerinin yetkili hükümet organlarına iletilmesiyle ilgili anlaşma yapılmıştır. Bir sonraki görüşmeler esnasında (toplam on defa görüşüldü, dördü Türkiye’de, ikisi Romanya’da ve birer kez de Bulgaristan’da, Gürcistan’da, Rusya’da ve Ukrayna’da), karşılıklı anlayış muhtırasının projelendirilmesi çalışmaları (BLACKSEAFOR faaliyetinin hukuki dayanağı), üye ülkelerin Askerî Deniz Kuvvetleri komutan komisyonunun durumu, organize yapı ve BLACKSEAFOR planlama grubunun faaliyet temelleri gibi konular görüşülmüştür.

Ukrayna yönetimi ve Silahlı Kuvvetleri, BLACKSEAFOR oluşumunun gerçekleştirilmesini, Karadeniz’deki bölgesel işbirliğine yönelik destek ve katkı yapma, karşılıklı olarak emniyet ve güveni pekiştirme aracı olarak görmüştür. Aynı zamanda Kiev’e göre, bu işbirliği hiçbir şekilde Rusya ile NATO’nun karşı karşıya gelmesi veya bir birine meydan okuması olarak değerlendirilmemelidir. Ukrayna Dışişleri Bakanlığı’na göre, üye ülkelerin buradaki siyaseti, hem Rusya ile hem de NATO ile ve hem de diğer ülkeler ile eşitlik ve karşılıklı çıkar temelinde, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olmalıdır.

Karadeniz bölgesindeki güvenli bölgenin sağlanması, yakın zamandaki ortakları karşı karşıya getiren noktaların ortadan kaldırılması ve Karadeniz’in yeni çatışmaların bölgesi haline gelmemesi için çok çaba harcanmıştır. Tarafların özellikle bölgede barış gücünü kullanma ile ilgili kararları verirken dikkatli olmaları gerekiyordu, çünkü Ukrayna

Büyük Radası'ndaki belli başlı siyasi çevreler, çatışma bölgesinde kullanılması mümkün olan barış gücündeki olası kayıplar hakkında sürekli hatırlatmalar yapıyordu. Karadeniz'de çok uluslu Askerî Deniz Gücü'nün oluşturulması ve kolektif güvenlik sisteminin kurulması genel olarak uzun ve zor bir süreç olmuştur. Bu ancak konuyla ilgili yasaların uygun hale getirilmesi ve mevcut siyasi iradenin gösterilmesi ile gerçekleştirilebilecek olan bir şeydi.

Fakat daha 15-17 Mayıs 2000 tarihinde Odessa'da yapılan zirvede C eki ("Kuvvet Statüsü") temelde kabul edilmiştir. Temmuz 2000'de Tiflis ve Moskova'da gerçekleşen zirvelerde ise taraflar BLACKSEAFOR'un üye ülkelerin karasularına girmesiyle ilgili şartlarda anlaşmış, çok uluslu hareket oluşumu için ortak bayrak ve logo uygulamasını kararlaştırmışlardır.

2 Nisan 2001 tarihinde İstanbul'da Deniz Gücü İşbirliği Karadeniz Grubu'nun oluşturulması ile ilgili anlaşmanın imzalanma töreni gerçekleştirilmiştir. Yalnız anlaşmayı onaylama süreci tarafların yasal makamlarınca uzatılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi 26 Haziran 2001 tarihinde onaylamış, Ukrayna Büyük Rada'sı 5 Haziran 2003 tarihinde onaylamıştır) ve bu anlaşma ancak 2 Kasım 2003 tarihinde bütün Karadeniz ülkeleri için geçerli hale gelmiştir. Bununla birlikte üye ülkeler bireysel olarak kendi limanlarına girişlere izin veriyor ve ortak Askerî Deniz Gücü faaliyetleri için kendi birliklerinin katılmasını sağlıyorlardı.

Anlaşmanın dördüncü maddesi gereği, "bölgesel, katılımında sınırlı ve aynı zamanda açık oluşum" olan BLACKSEAFOR'un ana maksadı, Karadeniz ülkelerinin kendi aralarında karşılıklı güvenin ve dostane komşuluk ilişkilerinin sağlamlaştırılmasında yardımcı olmak, Deniz Kuvvetleri Güçleri'nin kendi aralarındaki işbirliklerinin derinleşmesi yoluyla bölgedeki istikrar ve barışı sağlamlaştırmaktır. Karadeniz grubu ülkeleri arasında anlaşmaya varıldığı gibi, arama-kurtarma operasyonlarını gerçekleştirebilecek, insanî yardımların ulaştırılmasını sağlayabilecek, mayın temizleme çalışmalarını yapabilecek, çevre koruma faaliyetlerini gerçekleştirebilecektir. Anlaşmanın yedinci maddesi, Karadeniz Grubu'nun bölge dışında da BM veya AGİT'in faaliyetlerine katılmasını öngörmektedir. Dolayısıyla grubun faaliyetleri belli bir ülkeye karşı yönelik olmadığı gibi, belli bir devlet veya devletler birliğine karşı yapılandırılmış askerî birliğin oluşumu da söz konusu değildir.

BLACKSEAFOR faaliyetinin siyasi yönleri ve Karadeniz'deki Deniz Kuvvetleri Komitesi'nin (BSNC) yönetici ilkeleri, üye devletlerin dışişleri veya savunma bakanlarının yıllık görüşmelerinde ele alınmaktadır. Bu toplantılar, grubun çalışma programını onaylama ve fikir birliği bazında gruba yeni devletlerin üyeliği ile ilgili kararlar alma yetkisine sahiptir.

Gerek görüldüğü durumlarda, bakanlar özel sorunların incelenmesi için geçici olarak dışişleri bakanlığı ve savunma bakanlığı temsilcilerinden oluşan geçici birimler oluşturabiliyorlar. Askerî toplantılar, Genel Kurmay Başkanları veya temsilcileri tarafından üst düzeyde yapılmaktadır (madde VI).

Ukrayna-Türkiye askerî ortaklığı sayesinde Deniz Kuvvetleri Dalında Güven ve Emniyeti (Güvenlik) Sağlama Dair Anlaşma 25 Nisan 2002 tarihinde Karadeniz ülkelerinin dış politika temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Belirtilen bu anlaşma “ülkelerden hiçbirinin menfaatlerine ve bu ülkelerin Karadeniz üzerindeki seyrüseferine veya herhangi bir başka faaliyetine karşı değildir”. Aynı zamanda anlaşma “üye-ülkelerin üçüncü bir devlet ile düzenledikleri deniz faaliyetlerini kapsamakta, diğer uluslararası anlaşmalar ve yapılan siyasi sözleşmeleri üzerinde hükmü yoktur.”

Karadeniz’e sahildar altı ülkenin işbirliğinin ana amacı, Karadeniz’e sahildar devletlerin Deniz Kuvvetleri arasındaki bağlantı ve işbirliğini artırmak; Deniz Kuvvetleri’nin çeşitli alanlarda bilgi alış verişini sağlamak; Deniz Kuvvetleri subayları için yapılan eğitim faaliyetlerini yoğunlaştırmak; çevre sorunları çözmek; terörizm ve diğer uluslararası güvenlik sorunlarına karşı mücadele etmek; örgütlü suçlar, uyuşturucu trafiği, silah kullanma ve kanun dışı balıkçılığa karşı mücadelede yardım etmek ve arama-kurtarma konularında işbirliğini pekiştirmektir.

Türkiye ile birlikte bu grubun kurucularından biri olan Ukrayna için bu gruba katılması onun için aşağıdaki imkânları sağlamıştır:

- Karadeniz’e sahildar devletler arasında güvenin pekiştirilmesi;
- Bir deniz devleti olarak uluslararası arenada itibarının pekiştirilmesi;
- Karadeniz bölgesinde uluslararası deniz hukukunun gelişmesine katkıda bulunulması;
- Karadeniz’e sahildar devletlerin limanlarının durumlarının iyileştirilmesi;
- Deniz Kuvvetleri’nin kendi askerî hazırlıklarını gerçekleştirme ve deniz kuvvetlerinin barışçıl, hümaniter ve kurtarma operasyonlarına katılma konularında imkânların genişletilmesine katkıda bulunulması.

Ukrayna-Türkiye askerî işbirliğinin artması, sadece Karadeniz bölgesindeki ilişkilerde güven ve emniyet havasının pekiştirilmesini sağlamakla kalmayıp, Ukrayna’nın Avrupa Atlantik bütünleşmesine (NATO’ya) olan meyline de uygun düştüğü iddia edilebilir ve yeni proje perspektiflerine de yol açabilir.

Siyasi sistemde Türk askerî kuvvetlerinin önemli ve birçok konuda çözücü rolü dikkate alınarak, iki devlet arasında askerî alanda işbirliğinin geliştirilmesi, Türkiye ve

Ukrayna'yı hem uluslararası arenada, hem Karadeniz bölgesinde önemli aktör kılmaktadır. Türkiye'nin NATO üyeliğinin sebep olduğu bazı siyasi kısıtlamalar ve sorumluluklara rağmen Ankara, bölgede emniyeti güçlendirmenin temel yapılarından biri olarak gördüğü Kiev ile olan askerî işbirliğinin derinleşmesine ilgi göstermektedir.

UKRAYNA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE KIRIM TATARLARI FAKTÖRÜ

Kırım, Ukrayna'nın Türkiye'ye en yakın bölgesidir ve ortak tarihî miras ve kültürel yakınlık açısından iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinde önemli bir halkadır. Türkiye, Ukrayna'nın sürgün edilmiş Kırım Tatarlarına haklarının iade edilmesi ve onların ana yurtlarına dönmelerine yönelik siyasetini her zaman desteklemiş ve gerekli yardımlarda bulunmuştur. Ukrayna ve Türkiye hükümetlerinin işbirliğini genişletme çalışmaları genel olarak bu konu çerçevesinde yürütülmektedir. Bu plana göre, taraflar Kırım Tatarlarına sürekli yardım için yasal temel sağlayan teknik ve finansman işbirliği anlaşmasını yerine getireceklerdir. Yine taraflar, iki taraflı olarak üniversite diplomalarının geçerliliğini kabul etme mekanizmasını kurmaya hazır olduklarını ifade ettiler.

Türkiye, Kırım Tatarlarını Ukrayna'nın sadık vatandaşları ve ülkeler arasında dostluk ilişkilerinde katkıda bulunacak bir topluluk olarak kabul etmektedir. Türkiye Hükümeti, Ukrayna ve Kırım Özerk Cumhuriyeti devlet organlarının sınırlı olanaklara rağmen Kırım Tatarlarının sürgünden geri dönmekte olan başka halklarla uyum sağlama çabalarını tasvip etmektedir.

Türkiye de kendi imkânları doğrultusunda entegrasyon sürecinin hızlandırılması için katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede Türkiye tarafından verilen maddi yardım miktarı 4 milyon dolara ulaşmıştır (2006). Türkiye, Ukrayna ve bölgede istikrarın pekiştirilmesi için Kırım'a aktif şekilde yardım eden bir donör ülke konumuna gelmiştir.³⁰

Türkiye, Meclis'in en önemli dış destekçisidir. Türkiye ile Meclis arasında işbirliği aşağıda belirtilen yönlerde gerçekleşmektedir:

- Ankara uluslararası arenada Meclis'in çıkarlarını temsil etmektedir.
- Kırım Tatar işadamlarının katılımıyla ortak işletmeler kurmaktadır.
- Kızılay Derneği aracılığıyla yardım sağlamaktadır.
- Kırım Tatar gençlerine Türkiye'nin eğitim-öğretim kurumlarında eğitim vermektedir.
- Eğitim ve kültür alanlarında maddi destek vermektedir.

³⁰ T. Silina-V. Kravçenko, "Abdullah Gül: 'Türkiye Ukrayna'nın Üyelik ile İlgili Hareket Planına Katılmasını Desteklemektedir'", *Zerkalo Tijnya*, Sayı 30, 2004, s. 1-2.

- Müslüman din adamlarının yetiştirilmesinde, İslami eğitim kurumlarının düzenlenmesinde, cami ve diğer dinî müesseselerin kurulmasında yardım etmektedir.³¹

Tatarların toplu halde Kırım'a dönmesi 80'li yılların sonunda başlayıp, o dönemde Sovyetler Birliği'nde meydana gelen "dinî patlama" dönemine rast gelmiştir. Kırım'a dönen Müslümanlar, bir zamanlar "İslam toprağı" olan yarımada mazinin izlerini bile göremediler. O dönemde Kırım'da faal bir tane cami bile yoktu. Bugün (2006) Kırım'da Müslümanlara ait 186 dernek kayıtlı ve 75 cami ibadete açıktır. Camilerin çoğu uyarlanmış binalardır. Yeni camiler kurulmaktadır. Cami inşaatlarını çoğunlukla Tatarların Türkiyeli Müslüman kardeşleri gerçekleştirmektedir. Başka bir ifadeyle inşaatlar çeşitli Müslüman yardımlaşma dernekleri tarafından finanse edilmektedir.

Din adamlarının yetiştirilmesinde Türkiye Cumhuriyeti Diyanet Bakanlığı yardım etmektedir. Kırım'da T.C. Diyanet Bakanlığı'nın temsilcileri görev yapmaktadırlar. Türkiye'nin imam hatip liselerinde birçok Tatar genci eğitim almıştır. Kırım Tatarlarının hemen hemen hepsi kendini Müslüman olarak kabul eder. Ancak halkın dinî bilgileri asgari seviyededir.

Türkiye'nin devlet organlarından büyük yardımlar gelmektedir. Kırım'da Türkçe eğitim sisteminin yaygınlaştırılması ve Kırım Türkleri kültürünün canlandırılmasına yönelik geniş faaliyetler yürütenlerin başında Fethullah Gülen Cemaati gelmektedir.

Kırım Tatarlarını yarımada yerleştirme sürecinde Türkiye Kırım Tatarları Dernekler Birliği Başkanı, Ukrayna-Türkiye Dostluk Derneği Başkanı Dr. Ahmet İhsan Kırımlı'nın büyük katkıları da zikretmek gerekmektedir. Tıp eğitimi almış olan Sayın Kırımlı, hayatı boyunca sosyal etkinliklerde aktif rol almış, uzun yıllar TBMM milletvekili olmuş, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ekibinde çalışmıştır. Ahmet İhsan Kırımlı, Türkiye'de 18 ilde şubesi bulunan Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin Genel Başkanlığını yürütmektedir. Üyesi olduğu Dünya Hürriyet ve Demokrasi Birliği'nin her toplantısında Kırım Tatarlarının meselelerini gündeme getirmektedir.

Ahmet İhsan Kırımlı'nın katkılarıyla Kırım'da hastanelerin tadilatı ve modern teçhizatla donanımı gerçekleştirildi, 20 araba ve tıbbi malzeme sağlanarak muayene ve tedavi merkezi açıldı; iki mini-matbaa gönderilerek Kırım Tatar yayınlarının Latin alfabesiyle basımı için hazırlık çalışmalarına başlatıldı; Türkiye üniversitelerinde eğitim alan dört yüz öğrenci için burs sağlandı; bakıma muhtaç yaşlılar için sürekli yardım edilmekte ve huzur evi yapmak için

³¹ [http://www.cidet.org.ua/ru/Avdet/5-10\(00\)/41.html](http://www.cidet.org.ua/ru/Avdet/5-10(00)/41.html)

iki bina satın alındı; Kırım Tatar halkının Meclis'i için bina satın alındı; 12 cami kuruldu; Kırım'a dönen Kırım Tatarları için 250'den fazla ev yapıldı.³²

Türkiye, Ukrayna ve Kırım Özerk Cumhuriyeti devlet organlarıyla işbirliği içinde Kırım Tatarlarının eğitim ve dinî ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Her sene yaklaşık 45 - 50 Kırım Tatarı gencine burs verilmektedir.

2000 yılında *Vozrojdenie Krıma (Kırım'ın Yeniden Kuruluşu)* adlı kurum ve Türkiye'den TİKA'nın desteğiyle atalarından miras aldığı kuyumculuk mesleğini devam ettiren usta kuyumcu Ayder Asanov Bahçesaray'da kendi tezgâhını açtı. O, kısa sürede onlarca öğrenciye bu mesleğin sırrını öğretti. Usta, XIX. yüzyılın sonuna ait Kırım Tatarlarının geleneksel süs eşya yapımı teknolojisini canlandırdı.

25 Ağustos 2005 tarihinde Evpatoria (Kezlev)'ya Türkiye'deki kardeş şehri Silifke'nin valisi Bayram Ali Öngel'in başkanlığında bir heyet resmî ziyarette bulundu. Misafirler Evpatoria'yı yakından tanımak ve iki şehir arasında işbirliğini artırmak amacıyla geldiler. 18 kişilik heyette milletvekilleri, sağlık, eğitim ve kültür alanlarında görev yapan yetkililer yer almıştır.

Evpatoria'nın yönetimi ve halkıyla yapılan görüşmelerde Silifke valisinin dile getirdiği gibi, Türk tarafı kardeşlik ilişkilerine büyük önem vermektedir. 2005 senesinde imzalanan Kırım ve Türk şehirlerinin Kardeşlik Anlaşması çok yönlü işbirliği anlaşmasıdır ve artık onun önemli yönlerini somut zemine oturtma zamanı gelmiştir.

İlk olarak, misafirleri kültür, sağlık ve eğitim meseleleri ilgilendiriyordu. Silifke'den gelen heyet Evpatoria Müzesini, tiyatro ve dervişler tekkesini, engelli sporcuları hazırlayan paralimpik millî merkezini, sanatoryumları, sanayi işletmeleri ziyaret ettiler. Bunun yanı sıra heyet II. Uluslararası "Derviza-Gezlev Kapusu" Kırım Tatar ve Türk Kültür Festivali'ne katıldılar. Silifkeli misafirlerle birlikte gelen folklor ekibi, festival programında yer aldı.³³

17 Eylül 2005 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç, milletvekilleri Veli Kaya ve İsmail Bilen, Türkiye Cumhuriyeti Ukrayna Büyükelçisi Ali Bilge Cankorel ve turizm sektörünü temsil eden işadamları eşliğinde iki günlük resmî ziyaretle Kırım'a gelmiştir. Ziyaret esnasında Kırım Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı Anatoliy Matvienko ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç arasında resmî görüşme yapılmıştır. Görüşmeye Meclis Başkanı, Ukrayna milletvekili Mustafa Cemilev, milletvekilleri Veli Kaya ve İsmail Bilen, Türkiye Cumhuriyeti Ukrayna Büyükelçisi Ali Bilge Cankorel, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel

³² [http://www.cidet.org.ua/ru/Avdet/5-10\(00\)/41.html](http://www.cidet.org.ua/ru/Avdet/5-10(00)/41.html)

³³ <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/505/47305/> Zerkalo Nedeli, № 30 (505)

Müdürlüğü Başkanı Orhan Düzgün, Kırım Turizm Bakanı Aleksandr Taryanik, Kırım Kültür ve Sanat Bakanı Svetlana Akimenko, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kırım Başkonsolosu Seyran Osmanov katılmışlardır. Görüşmede taraflar Kırım ve Türkiye arasında turizm alanında işbirliğinin geliştirilmesi, Kırım'da turizm sektörünü geliştirmek için yatırımların artırılması, eğitim ve kültür alanlarında Kırım Tatarlarına yardımın yapılması, “yeşil turizm” unsuru olarak Kırım'da etnik köylerin kurulması gibi meseleler masaya yatırılmıştır. A. Matvienko misafirlere Kırım'ın Deniz Kıyısını Geliştirme Konsepti hakkında bilgi vermiştir. Projenin Kırım Hükümeti tarafından 2006–2016 yılları arasında gerçekleştirilmesi ve bu iş için 15–20 milyar doların ayrılması planlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç, Türk tarafının Kırım'ın deniz kıyısının geliştirilmesinde ortak olmaya hazır olduğunu ve yatırım yapma meselesini görüşeceğini belirtti. A. Koç, “Deniz kıyısına yatırım çekmek mümkündür, ancak bu proje dünya konseptleri çerçevesinde, Kırım ve Ukrayna'da sağlam yasal temelin kurulması şartıyla mümkündür” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bakan, Kırım yönetimini Kırım Tatar halkının sorunlarına gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür etmiştir: “Bizim için kardeşlerimiz Kırım Tatarlarına yardım etmek şeref vermektedir. Sizin de onların meseleleriyle yakından ilgilendiğinizi biliyoruz.” A. Koç, Türk tarafının Kırım kültürel mirasının korunmasında ve özellikle etnik Türk köyü (açık müze) kurma projesinde yardımcı olacağını ifade etmiştir.

Görüşme sırasında taraflar Türkiye ve Kırım'ın gelecekteki işbirliğinin temeli mahiyetinde bir siyasi program hazırlama kararını almışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı, Kültür ve Turizm Alanında İşbirliği Memorandumu imzalayacaklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme esnasında Meclis Başkanı Mustafa Cemilev, Türk Bakana 2006–2016 yılları arasında Kırım'ın deniz kıyısını geliştirme konseptleri hakkında bilgi vermiş ve Türk tarafından bu konuda destek beklediklerini dile getirmiştir. Mustafa Cemilev, Kırım Bakanlar Kurulu eski Başkanı A. Matviyenko'nun Kırım'da “Las Vegas” kurma fikrine yarımada'nın kültürel ve dinî özelliklerinden dolayı karşı çıktığını belirtmiştir. Meclis yönetimi Kırım'da etnik turizm geliştirme teklifini, “Kırım'a gelen turistler, Kırım'ın özelliğinin bir parçasının buranın yerli halkı olan Kırım Tatar halkının kültürü olduğunu anlamalıdır” sözleriyle anlattı. Meclis Başkanı, söz konusu projenin gerçekleştirilmesinde Kırım Tatarlarının katılım şartları ve prensiplerinin dikkate alınmadığını da dile getirmiştir. Buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç, Türk tarafının Kırım Tatarlarına destek vermeye, özellikle turizm sektöründe yönetim tecrübesini paylaşmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.

Bunun yanı sıra Meclis Başkanı Meclis'in faaliyetlerini, Ukrayna Hükümeti'nin uzun süredir Kırım Tatarlarının sorunlarıyla ilgilenmemesini, özellikle Kırım Tatar halkı için önemli olan "Millî Mensubiyete Göre Sınır Dışı Edilmiş Şahısların Haklarının İade Edilmesi" ve "Ukrayna'da Kırım Tatar Halkının Statüsü" yasalarının kabulünün uzatılması gibi sorunlardan bahsetmiştir. 18 Eylül'de T.C. Kültür ve Turizm Bakanı ve Kırım Turizm Bakanı Aleksandr Taryanik, Kırım ve Türkiye Arasında Turizm Alanında İşbirliği Protokolü'nü imzalamışlardır.

Sonuç olarak, Türkiye ve Ukrayna, Karadeniz gibi önemli bir bölgede anahtar konumda bulunmaktadır ve bu iki ülke arasındaki ilişkiler, olumlu işbirliği örneğini teşkil etmektedir. Ukrayna'nın Türkiye'ye en yakın bölgesi olan Kırım, bu ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. 60 sene önce yurtlarından sınır dışı edilen Kırım Tatarları bugün Ukrayna vatandaşlarıdır ve Türkiye, Kırım Tatarlarının Ukrayna toplumuna entegrasyonu sürecinde katkıda bulunmaktadır. Türkiye tarafından sağlanan önemli miktardaki maddi yardım, Kırım Tatarlarının tarihî yurtlarında kültürel adaptasyon sürecini hızlandırmak için Ukrayna-Türkiye ilişkilerinin önemini bir kez daha göstermektedir.

UKRAYNA'DA AHISKA TÜRKLERİNİN ADAPTASYON SORUNU

Nikolay Gomanyük

Herson Millî Teknoloji Üniversitesi

2005 yılının başında Gürcistan Hükümeti Ahıska Türklerinin yurtlarına geri dönme konusundaki faaliyetlerini aktifleştirdi ve bu halkın kaderi bir kez daha uluslararası kamuoyunun gündemine geldi. Avrupa Konseyi karşısındaki sorumluluğuna rağmen, bu zamana kadar Gürcistan, Sovyetler döneminde sınır dışı edilmiş bu halka tarihî yurtlarında haklarının geri iade edilmesi meselesinde hiçbir adım atmadı. Ukrayna, trajik Fergana olaylarından sonra Ahıska Türklerinin sığındığı ülkelerden bir oldu. Ukrayna'da Ahıska Türkleri Herson, Nikolayevsk ve Odessa bölgelerinde toplu halde yaşamaktadırlar.

2001 Ukrayna genel nüfus sayımı verilerinin analizi, ülkede yaşayan Türk ve Ahıska Türklerinin sayılarına dikkatli yaklaşılması gerektiğine işaret etmektedir. 2001 nüfus sayımı verilerine göre, Ukrayna'da 8844 Türk ve 336 Ahıska Türkü yaşamaktadır. Türk olarak kayıtlı nüfusun çoğunluğunun Ahıska Türkü olduğu düşünülmektedir, çünkü Ahıska Türklerinin çoğu kayıtlarda "Ahıska Türkü" etnonimi yerine "Türk" etnonimini kullanmışlardır.

Sınır dışı edilmiş Türklere yönelik hem uluslararası hem devlet içi ilişkileri etkileyen önemli faktör, onların sosyal adaptasyon ve entegrasyon sürecidir. Bilindiği gibi, Kuban'da halklar arasında yıllarca süren çatışma, Rusya'da yaşayan Ahıska Türklerinin büyük kısmını ABD'ye göçe mecbur kılmıştır. Herson bölgesinde yapılan araştırma, Ukrayna'da yaşayan Ahıska Türkleri azınlığının durumunun Rusya'daki kardeşlerine nazaran oldukça iyi olduğunu göstermiştir. Ukrayna'da Ahıska Türklerinin adaptasyon süreci, onların Ukrayna toplumuna uyum sağlamaları yönünde yürütülmektedir.

Ahıska Türkleri tarım ve ticarete dayalı ekonomik şartlara çabuk uyum sağlayabildiler. Tarım sektöründe yaşanan ekonomik kriz şartlarında içlerinde çok sayıda Ahıska Türkünün bulunduğu girişimciler iş yerleri yarattılar, pazara meyve ve sebze sağladılar, bölgede ticareti canlandırdılar. Sosyo-ekonomik adaptasyonun olumsuz taraflarından biri ise ticaret ve verimli topraklarda tarım işletme alanlarında rekabetin yol açtığı halklar arasındaki gerginliktir.

Siyasi ve toplumsal alanlardaki süreçler de Ahıska Türklerinin adaptasyonunun entegrasyon yönünü göstermektedir. Ahıska Türkleri seçimlere hem seçmen hem milletvekili adayı olarak katılmaktadırlar. Herson bölgesinde birkaç köy muhtarlığında Ahıska Türkleri görevde bulunmakta, iki millî kültür derneği ("Vatan" Ukrayna Millî Kültür Derneği'nin

Herson şubesi ve “Ahaltsihe” Herson Bölgesi Kültür ve Eğitim Merkezi) faaliyet göstermekte ve hükümet organlarıyla sıkı bağlantı içindedirler.

Eğitim alanında başarıların yanında eksikler de vardır. Mevcut eğitim sisteminde bu azınlığın ihtiyaçları hesaba katılmamıştır. Ahıska Türklerinin büyük kısmının ikamet ettiği Herson bölgesinde yabancı dil olarak Türkçenin okutulduğu sadece bir okul vardır. Ana dili Türkçe olan bu etnosun mensupları eğitim dili Ukraynaca olan okullarda zorlanmaktadırlar. Türk öğrenciler olimpiyatlarda, yarışmalarda, üniversite sınavlarında başka milletin mensuplarıyla rekabet etmekte güçlük çekmektedirler. 90'lı yıllardan beri Ukraynalı Ahıska Türkleri, Ukrayna ve Türkiye'nin layık ve dinî yüksek eğitim kurumlarında eğitimlerinde devam etmeye başladılar. Ahıska Türklerinin arasında eğitim seviyesinin yükselmesi kızlar için de geçerli duruma geldi. Önceleri ise kızların eğitim seviyesi erkeklere nazaran düşüktü.

2005 senesinde Çaplin ilçesinde halklar arası ilişkilerin tespiti amacıyla Herson Bölgesi İdaresi Milliyet İşleri Şubesi tarafından sosyolojik araştırma yapılmıştır. Araştırma, kamuoyu araştırması, anket ve mülakat yöntemlerini içermekteydi. Çalışma neticesinde Çaplin bölgesinde Ahıska Türklerinin varlığının, yerli çoğunluk tarafından tartışma ve çatışma yaratıcı bir faktör olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Kamuoyu araştırması sonucunda uzmanlar, Ahıska Türklerinin yaşadığı köylerde ortaya çıkan sorun ve çatışma sayısının Ahıska Türklerinin olmadığı köylere nazaran daha fazla olduğu değerlendirmesini yaptılar.

Çaplin ilçesinde oluşan şartlarda halklar arası ilişkilerin durumunu düzeltmek için çalışmalar (etnik stereotipileri düzeltmek (bunlar Ahıska Türklerinin oturdukları köylerde yaygındır), karşılıklı hoşgörüyü yaygınlaştırmak ve göçmenlerin Ukrayna toplumuna uyum sağlamasına yardım etmektir) yürütülebilir.

TÜRKİYE VE UKRAYNA ARASINDAKİ KÖPRÜ: GAGAUZLAR

Petr Volkov

Odessa Gagauz Derneği Başkanı

Türk kökenli bir halk olan Gagauzların büyük bir kısmı Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna'nın Odessa bölgesinde yaşamaktadırlar. Gagauz nüfusunun büyük kısmı (153 binden fazla) Moldova'nın güneyindeki Bucak bölgesinde ikamet etmektedir. Bucak bölgesi 1994 yılında, Gagauz Otonom Bölgesi statüsünü almıştır. 2001 Ukrayna genel nüfus sayım verilerine göre, Ukrayna'da yaşayan 130 civarında halkın içinde Gagauzlar 31923 sayıyla 18.sırada yer almaktadırlar.

Günümüzde Gagauzlar, Moldova ve Ukrayna'nın yanı sıra Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan, Litvanya, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Türkiye ve 1925 yılındaki göç nedeniyle Brezilya'da yaşamaktadırlar.

Dil araştırmalarının gösterdiği gibi Gagauzlar, etnoslarının isminde atalarının "Oğuz" adını muhafaza eden tek Türk halkıdır. Ukraynalı, Beyaz Rus, Polonyalı, Sloven ve Rusların nasıl Slav ırkına mensup oldukları biliniyorsa da, Gagauzların da Türkiye Türkleri, Azeri ve Türkmenlerle birlikte Türk milletinin Oğuz boyundan geldikleri bilinmektedir.

Halkımızın menşei hakkında yirmiye yakın bilimsel görüş vardır. 1893 yılında Orhun yazıtlarını okuyan Rus türkolog Vasiliy Radlov ve Danimarkalı Wilhelm Thomson, bu yazıtların kendilerini "Türk Oğuz" olarak adlandıran Türklere ait olduğunu ispatlamışlardır. Orhun Yazıtları 731–743 yıllarında Yenisey Nehriyle birleşen Biy ırmağı kıyısında dikilmiş olup 1675 yılında bulunmuştur.

Gagauz halkının menşei hakkında bilgiler, Çarlık Rusyası'nın emekli generali Valentin Moşkov'un çalışmalarında, Lev Gumilev'in *Eski Türkler* adlı kitabında, Çek tarihçisi Konstantin İreçek'in eserlerinde verilmektedir. *Bender İlinin Gagauzları* adlı ilmi çalışmasında (1900–1902) General Moşkov "Orhun yazıtlarının ait olduğu halk ve Gagauzlar, aynı halktır. Oğuz adı, büyük ihtimalle, daha geniş Türk halkının bir kabilesinin adıdır" şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Türk kavimlerinin Avrupa'ya iki istikamet üzerinden geldikleri bilinmektedir: güneyden, Orta Asya'dan Anadolu'yu geçerek (bu göç esnasında İslam dini kabul edilmiştir) ve kuzeyden, Güney Rusya, Karadeniz bozkırları üzerinden. Bu yolla Balkanlara göç eden üç Türk kavminden (Peçenek, Oğuz ve Kıpçaklar) sadece Oğuzlar, yani Gagauzlar varlığını

sürdürmektedirler. Diğerleri ise başka halklarla karışarak asimilasyona uğramıştır. Bu dönemde Gagauzlar Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.

Sovyetler döneminde Gagauzların kökeni hakkında tarihî ve arkeolojik kaynaklar halktan gizlenmiştir. 50'li yılların sonunda 60'lı yılların başında başlatılan dil ve yazı reformu hemen durdurulmuştur. Gagauzlar muhtemelen, XX. yüzyılda yazısı 8 defa değiştirilen tek halktır. Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Şartı, Birlik Gagauz Derneği'ne kendi dil ve yazısını geliştirme ve öğretim organizasyonlarını yapma imkânını sağlamaktadır.

Türk dil ailesinin Oğuz grubuna giren Gagauz dili, Romence, Yunanca, Güney ve Doğu Slavca ile sıkı etkileşim içinde XIV-XVII. yüzyıllarda bugünkü şeklini almıştır. Eski yazı unutulduktan sonra Gagauzca XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar yazısız bir dildi. 1957 yılında Kiril alfabesi temelinde yeni alfabe oluşturuldu. 1958–1961 yılları arasında okullarda eğitim dili Gagauzcaydı. Fakat 1961 yılından itibaren Gagauzca eğitim, gazete yayını ve radyo yayını kaldırıldı. 1989 yılında birkaç okulda Gagauz dili tekrar müfredata alındı. Bu aşamada Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş (1995), önemli bir gelişmeydi. Birlik adlı bizim derneğimizin en önemli amaçlarından biri de Gagauz dil ve tarihini canlandırmaktır.

Birlik Gagauz Kültür Derneği, 27 Haziran 1998 tarihinde düzenlenen Odessa Bölgesi Gagauzlar Konferansı'nda alınan kararla kurulmuştur.

Derneğin amaçları:

- Gagauzların toplu yaşadıkları bölgelerde Gagauz dilinin günlük hayatta kullanılmasını yaygınlaştırmak;
- Edebi Gagauzcayı şekillendirmek;
- Gagauz millî tarihini canlandırmak ve Gagauz halkının millî şuurunu uyandırmak;
- Gagauz halkının maddî, manevî ve kültürel mirasını muhafaza etmek ve gelecek nesillere aktarmak;
- Gagauz halk örf-adetlerini ve millî gelenekleri basın-yayın ve elektronik ortam aracılığıyla yaygınlaştırmak;
- Millî bayramları kutlamak, bilgi, spor, sanat dallarında yarışmalar düzenlemek;
- Başka ülkelerdeki derneklerle işbirliği içinde olmak.

Birlik Gagauz Derneği'nin yanı sıra Harkov'da *Gagauz Birliği* ve Kiev'de *Gagauz Halk Birliği* dernekleri açılmıştır. Yine Vinnitsk bölgesinde *Birlik* adında başka bir Gagauz derneği daha açılmıştır. Ayrıca merkezi Odessa'da olacak *Ukrayna Gagauzları Kültür Derneği* adlı bir derneğin açılması için hazırlık çalışmaları da yürütülmektedir.

Derneğimize *Birlik* adının verilmesinin nedeni ise, dünyanın dört bir tarafına dağılan Gagauzların dil, kültür ve gelenekleriyle tek Gagauz halkını oluşturmak istememizdir. Bugün

derneğin 3000 üyesi vardır. Üyelerin çoğu Ukrayna vatandaşları olmakla birlikte Moldova ve Rusya'dan da temsilciler vardır. Birlik Derneği genel olarak kültürel ve eğitim etkinlikleri yürütmekle birlikte Ukrayna için önemli dönemlerde siyasi faaliyetlerde de bulunmaktadır. 2006 parlamento seçimlerinde Odessa Bölge Konseyi'ne iki Gagauz milletvekili seçilmiştir.

Ukrayna Hükümeti ile olan ilişkilere gelince, 2004 yılında Ukrayna Yüksek Konsey Yasama Enstitüsü, Birlik Derneği ile birlikte Azınlık Haklarının Korunması Çerçeve Anlaşması'nı Gagauzcaya çevirmiştir. Gagauz dili, diğer 13 dille birlikte bölgesel dil olarak kabul edilmekte ve azınlığın yaşadığı bölgede devlet diliyle aynı derecede kullanılmaktadır. Ukrayna Hükümeti, Kırım Tatarları ve Karayimlere yönelik programına benzer programı Gagauzlar için de hazırlamaktadır, ancak çalışma çok yavaş ilerlemektedir.

2001 senesinde derneğimiz tarafından Gagauz Kültürü İl Merkezi kurulmuştur. Merkezde dernek yönetimi, pazar okulu, Gagauzca yayınların toplandığı kütüphane, müze, arşiv bulunmaktadır. Gagauz dilinde *Ana Tarafım* gazetesi yayınlanmaktadır. Merkezde dernek üyeleri için ücretsiz hukuk danışmanlığı, yuvarlak masa toplantıları ve seminerler yapılmakta, resmî ve millî bayramlar kutlanmaktadır. Dernek, Moldova Gagauzlarının "Kardaşlık", "Gagauz Millet Kongresi", "Gagauzlar", "Yedinaya Gagauziya" gibi sivil toplum örgütleriyle işbirliği içerisinde.

Nadir Bekirov'un başkanlık ettiği Kırım Yerli Halkları Araştırma ve Dayanışma Vakfı da bizim programlara katkıda bulunmaktadır. Nadir Bekirov'un kendisi Birleşmiş Milletler'in bu meselelerle ilgilenen çalışma komisyonunun üyesidir. Derneğimiz, Kırım'da Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) temsilcileriyle de irtibat içerisinde.

Dernek, Odessa bölgesinde mevcut çeşitli halkların kültür ve dayanışma kurumlarıyla sürekli işbirliği içindedir. Ukrayna Gagauzları, Türkiye ve Ukrayna arasında köprüdür ve bu köprü üzerinden geçen trafiğin iki taraflı gelişmesini ve her sene daha fazla artmasını temenni ederiz. Türkiye, Ukrayna ekonomisine, Gagauz köylerine teknoloji, doğal gaz, su, yol altyapısının kurulmasına ve tarım ürünleri yetiştirme ve işletmesine yatırım yapmakta ve bu yatırımını da artırma potansiyeline sahiptir. Türk işadamları üzüm bağlarının yetiştirilmesinde, Gagauz köylerinde kültür evlerinin, okulların ve mağazaların kurulması ve tadilatında katkıda bulunabilirlerdi. Böyle bir katkı, kültür, spor, turizm ve başka alanlarda işbirliğinin gelişmesine de bir ivme kazandırabilirdi.

Bizler de dernek olarak toplantıların organizasyonunda, konaklama işlemlerinde, işyeri açma, işgücü sağlama, ortak kültür ve iş merkezi gibi müesseselerin açılmasında Türk tarafına yardım edebiliriz. Bunun yanı sıra,

- Öğrenci ve uzman değişim programlarının gerçekleştirilmesi;

- Avrupa Üniversiteler Birliği çerçevesinde ortak projelerin yürütülmesi;
- Türk ve Gagauz dili ve edebiyatı dersleri ağırlıklı okulların açılması;
- Bolgrad'da teknik meslek lisesinin açılması

gibi konularda Türkiye'nin destek ve önerilerini bekliyoruz. Zira ortak çabalarla iki ülkenin kültür ve halklarının yakınlaşmasında katkıda bulunabileceğimizi düşünüyorum.

TÜRKİYE-UKRAYNA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN GELİŞMESİNDE TİKA TARAFINDAN YAPILAN TEKNİK, İNSANİ VE KÜLTÜREL YARDIMLARIN ÖNEMİ

Kemal Özcan

TİKA Ukrayna Temsilcisi

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojiye hızlı ilerlemelerle desteklenen iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler, dünya ülkelerinin ve pazarlarının birbirlerine bağımlılığını artırmıştır. Bu nedenle birçok konu “Küresel İşbirliği” yaklaşımı ile ele alınmayı gerektirmektedir. Küresel İşbirliği konuları arasında değerlendirilen kalkınma yardımları son yarım yüzyılın önemli konularından biri olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında Marshall Yardımları ile Avrupa’daki Sovyet tehdidine karşı ABD tarafından Avrupa’ya sağlanan dış yardımlar, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılmasıyla ortaya çıkan 20 yeni devletin serbest piyasa ekonomisine ve liberal demokrasiye geçişlerine destek sağlamaya yönelmiştir.

Bu vesileyle Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılmasının ardından, Türkiye’de 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) kurulmuş, bu kurum daha sonra başbakanlığa bağlanmıştır. TİKA, Avrupa, Asya ve Afrika olmak üzere 3 kıta ve 37 ülkede görev yapan, Türkiye Cumhuriyeti’nin tek “Teknik Yardım Kuruluşu”dur. TİKA, BM tarafından Eylül 2000’de açıklanan ve 189 ülke tarafından onaylanan “Bin Yıl Hedefleri” çerçevesinde, OECD/DAC kapsamında belirlenen koordinasyona ve standartlara uygun olarak faaliyet gösteren bir kuruluştur.

Merkezi Ankara’da bulunan TİKA’nın 17 ülkede koordinasyon ofisi bulunmaktadır. Bu ofislerin bulunmadığı ülkelerdeki faaliyetler en yakın ülkedeki ofis tarafından yürütülmektedir. TİKA koordinasyon ofislerinin bulunduğu ülkeler şunlardır: Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bosna Hersek, Etiyopya, Filistin, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Makedonya, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.

TİKA’nın amacı, başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye’ye komşu ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığı ile geliştirmektir.

TİKA’nın Ukrayna’daki Faaliyetleri

TİKA'nın Ukrayna'daki faaliyetleri iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu katkılar sağlayacak özelliklere sahiptir. Bu ülkede yapılan çalışmalar teknik, insani ve kültürel alanlarda yoğunluk göstermektedir. TİKA Ukrayna'daki çalışmalarını Kırım Simferopol'deki Koordinasyon Ofisi'nden yürütmektedir. Bu ofis 22 Kasım 1995 tarihinde BM Kalkınma Programı (UNDP) Kırım Entegrasyon ve Kalkınma Programı (CIDP) Koordinatörlüğü ile imzalanan protokol çerçevesinde kurulmuştur. 14 Kasım 2002 tarihinde ise T.C. Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu arasında Teknik ve Mali İşbirliğine İlişkin Anlaşma imzalanmıştır.

Ukrayna'daki TİKA faaliyetleri, öncelik olarak 1944 yılında vatanlarından sürgün edildikten sonra, 1989 yılından itibaren yurtlarına dönmeye başlayan Kırım Tatarlarının entegrasyon ve kalkınmalarına yöneliktir. Bu kapsamda yürütülen en önemli projelerden birisi, dönüşlerini tamamlayan Kırım Tatar halkının bir kısmına konut edindirme projesidir. Sürgünden sonra ellerinden alınan mal varlıklarının kendilerine iade edilmemesi neticesinde, kendilerine ait evlerde yaşama imkânı bulamayan Kırım Tatarlarının yerleşim sorunlarının çözülmesine katkı sağlamak amacıyla TİKA tarafından 1000 konut satın alınarak Kırım Tatarlarına dağıtılmaya başlanmıştır (1997). 5 milyon dolarlık bütçesi olan bu proje ile bugüne kadar 750 konut satın alınarak sahiplerine teslim edilmiştir.

Kırım bölgesinde yürütülen bir diğer insani yardım projesi ise, içme suyu sıkıntısı çeken bölgelere içme suyunun sağlanması projesidir. Toplam 2 milyon dolarlık bu projede, bugüne kadar 1.7 milyon dolar harcanarak 9 proje tamamlanmıştır. Bu 9 projeden 6'sı içme suyu, diğer üçü sulama sistemi niteliği taşımaktadır. Tamamlanan bu projelerde 25 binden fazla insana temiz içme suyu ve sulamada kullanacakları su temin edilmiştir. Şüphesiz ki, bu yardımlardan sadece Kırım Tatar toplumu değil, bölgede yaşayan bütün Ukrayna vatandaşları da istifade etmektedir.

TİKA, Kırım'da halkın içme suyu sıkıntısına yardımcı olmak amacıyla, sürgünden önce Kırım Tatarları tarafından yapılan, fakat daha sonra kullanılmayan su kuyuları ve çeşmelerin tamir edilerek hizmete açılması projesini de yürütmektedir.

Kırım'daki Tatar okullarının iyileştirilmesi, onlara teknik ve malzeme yardımlarının yapılması, Kırım Tatar sivil toplum örgütlerinin gelişimine katkılarda bulunulması da TİKA tarafından yürütülen faaliyetler arasında yer almaktadır.

TİKA tarafından Ukrayna resmî kurum ve kuruluşları ile çeşitli devlet görevlilerine de teknik yardım adı altında birçok katkılar yapılmaktadır. Bu çerçevede şu yardımlar yapılmıştır:

Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri

-Ukrayna Cumhuriyeti Ekonomi ve Avrupa Entegrasyonu Bakanlığı ile yapılan görüşmeler çerçevesinde ilgili bakanlığa bağlı Avrupa ve Avroatlantik Entegrasyonu Genel Müdürlüğü ve Dışişleri ve Adalet Bakanlığı uzmanlarının da iştirakı ile oluşturulan 5 kişilik bir heyet, 13-17 Aralık 2005 tarihleri arasında, Türkiye’de konuyla ilgili uzman kuruluşlarımızda bir haftalık eğitim semineri almıştır.

-Kırım Özerk Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı’na bağlı İsmail Gaspıralı Kırım Tatar Millî Kütüphanesi’nde, Kırım’ın değişik bölgelerinden gelen 25 kütüphaneciye seminer verilmiştir. Seminer giderleri TİKA tarafından karşılanmıştır.

Meslek Edinme Projesi

- Ahıska Türklerinin yaşadığı Büyük Onlar Kasabası’nda Meslek Edindirme Projesi kapsamında, 2003 yılında bir trikotaj atölyesi kurulmuş, gerekli teknik ve malzeme yardımı yapılmıştır. Mevcut atölyenin faaliyete geçmesiyle 13 aileye istihdam imkânı sağlanmıştır.

-Kırım’da unutulmaya yüz tutmuş bir el sanatı olan çömlekçiliğin yeniden canlandırılması, bu sanatın insanlar tarafından öğrenilerek yeni bir istihdam alanı açılması konusunda destek verilmiştir.

Teknik Yardım ve Hizmet İçi Eğitim Semineri Projesi

-Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları’ndan ülkemize davet edilen eğitim kurumu yöneticileri ve öğretmenlerine “Türk Kültürünü ve Millî Eğitim Sistemini Tanıtma” konulu hizmet içi eğitim seminerleri, TİKA Millî Eğitim Bakanlığı ve Yurt Dışı Eğitim ve Öğretim Genel Müdürlüğü’nün işbirliği ile yürütülmektedir. Hizmet içi eğitim semineri kapsamında 12 Temmuz-06 Ağustos 2004 tarihleri arasında İzmir’de gerçekleştirilen seminere, Kırım Özerk Cumhuriyeti’nden 3 öğretmen katılmıştır. 11 Temmuz-05 Ağustos 2005 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen “Türkçe Öğretimi, Türk Kültürünü ve Millî Eğitim Sistemini Tanıtma Semineri”ne ise Kırım’dan 10 öğretmen katılmıştır.

-Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerdeki piyasa ekonomisine geçiş sürecinde katkıda bulunmak amacıyla, söz konusu ülkelerin üst düzey vergi memurlarına teknik yardım sağlamak üzere, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development / İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı)’nin desteği ile Budapeşte, Viyana, Kopenhag ve Ankara’da vergi eğitim merkezleri kurulmuştur. 1993 yılında OECD, TİKA ve Maliye Bakanlığı’nın işbirliğiyle kurulmuş olan Ankara Çok Tarflı Vergi Eğitim

Merkezi, Orta Asya, Kafkasya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik faaliyetlerini, vergi politikası ve yönetimine ilişkin uluslararası ilkeler ve sistemlerin yanı sıra, Türk vergi sistemi ve uygulamaları hakkında bilgi vermektedir. 2004 yılı itibariyle toplam 2887 üst düzey vergi bürokratına ev sahipliği yapmış olan merkezde Türkiye ve diğer OECD üyesi ülkelerin uluslararası deneyime sahip akademisyen ve bürokratları ders vermektedir. Seminerlere Ukrayna'dan 1994-2005 yıllarında toplam 55 kişi katılmıştır.

-TİKA Başkanlığı, OECD ve Almanya Ekonomik İşbirliği Federal Bakanlığı'na bağlı Teknik Yardım Kuruluşu (GTZ) arasında 1993 yılında yapılan görüşmelerde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletler ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, özel sektörü geliştirmek suretiyle, serbest piyasa ekonomisine geçişe katkıda bulunacak çalışmaların gerçekleştirileceği bir merkeze ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Adı geçen üç kurumun mali katkılarıyla, 1994 yılında İstanbul Özel Sektörü Geliştirme Merkezi kurulmuştur.

Bu projeye, geçiş dönemi ülkelerinden davet edilen üst düzey kamu görevlilerine, politika oluşturanlara ve özel sektör temsilcilerine özel sektörün geliştirilmesi ile ilgili yasal ve kurumsal alt yapıların oluşturulması yönünde destek verilmesi amaçlanmıştır. Merkezin programları özelleştirme, işletme yönetimi, yabancı sermaye mevzuatı, yatırımlar, mali sektör reformu, rekabet, yolsuzlukla mücadele gibi konuları içermektedir. Proje, önceleri eğitim programları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Projenin ilerleyen aşamalarında programlar, katılımcıların, OECD üyesi ülkelerin temsilcilerinin ve uluslararası kuruluşların uzmanlarının tavsiye ve deneyimlerini paylaştıkları forumlar şekline dönüşmüştür.

Seminerlere 1994-2005 yılları arasında Ukrayna'dan katılan üst düzey yöneticilerin sayısı 201'dir.

Türkoloji Projesi

TİKA tarafından Ukrayna'da yürütülen en önemli projelerin başında kültürel yardımları amaçlayan Türkoloji Projesi gelmektedir. Türk dili ve kültürünün doğru bir şekilde tanıtılması, etkili bir biçimde öğretilmesi, ortak kültürel değerlere sahip çıkılması, tarihî eserlerin restore edilmesi gibi gayelere sahip olan bu proje, iki ülke arasındaki ilişkilerin lokomotif olabilecek bir özelliğe haizdir. Bu zamana kadar söz konusu proje kapsamında son derece önemli çalışmalar yapılmış olup, bu çalışmalar artarak devam etmektedir.

Türkoloji Projesi'nin bütün Ukrayna'yı kapsamı beklenmektedir. Bu vesileyle Ukrayna'nın çeşitli yerlerinde bulunan imtiyazlı üniversiteler ile TİKA Başkanlığı arasında yapılan araştırmalar çerçevesinde Türk Kültür merkezleri açılmaya başlanmıştır. Üniversiteler tarafından tahsis edilen yerlerin, TİKA Başkanlığı tarafından restore edilip, gerekli teknik malzemelerle donatılmasıyla açılan Türk Kültür merkezlerinde yüzlerce öğrenci Türk dilini ve kültürünü en iyi şekilde öğrenmeye başlamıştır. Bu merkezlere Türkiye'den gönderilen öğretmenler, yerel öğretmenlerle birlikte uyum içinde çalışarak Ukraynalı öğrencilerin Türk dilini ve kültürünü öğrenmelerine katkıda bulunmaktadır. Halen Ukrayna'da toplam beş tane Türk Dili ve Kültürü Merkezi faaliyet göstermektedir. Bunlar Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Merkezi, Kiev Yabancı Diller Üniversitesi Türkoloji Bölümü, Kiev Taras Şevçenko Üniversitesi Türk Enformasyon ve Araştırma Merkezi, Odessa Millî Meçnikov Üniversitesi Türk Dili ve Kültür Merkezi ile Herson Devlet Üniversitesi Türk Dili ve Kültürü Merkezi'dir.

TİKA Başkanlığı, her yaz düzenlediği staj programı ile bu merkezlerde öğrenim gören başarılı öğrencileri Türkiye'ye götürerek onlara bir ay boyunca eğitim ve tatil programı sunmaktadır.

TİKA Başkanlığı, kültürel yardımlar kapsamında 08-11 Eylül 2005 tarihleri arasında Kırım'da gerçekleştirilen "Uluslararası Kırım Karayları Kültür Festivali" ile 2005 yılında Odessa'da düzenlenen "Gagauz Kültürü, Dili ve Edebiyatı Konferansı"na finansal destek sağlamıştır. Ayrıca 31 Mayıs-4 Haziran 2004 tarihlerinde Kırım'da I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu'nu gerçekleştirmiş, bir yıl sonra da sempozyum bildirilerinin basılmasına katkıda bulunmuştur.

Bunun yanında Ukrayna'da bulunan Türk eserlerinin ortaya çıkarılması ve restorasyon çalışmaları da TİKA Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu çerçevede Akkerman Kalesi'nde Osmanlı Hamamı kazı çalışmaları, Kırım Zincirli Medrese ve Hacı Giray Han Türbesi'nin restorasyonu, Han Sarayı Müzesi'ndeki nadir el yazma eserlerinin restorasyonu, Kırım Bahçesaray Balta Tiymez Mezarlığı'ndaki tarihî eserlerin envanterinin çıkarılması çalışmaları halen devam etmektedir.

Hiç şüphesiz TİKA tarafından gerçekleştirilen ve devam etmekte olan çalışmalar, iki ülke arasındaki ilişkilere son derece olumlu katkılarda bulunmaktadır. Özellikle Türkoloji Projesi'nde görev alan biri olarak ben, bu olumlu gelişmeleri yakından müşahade etmekteyim. 10 yıl önce de görev yapma imkânı bulduğum Ukrayna'da, o günden bugüne kadar

Türkiye'ye karşı bakış açısının inanılmaz bir şekilde iyi yönde değiştiğini memnuniyetle görmekteyim. Dileğim Ukrayna'nın da Türkiye'de bu tür faaliyetlerde bulunması suretiyle iyi ilişkilerin daha da artarak devam etmesidir.

TÜRK MEDYASINDA “UKRAYNA” VE “UKRAYNALILAR” ALGISI: 2004-2006 Yıllarından Bazı Ampirik Notlar*

*Vugar İmanov
İstanbul Şehir Üniversitesi*

Giriş

Kitle iletişim araçları, ülkeler arasındaki ikili ilişkileri, yaklaşımları ve davranış biçimlerini anlayabilmek açısından önemli rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçlarının yayınları taranmak suretiyle karşılıklı bakış açıları ve insanların önyargıları öğrenilebilir. Sorumsuz davranan bazı Avrupalı gazetecilerin yayınları neticesinde patlak veren son karikatür krizi göstermektedir ki, kitle iletişim araçları gerek ülkeler, gerekse medeniyetler arasında çok önemli ve bazen krize yol açan roller üstlenmektedir. Dahası, söz konusu araçlar herhangi bir ülkedeki kamuoyunu şekillendirmek ve değiştirmek gibi bir etkiye de sahiptir. Bu bağlamda, kitle iletişim araçları, önyargısız (veya önyargılı) haber ve yazılar yayınlayarak iki ülke arasındaki ilişkileri kolaylaştırıp güçlendirebilir (veya kötüleştirip berhava edebilir).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Türk basınının ülkenin kuzeyindeki en büyük komşulardan biri olan Ukrayna'ya karşı bakış açısını öğrenmek, hem ilginç hem de anlamlı olacaktır. En başta, bu yazının Türk kitle iletişim araçlarının internet üzerindeki veritabanları aracılığıyla yapılmış küçük çapta bir incelemeden ibaret olduğunu belirtmek yararlı olacaktır. Ayrıca taramanın sadece 2004-2006 yılları arasındaki iki yıllık süreci kapsadığını da belirtmekte

* Bu makale ilk olarak İngilizce hazırlanmış ve daha sonra Türkçeye tercüme edilmiştir.

fayda vardır. Ondan fazla gazete ve bir haftalık dergi üzerinden Türk basınının çok çeşitli yönleri incelenmeye çalışılmıştır. Buradaki anahtar sözcükler ise “Ukrayna” ve “Ukraynalılar” idi. Bu küçük taramada cevap bulmaya çalıştığım sorular şunlardı: Ukrayna ve Ukraynalılar Türk basınında ne zaman ve nasıl yer almaktadır? Konular hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır? Türk köşe yazarları ve uzmanlar Ukrayna’daki dönüşümleri nasıl yorumlamaktadırlar? Bunlar yapılırken derin araştırmalar mı yapılmakta, yoksa konular Batılı ya da Rus gazetelerden mi takip edilmektedir? Gazeteler arasındaki görüş birliği ve ayrılıklar nelerdir? Sıradan bir Türk okuru, Ukrayna’daki gelişmelere hangi gözle bakıyor? Ve son olarak Türk basınında Ukrayna ve Ukraynalılarla ilgili nasıl bir imaj çizilmektedir?

Açıkkçası, tek bir yazıda bu sorulara tatmin edici cevaplar vermek ve Türk medyasının Ukrayna ve Ukraynalılara bakış açısını detaylıca incelemek mümkün değildir. Sonsözü baştan söylemek gerekirse, Türk basınında Ukrayna imajı diğer komşu ülkelerinkine nazaran çok daha olumludur, ancak 1992’den sonraki tarihî ve geniş kapsamlı etkileşimi göz önünde bulundurursak bu yeterli değildir. 1992 yılında imzalanan diplomatik ilişkiler protokolünden bu yana Ukrayna–Türkiye arasında ne bir problem ne de büyük çapta bir kriz vuku bulmuştur. Dahası, Türkiye’nin Ukrayna ile ticari ilişkilerinin hacmi son dönemlerde 3.5 milyar Amerikan doları civarındadır ve üç yıl içerisinde bunun 10 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.³⁴

Bazı Detaylar

Bu yazıdaki verilere ulaşmak için ondan fazla gazete ve bir haftalık derginin taranmış olduğunun altı çizilmelidir. Türkçe gazeteler *Zaman*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Milliyet*, *Türkiye*, *Star*, *Yeni Şafak*, *Milli Gazete*, *Tercüman*, *Radikal*, *Dünya*, *Ortadoğu* ve *Referans*’tır. Ayrıca *Turkish Daily News* ve *Turkish Press* gibi İngilizce basılan gazeteler de bu taramaya dâhil edilmiştir. Ayrıca yerel bir gazete örneği olarak *Bursa Hâkimiyet* de gözden geçirilmiştir. Son olarak, dergilerin sitelerindeki anahtar kelime aramalarındaki kısıtlamalar nedeniyle ancak haftalık *Aksiyon* dergisinin incelenmesi mümkün olabilmiştir. Ek olarak, akademik camianın konu ile alakalı farkındalığını öğrenmek için, bazı kitapçı ve kütüphanelerde de taramalar yapılmıştır. Sonuçta, İstanbul’daki kitapçılarda Ukrayna siyaseti ve tarihi ile ilgili veya

³⁴ “Avrasya Ülkeleri ile 50 Milyar Dolarlık Ticaret Hedefleniyor”, *Referans*, 17 Mayıs 2006.

başlığında “Ukrayna” kelimesi geçen sadece üç adet kitap bulunmuştur.³⁵ Türkiye’deki kütüphanelerde de Ukrayna ile ilgili çok fazla yazılı kaynağa rastlamak mümkün olmamıştır.³⁶

Türkiye basını hakkında kısaca bilgi verilecek olursa, bunun yekpare bir yapıya sahip olmadığını belirtmek yanlış olmaz. Türk basını, muhafazakâr sağ kanattan liberal ve sol kanada kadar her türlü bakış açılarını içermektedir. Çevresinde Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar gibi kritik bölgeler olmasına karşın, Türk medyası bu bölgelerdeki bazı alanlara ilgi göstermektedir. Genel olarak, son on yılda Türk dış politikasında kalıcı konular olan Kıbrıs sorunu, AB ile ilişkiler, Orta Doğu ve Irak sorunu basında en çok yer alan başlıklardandı. Son olarak, Türk gazetelerinin günlük tirajının yaklaşık beş milyonun üzerinde olduğunu eklemek yararlı olacaktır.³⁷

Ukrayna konusuna gelirse, bildiğim kadarıyla, *Zaman* hariç hiç bir Türk gazetesinin Kiev’de sürekli muhabiri bulunmamaktadır.³⁸ Bu bağlamda, basın Ukrayna ile ilgili haberleri dolaylı olarak uluslararası (AFP, Reuters, Associated Press vs.)³⁹ ve bazen İHA (*İhlas Haber Ajansı*) ve CHA (*Cihan Haber Ajansı*) gibi Türk haber ajanslarından almaktadırlar. Bunların yanında *Zaman*, *Hürriyet*, *Milliyet* gibi bazı gazetelerin Moskova’da temsilcilikleri bulunmaktadır, dolayısıyla Ukrayna ile ilgili Moskova basınından elde edilen pek çok habere rastlanabilir.

Taramalardan ortaya çıkan sonuçları özetlersek, Türk basınında Ukrayna ile ilgili çıkan haberlerin genel başlıkları şu şekilde sıralanabilir:⁴⁰ 1) Turuncu Devrim ve bu olayla bağlantılı konular; 2) Ukrayna-Rusya arasındaki doğalgaz krizi (Ocak 2006); 3) Ukrayna parlamento seçimleri (Mart 2006); 4) diplomatik ziyaretler; 5) iş dünyası ile ilgili haberler; 6) Çernobil kazası; 7) spor haberleri; 8) fuhuş ve insan ticareti; 9) sosyokültürel haberler; 10) Kırım Tatarları; 11) olumsuz haberler.

³⁵ Mehmet İnbaşı, *Ukrayna’da Osmanlılar: Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu 1672* (İstanbul: Yeditepe, 2004); *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükcakıncı (İstanbul: Phoenix, 2004); Peter Arsinov, *Mahnovşçina: Ukrayna Anarşist Hareketi 1918-1921* (İstanbul: Kaos, 1998). Bu arada, Mayıs 2006’da Odessa’dayken Türkiye ile ilgili kitapları merkezî kitapçılara sorduğumda hayal kırıklığına uğramıştım, çünkü Türkiye hakkında tek bir kitap gösterememişlerdi. Ukraynalı meslektaşlarım konuyla ilgili son yıllarda birçok tez ve araştırmanın yapılmasına rağmen akademik alandaki maddi kaynak sıkıntısından dolayı bunların yayınlanmasının kısıtlandığını belirtmişlerdir.

³⁶ “Ukrayna” kelimesi/konusuyla ilgili bazı kütüphanelerin online veritabanlarında bulunan bazı sonuçlar şunlardır: Milli Kütüphane (Ankara): 22 Türkçe, 30 diğer dillerde; Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi (Ankara): 22 Türkçe, 639 diğer dillerde; Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi (İstanbul): 10 Türkçe, 200 diğer dillerde.

³⁷ Bazı gazetelerin günlük ortalama tirajları şu şekilde gerçekleşmiştir (Haziran 2006): *Zaman* -600 000, *Hürriyet* -530 000, *Sabah* -425 000, *Milliyet* -350 000, *Türkiye* -225 000, *Yeni Şafak* -100 000, *Star* -90 000, *Milli Gazete* -55 000, *Radikal* -40 000, *Dünya* -50 000, *Referans* -15 000, *Ortadoğu* -10 000.

³⁸ Haberlerden anlaşıldığı kadarıyla, *Zaman* gazetesi de son dönemde Kiev’de muhabir bulundurmaya başlamıştır.

³⁹ Özellikle *Turkish Daily News* ve *Turkish Press*’de uluslararası ajanslardan alınan haberler görülebilir.

⁴⁰ Mayıs 2006 itibarıyla “Ukrayna” anahtar sözcüğü kullanılarak gazetelerin internet sayfalarında yapılan taramadan çıkan verileri de belirtmek yararlı olacaktır: *Zaman* (121000), *Sabah* (3557), *Radikal* (1900), *Türkiye* (141), *Turkish Press* (1519), *Turkish Daily News* (1233), *Milliyet* (1119), *Hürriyet* (537), *Yeni Şafak* (340).

Turuncu Devrim'in Değerlendirilmesi

Mevcut taramalara göre, Türk basınının 2004 yılındaki Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önceki sürece ciddi bir ilgi göstermediği söylenebilir.⁴¹ Hatta 2004 Ekim ayı ortalarında Ukrayna üzerine yazdığım ilk yorum yazısında Türkiye basınının Ukrayna'daki seçim sürecine ilgi göstermemesinden yakındıktan sonra Kiev'de bir "Kadife Devrim" olasılığından bahsetmişim.⁴² Türk basınındaki genel ilgisizlik ikinci tura kadar devam etmiştir.⁴³ İkinci turun hemen ardından ise ilgili haberlerde bir patlama yaşanmış ve neredeyse bütün gazeteler Kiev'den günlük haber vermeye başlamıştır.⁴⁴ Yorumlar biraz daha geç gelmiştir; örneğin, Kasım sonunda (26 Kasım) *Türkiye* gazetesi başyazarı Yılmaz Öztuna ilk yorumu yazmıştır.⁴⁵

Olaylar esnasında tüm gazeteler için geçerli olan özelliklerden biri, Turuncu Devrim sırasında iç dinamiklerden çok bahsetmeyip dış faktörleri değerlendirmeye almalarıdır. Birçok analist ve uzmanın ortak görüşü şöyleydi: Ukrayna'da Rus yanlısı ve Batı yanlısı güçler vardır ve ülke bu iki kampın savaş alanıdır.⁴⁶ *Türkiye* gazetesinden İsmail Kaplan bunun dolaylı bir bilek güreşi olduğunu öne sürmüştür.⁴⁷ *Yeni Şafak* köşe yazarı Akif Emre, "Ukrayna'daki seçim krizi, aslında SSCB hinterlandına sahip çıkmak daha doğrusu Rus nüfuzunu yeniden güçlendirme stratejisi izleyen Putin ile Batı arasındaki gerilimin sıcak temasa dönüşmesidir" şeklinde bir yorumda bulunmuştur.⁴⁸

Türkiye'deki bazı uzmanların Turuncu Devrim sürecini tam isabetle değerlendiremedikleri ve başlangıçta çok karamsar tahminlerde buldukları gözlemlenebilir. Ankara merkezli Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nden (ASAM) Sinan Oğan, neredeyse bir iç savaş ihtimalinden bahsetmiş ve böyle bir durumda Türkiye'nin de Kırım yarımadası sebebiyle olaya müdahil olacağını eklemiştir.⁴⁹ Oğan, ayrıca, Turuncu Devrim'in

⁴¹ Bir istisna için bkz. Hasan Kanbolat ve İlyas Kamalov, "Doğu ile Batı Arasında Ukrayna: Parçalanmaya Doğru İlk Adım Atıldı mı?", *Stratejik Analiz*, Eylül 2004, s. 59-65.

⁴² "Ukrayna Devlet Başkanlığı Seçim Sürecinden Kısa Notlar: Kiev'de 'Kadife Devrim' İhtimali", 14 Ekim 2004, www.tasam.org

⁴³ 15 Kasım 2004'te ikinci turda adil bir seçim olursa V. Yuşenko'nun kazanma ihtimalinin yüksek olduğu konusunda ikinci yorumumu yazmışım. Bkz. "Ukrayna'da Muhalefet Liderinin Devlet Başkanı Seçilmesi Kuvvetle Muhtemeldir", 15 Kasım 2004, www.tasam.org

⁴⁴ "Ukrayna'da Protestolar Büyüyor", *Sabah*, 22 Kasım 2004; "Ukrayna'da Halk Parlamento'ya Yürüyor", *Sabah*, 23 Kasım 2004; "Muhalefet Ayakta", *Star*, 23 Kasım 2004; "Muhalefet Soğuk Dinlemiyor", *Sabah*, 25 Kasım 2004; "Muhalefler Ukrayna'yı Sallıyor", *Star*, 25 Kasım 2004; "Başbakanlığa İzin Yok", *Sabah*, 26 Kasım 2004; Fehim Taştekin, "Portre: Ukrayna Seçimleri ve Turuncu Devrim", *Radikal*, 29 Kasım 2004; "Muhalef Lider Göstericileri Durdurdu", *Star*, 30 Kasım 2004. "Kiev'in Gözü Kulağı Yargıda", *Radikal*, 30 Kasım 2004.

⁴⁵ Yılmaz Öztuna, "Ukrayna Krizi", *Türkiye*, 26 Kasım 2004.

⁴⁶ Bu başlık genel atmosferi göstermek için öğreticidir: Mirza Çetinkaya, "ABD ve Rusya, Ukrayna'da Başkanlık İçin Yarışıyor", *Zaman*, 29 Ekim 2004.

⁴⁷ İsmail Kaplan, "Ukrayna Nereye?", *Türkiye*, 28 Kasım 2004.

⁴⁸ Akif Emre, "Ukrayna Seçimleri ve Kırım", *Yeni Şafak*, 7 Aralık 2004.

⁴⁹ Ali Sali, "Karadeniz'de Strateji Savaşı", *Yeni Şafak*, 7 Aralık 2004.

Amerikalı milyarder George Soros tarafından finanse edildiğini öne sürmüştür.⁵⁰ Bu esnada, *Türkiye* gazetesi Kiev muhabiri aracılığıyla “Ukrayna İç Savaşa Gidiyor!” manşetini vermiştir.⁵¹ *Sabah* gazetesi manşeti tarafsız bir tutum sergilerken (“Ukrayna’da Seçim Krizi”)⁵², *Hürriyet* gazetesi Moskova muhabiri olayı “Ukrayna’yı karanlığa sürükleyen seçim” olarak nitelendirmiştir.⁵³

Baştan beri bazı gazetelerin Turuncu Devrim’i demokratik bir hareket olarak görme hususunda şüpheye düştükleri söylenebilir.⁵⁴ Bunlar tüm sürecin George Soros tarafından finanse edilen Amerikan yaptırımli bir olaylar dizisi olduğunu düşünmekteydiler ve daha sonra bazıları Ukrayna’daki gelişmeler hakkında olumsuz başlıklar atmışlardı.⁵⁵ Aynı zamanda *Radikal* gazetesi köşe yazarı Nuray Mert’in Turuncu Devrimcilere destek vermeden önce onların arkasında kimlerin olduğunu sorgulamak gerektiği yönündeki yazısına dikkat çekmek yararlı olacaktır. Mert’e göre, devrimin arkasında Rusya ve ABD arasındaki güç çatışması bulunuyordu.⁵⁶

Aslında, yazarlardan çok azının Ukrayna halkının demokrasi ve adalete dair isteklerini anlamaya ve aktarmaya çalıştıkları görülmektedir. *Radikal* yazarı Turgut Tarhanlı seçim çatışmalarını hukukî açıdan ele almış ve Kiev sokaklarındaki yüz binlerce insanın seslerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁷ Üçüncü tur sonrasında, *Milliyet* gazetesi “Ukrayna Özgür”⁵⁸ başlığını kullanmış ve bu gazetenin Moskova muhabiri de Turuncu Devrim’i “son yılların en büyük ve barışçı halk isyanı” olarak nitelendirmiştir.⁵⁹ Bazı gazetelerde seçim krizi üzerine ciddi haber ve analizler yayımlanmıştır.⁶⁰ Ancak bazı yorumların sadece malumat verici düzeyde kaldığı söylenebilir.⁶¹

Gazeteler, sayfalarında genel olarak Turuncu Devrim’in popülist öğelerine yer vermişlerdir, örneğin, bayan Yulia Timoşenko’nun makyajı veya saç kesimi gibi.⁶² Dahası, bazı köşe yazarları Yuşenko’nun zaferinden sonra, Ukrayna’nın doğrudan Avrupa Birliği’ne

⁵⁰ Sinan Oğan, “Ukrayna’da ‘Turuncu Devrim’...”, *Zaman*, 30 Kasım 2004 ve “Rejim İhracında Yeni Usul”, *Radikal*, 30 Kasım 2004.

⁵¹ “Ukrayna İç Savaşa Gidiyor!”, *Türkiye*, 25 Kasım 2004.

⁵² “Ukrayna’da Seçim Krizi”, *Sabah*, 28 Kasım 2004. Ayrıca bkz. “Ukrayna’da Yarış Sil Baştan”, *Sabah*, 4 Aralık 2004.

⁵³ Nerdun Hacıoğlu, “Ukrayna’yı Karanlığa Sürükleyen Seçim”, *Hürriyet*, 23 Kasım 2004.

⁵⁴ “Miloşeviç’i Deviren ABD Destekli Otpor, Ukrayna’yı da Ateşliyor”, *Zaman*, 27 Kasım 2004.

⁵⁵ Örnekler için bkz: “Ukrayna’da Siyasi Kriz”, *Milli Gazete*, 15 Kasım 2004; “Yanukoviç: Turuncu Devrim Bir Başarısızlık”, *Milli Gazete*, 19 Kasım 2004.

⁵⁶ Nuray Mert, “Turuncu Devrim”, *Radikal*, 2 Aralık 2004

⁵⁷ Turgut Tarhanlı, “Sokakların Sesini Duymak: Ama Nasıl?”, *Radikal*, 30 Kasım 2004.

⁵⁸ Cenk Başlamış, “Ukrayna Özgür”, *Milliyet*, 28 Aralık 2004.

⁵⁹ Cenk Başlamış, “Ukrayna Türkiye’nin İzinde”, *Milliyet*, 26 Aralık 2004.

⁶⁰ Mirza Çetinkaya, “Kuçma, Yuşenko’nun Karşısına Güçlü Bir Rakip Arıyor”, *Zaman*, 3 Aralık 2004; “Moskova, Seçimin Favorisi ‘Batı Yanlısı’ Yuşenko’dan da Ümitli”, *Zaman*, 25 Aralık 2004.

⁶¹ İsmet Giriltli, “Ukrayna Başkanlık Seçimini Kim Kazanacak?”, *Türkiye*, 25 Aralık 2004.

⁶² Örnekler için bkz: Erdal Şafak, “Bu Kadından Korkmayan Taş Olabilir”, *Sabah*, 30 Ocak 2005.

aday ülke haline geleceği ve böyle bir durumda AB'nin Türkiye uyum sürecini erteleyebileceği konusunda kamuoyunu uyarmışlardır. *Sabah* gazetesinden Erdal Şafak, AB çevrelerinin “coğrafi, tarihî ve dinî parçası [olarak] gördüğü Ukrayna'ya önceliği verir. Bize de “Kusura bakma 48 milyon nüfuslu bu ülkeyi sindirmek için zamana ihtiyacımız var, biraz daha sabredin” diyebileceğini ifade etmiştir. Ona göre, bu durum da Türkiye'nin üyeliğini bir on yıl daha gecikmesi anlamına gelecekti.⁶³ Şafak bu konuya daha sonra bir kez daha değinmiştir.⁶⁴

Zaman gazetesinden Selçuk Gültaşlı, bu tartışmaya Ukrayna'nın Türkiye'den önce AB üyesi olup olmayacağı konusunu sorgulayarak katılmıştır.⁶⁵ Gültaşlı'ya göre, Brüksel'deki AB çevrelerinden bazıları Ukrayna'nın birliğe entegrasyonunu hızlandırmak için ciddi girişimlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte, Türkiye demokratik kurumlar ve güçlü ekonomi yapısı açısından Ukrayna'dan daha gelişmiştir. Görünen o ki, Ukraynalı bazı üst yöneticilerin “yakın gelecek”te AB'nin bir davetinin söz konusu olabileceği yönündeki beyanları Türk yorumcuları bu gibi açıklamalar yapmaya sevk etmiştir. Bu arada, bazı gazeteler Fransız bir şirket tarafından altı Avrupa ülkesinde yapılan bir kamuoyu yoklamasının sonuçlarını yayımlamışlardır. Söz konusu anketin sonuçları, sıradan Avrupalıların AB üyeliği konusunda Ukrayna'ya Türkiye'den daha fazla destek verdiklerini ortaya koymaktadır.⁶⁶

Yorumcu Fikret Ertan, cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turundan hemen sonra haftalık bir haber dergisinde (*Aksiyon*) şunları yazmıştır: “Ukrayna'nın ne kadar önemli olduğunu birçok ülke yeni anlamıştır.”⁶⁷ Ertan, aynı yorum yazısında ayrıca Ukrayna'nın sanayi ve tarım alanlarında büyük potansiyellere sahip olduğunu; bilgisayar programcılarının sayısı bakımından Ukrayna'nın ABD, Hindistan ve Rusya'dan sonra dördüncü ülke konumunda bulunduğunu⁶⁸ ve her yıl elli bin öğrencinin bilim ve teknoloji enstitülerinden mezun olduğunu ifade etmiştir. Onun yazısından Ukrayna'nın askerî ve makine endüstrisi, boru hattı, demir ve kömür üretimi açısından da güçlü bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. Ertan başka bir yerde ise, Ukrayna'yı “Avrupa kaplanı”⁶⁹ olarak nitelendirmiştir. Üçüncü tur

⁶³ Erdal Şafak, “Kiev’i İyi İzleyin”, *Sabah*, 23 Kasım 2004.

⁶⁴ Erdal Şafak, “Sindirim Sorunu”, *Sabah*, 24 Ocak 2005.

⁶⁵ Selçuk Gültaşlı, “Ukrayna da Türkiye’den Önce AB’ye Girebilir mi?”, *Zaman*, 16 Ocak 2005.

⁶⁶ “AB, Kiev’i Ankara’ya Tercih Ediyor”, *Radikal*, 25 Mart 2005.

⁶⁷ Fikret Ertan, “Ukrayna’nın Önemi Yeni Anlaşıyor”, *Aksiyon*, Sayı 521 (29 Kasım 2004).

⁶⁸ Hatta Ertan, Sovyetler Birliği zamanında bilgisayar üretim merkezi olmasından dolayı Ukrayna'nın 1951 yılında kıta Avrupası'nın ilk bilgisayarını üretmiş olduğunu da eklemektedir.

⁶⁹ “Avrupa’nın Kaplanı”, *Zaman*, 30 Kasım 2004.

öncesinde ise Ertan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde dinî faktörlere dikkat çekmiş ve Ukrayna'nın belli başlı kilise örgütlerinin adaylara bakış açısını nakletmiştir.⁷⁰

İlginçtir ki, Turuncu Devrim sırasında sadece *Aksiyon* dergisi yazarlarından birini (Erhan Başyurt) Kiev'e göndermiştir. Başyurt daha sonra Ukrayna başkentinin sokaklarından olaylarla ilgili derlediği uzun ve birçok ayrıntının bulunduğu bir yazı yayımlamıştır.⁷¹ Turuncu devrimcilerle ve bazı yerli uzmanlarla bire bir görüşmeler yapan yazar, “devrim fenomeni”nin birçok boyutunu öğrenmeye çalışmış, var olan gerçek atmosferi yansıtmayı ve söz konusu hareketin saiklerinden bahsetmeye çaba göstermiştir. Başyurt'un bu yazısı, Türk basınının olaylarla ilgili farkındalığı bakımından ele alındığında, o dönemin en başarılı örnek çalışması olarak gösterilebilir.

Turuncu Devrim sonrasında bazı yazarlar Ukrayna ile ilişkiler konusunda yazmaya devam etmişlerdir. Yılmaz Öztuna (*Türkiye* gazetesi başyazarı), Yuşenko'nun Amerika gezisi hakkında yazmış ve “Ukrayna'nın bilge adamı”nı tebrik ederek desteklemiştir.⁷² Öztuna'nın genel yaklaşımının oldukça Ukrayna yanlısı (ve Rus karşıtı) olduğu ve Osmanlı zamanındaki iyi ilişkilere vurgu yaptığı müşahede edilebilir.⁷³

Özellikle köşe yazarı Fikret Ertan (*Zaman*) Ukrayna'da devrim sırasında var olan iç ve dış faktörleri yakından izlemeye devam etmiştir. O, Ocak 2005'te, dikkatlerden uzak kalan bazı haberleri kullanarak, İsrail ve Rusya arasında baş gösteren Suriye'ye iki tip füze satışı konusundaki “esrarengiz bir kriz” hakkında bilgilendirme yapmıştır. Ancak Ertan'ın da aktardığına göre, bazı dedikodular dikkate alınırsa aslında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, İsrail'in Yuşenko ve yandaşlarına finansal destekte bulunduğunu söylemiştir.⁷⁴ Ayrıca Ertan, Ukrayna'nın Doğu bölgelerindeki ayrılıkçı eğilimlerden de titizlikle bahsetmiş ve söz konusu hareketlerin çok ciddi boyutta olmamasına rağmen, Yuşenko yönetimine karşı güçlü bir muhalefet oluşturabileceklerinin akıllardan çıkarılmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁵ 2005 yılında tanınmış gazeteci George Gongadze'yi katledenler yakalandığında Ertan, Ukrayna'nın Yuşenko yönetimi altında çehresini değiştirebileceğine dair umutlarını paylaşmıştır.⁷⁶ Köşe yazarları arasında sadece Fikret Ertan, Yuşenko yönetiminin ilk yüz günündeki gelişmeleri

⁷⁰ Fikret Ertan, “Ukrayna Seçiminde Din Faktörü”, *Zaman*, 25 Aralık 2004.

⁷¹ Erhan Başyurt, “Turuncu Devrim'in Gizli Mimarları”, *Aksiyon*, Sayı 526 (3 Ocak 2005). Yazarın benzer yorumları için bkz. “Turuncu Devrim'in Arkasındaki Güçler”, *Zaman*, 31 Aralık 2004. Bu yorumunda yazar, ‘ulusal kadife devrimler’in küresel planın bir parçası olduğundan bahsetmektedir.

⁷² “Ukrayna Başkanı ABD Kongresinde”, *Türkiye*, 11 Nisan 2005. İlgili haberler için bkz. “Ukrayna'nın ‘Turuncu Devrimcileri’ Amerika'yla Stratejik Ortaklık Arıyor”, *Zaman*, 8 Nisan 2005.

⁷³ “Ukrayna'da Seçim Var”, *Türkiye*, 27 Aralık 2004.

⁷⁴ Fikret Ertan, “Esrarengiz Kriz”, *Zaman*, 15 Ocak 2005.

⁷⁵ Fikret Ertan, “Ukrayna'da Ayrılıkçılık”, *Zaman*, 4 Ocak 2005.

⁷⁶ Fikret Ertan, “Ukrayna'nın Yüzü...”, *Zaman*, 5 Mayıs 2005. Ukrayna-Rusya İlişkileri hakkındaki yorumlar için bkz. “Karadeniz Filosu ve Kırım'ın Geleceği”, *Zaman*, 30 Nisan 2005.

değerlendirmiş ve sonuç olarak umut dolu bir tablo çizmiştir.⁷⁷ Gerçekten de, Ertan her zaman Ukrayna'nın mevcut sorunlarla başa çıkabileceğine dair umutlarını dile getirmiştir.

Türk gazetelerinde, Ukrayna'da Eylül 2005'te yaşanan hükümet değişikliği ile ilgili haberler ve yorumlar da bulunmaktadır.⁷⁸ *Zaman* gazetesinin Moskova temsilcisi Mirza Çetinkaya bu olayı “Turuncu Devrim'in yolsuzlukla imtihanı” şeklinde değerlendirmiştir.⁷⁹ Ayrıca Ukrayna halkının “Turuncu” liderler hususunda uğradığı hayal kırıklığı da bazı gazetelerde zikredilmiştir.⁸⁰

Ukrayna ve Rusya Arasındaki Doğalgaz Krizi

Bilindiği gibi, 2005 yılının sonunda ve 2006 yılının başında Rusya ile Ukrayna arasında doğalgaz krizi baş göstermişti. Rus enerji şirketi Gazprom, fiyat artışına giderek doğalgaz akışını kesmişti. Gazprom ayrıca, Ukrayna'yı Avrupa'ya ihraç edilen Rus gazını çalmakla suçlamıştır. Bu tartışma Türkiye'yi de dolaylı yoldan etkilemiştir, çünkü Türkiye gaz ihtiyacının önemli kısmını Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'dan geçen Batı boru hattı yoluyla Rusya'dan karşılamakta ve Türkiye toplam gaz tüketiminin yüzde 60'ı itibariyle Rusya'ya bağımlıdır. Bu bağlamda, *Turkish Daily News*'den bir ifadeyi alıntılırsak Türkiye ve Ukrayna'nın “enerji rehineleri” oldukları söylenebilir.⁸¹ *Zaman* gazetesinin dış politika köşe yazarlarından Fikret Ertan'ın bu krizi önceden tahmin etmesi ise çok ilginçtir.⁸²

Doğalgaz krizi haberleri Türk gazetelerinin baş sayfalarında yer almış ve bu konu paniğe yol açmıştır.⁸³ Türkiye'de bazı Ukrayna ve Rusya uzmanları olayı bir “doğalgaz savaşı” olarak adlandırmışlardır. Birçoğu Rusya'nın doğalgaz kesintisinin yakında Türkiye'yi de etkileyeceği konusunda uyarılarda bulunmuşlardır.⁸⁴ *Turkish Daily News*'in Yusuf Kanlı tarafından yazılan başmakalesi ise, çok net ifadelerle olayı değerlendirmiştir: “Rusya'nın

⁷⁷ Fikret Ertan, “Yuşenko'nun İlk Yüz Günü”, *Zaman*, 5 Mayıs 2005.

⁷⁸ Mirza Çetinkaya, “Ukrayna'da ‘Turuncu Kriz’ Büyüyor: Kadife Devrimler Vites Düşürebilir”, *Zaman*, 9 Eylül 2005; “‘Turuncu Yoldaşlık’ Bitti”, *Radikal*, 9 Eylül 2005; “Yulia Artık Muhalif”, *Radikal*, 10 Eylül 2005.

⁷⁹ Mirza Çetinkaya, “Turuncu Devrim'in Yolsuzlukla İmtihanı”, *Zaman*, 12 Eylül 2005.

⁸⁰ “Disappointment for Foot Soldiers”, *Turkish Daily News*, 20 Kasım 2006.

⁸¹ Yüksel Söylemez, “Hostages of Energy”, *Turkish Daily News*, 15 Ocak 2006, www.turkishdailynews.com.tr; “Ukrayna ile Kaderimiz Bir”, *Radikal*, 18 Ocak 2006.

⁸² Fikret Ertan, “Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi”, *Zaman*, 3 Aralık 2005. Ertan, Aralık ayı sonunda, doğalgaz krizi hakkındaki yeni gelişmeleri aktarmıştır. “2005'in Son Krizi...”, *Zaman*, 29 Aralık 2005 ve “Rusya'nın Yeni Markası”, *Zaman*, 31 Aralık 2005. Ertan, daha önce de Ukrayna'daki enerji sorunları ile ilgilenmiştir. Bkz. “Odessa-Brodi Hattı...”, *Zaman*, 8 Mart 2005 ve “Oyunun Diğer Yüzü”, *Zaman*, 19 Mayıs 2005.

⁸³ Örnekler için bkz. “Gaz Bağımlıları Bedel Ödüyor”, *Sabah*, 31 Aralık 2005; “Rusya, Ukrayna'ya Verdiği Doğalgazı Kesmeye Başladı”, *Sabah*, 1 Ocak 2006; “Avrupa'da Doğalgaz Sıkıntısı”, *Sabah*, 2 Ocak 2006; “Üç Günlük Gazımız Var”, *Sabah*, 3 Ocak 2006.

⁸⁴ İsmail Altunsoy, “Ukrayna'daki Gaz Krizi Kısa Sürede Aşılmazsa Türkiye Üşüyecek”, *Zaman*, 2 Ocak 2006; İsmet Hazardağlı, “Russia-Ukraine Gas Crisis Threatens Turkey as well”, *Turkish Daily News*, 3 Ocak 2006.

Ukrayna'ya sattığı doğalgazın fiyatını artırmasının arkasında, Moskova-Kiev ilişkilerindeki temel değişim yatmaktadır. Ukrayna artık Rusya'nın uydusu değildir.”⁸⁵

Yeni Şafak ve *Radikal* gazeteleri de benzer yorumlarda bulunmuşlardır.⁸⁶ *Zaman*'a göre, doğalgaz kesintisi Rusya'nın Turuncu Devrim yüzünden Ukrayna'ya verdiği bir cezaydı.⁸⁷ Krizi Rusya'nın ”gaz blöfü” olarak nitelendiren haftalık *Aksiyon* dergisi, ayrıca “gaz krizi Türkiye'yi Ukrayna karşısında tedirgin hale getirdi” ifadesini kullanmıştır.⁸⁸

Sabah gazetesi Ukrayna'nın milyonlarca metreküp gaz çaldığını birkaç defa vurgulamıştır.⁸⁹ *Sabah*'ın köşe yazarı Erdal Şafak, Ukrayna'nın, genellikle Türkiye'ye de doğalgaz göndermekte olan Batı boru hattından çalıntı yaptığını tekrarlamıştır.⁹⁰ Diğer gazeteler, örneğin *Hürriyet*,⁹¹ enerji kaynakları konusunda çeşitliliğe gidilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdi. Enerji sektöründe tek bir kaynağa bağımlılığın tehlikelerine işaret eden *Zaman*, *Turkish Daily News* ve *Radikal* gazeteleri de doğalgaz ithalatında çeşitliliği savunmuşlardır.⁹² *Milli Gazete* gaz depo istasyonlarının yokluğuna⁹³ ve Gazprom'un Türkiye'deki doğalgaz piyasasındaki iç dağıtım yollarını da kontrol etme girişimlerine dikkati çekmiştir.⁹⁴

⁸⁵ Kanlı yazısına şu şekilde devam etmekteydi: “Diğer taraftan Kiev, Moskova'nın tehditlerinin ne kadar derinleşeceğini başlangıçta yanlış tahmin etmiştir. Kiev, kış ortasında Moskova'nın doğalgaz vanalarını gerçekten kapatacağına, iki millet arasında uzun süreli dostluk ilişkilerini göz önünde tutarak, ihtimal vermemişti. İkincisi, Kiev, buna ihtimal verseydi bile, bu kadar keskin bir fiyat artışıyla uzlaşmazdı çünkü bu, Ukrayna ekonomisinde derin bir krizi tetikleyecekti. Ukrayna'nın gaz fiyatlarının tedrici artırılmasıyla ilgili karşı teklifi, iyi bir teklif olsa da, maalesef, Moskova'yı tatmin etmekten uzaktı”, Yusuf Kanlı, “Gas War a Reality”, *Turkish Daily News*, 3 Ocak 2006.

⁸⁶ “Ukrayna'da Kömür Sobasına Dönüş”, *Yeni Şafak*, 2 Ocak 2006; “Gaz Kaçaklı Yılbaşı”, 1 Ocak 2006 ve “2006'da İlk Doğalgaz Krizi”, *Radikal*, 2 Ocak 2006.

⁸⁷ Mirza Çetinkaya, “Turuncu Devrim'i Cezalandıran Rusya, Ukrayna'nın Gazını Kesiyor”, *Zaman*, 1 Ocak 2006.

⁸⁸ “Rusya'nın Ukrayna'ya Gaz Blöfü Korkuttu”, *Aksiyon*, Sayı 579 (9 Ocak 2006).

⁸⁹ “Ukrayna Türkiye'ye Gelen Gazı Aşırıyor” İddiası”, *Sabah*, 25 Ocak 2005; “Ukrayna Yine Gaz Aşırması...”, *Sabah*, 12 Şubat 2006. Bu makalenin başlığı oldukça komiktir: “Ukrayna, Bakan Tüzmen'e Gaz Aşırma Sözü Verdi”, *Sabah*, 29 Ocak 2006. İronik olarak *Hürriyet* gazetesi Ukrayna Dışişleri Bakanı Boris Tarasyuk ile yapılan bir röportaja dayanarak şu başlığı girmiştir: “Biz Gaz Çalmadık”, *Hürriyet*, 4 Mart 2006.

⁹⁰ Erdal Şafak, “En Sabıkalı Hat”, *Sabah*, 3 Ocak 2006. *Sabah*'ın bir diğer yazarı Guntay Şimşek, Turuncu Devrim ile gaz kesintisi arasında bir bağlantı olmadığını yazmış, sorunun asıl sebebinin Ukrayna'nın yıllar boyunca düşük fiyat öderken Rusya'dan gaz çalması ve Rusya'nın bu sorunu çözmek istemesi olduğunu belirtmiştir. “Rusya-Ukrayna Oyununda Kim Haklı?”, *Sabah*, 2 Ocak 2006.

⁹¹ Oktay Ekşi, “Bir Ders...”, *Hürriyet*, 3 Ocak 2006.

⁹² Kadir Dikbaş, “Gaz Dersi”, *Zaman*, 6 Ocak 2006 ve Abdurrahman Satman, “Tek Kaynağa Bağımlılık Tehlikeli”, *Zaman*, 21 Şubat 2006. Aynı doğrultuda *Turkish Daily News* yazarı Suat Kınıklıoğlu da şunları belirtmiştir: “...Ankara'daki enerji yetkilileri Rusya'nın gaz kartını Türkiye'ye karşı kullanmayacağını düşündüklerinden rahattırlar. Bu doğru olabilir. Ancak Türkiye üçüncü bir taraf olarak Moskova'nın bölgedeki politikalarından kötü şekilde etkilenebilir. Türkiye doğalgaz için tek bir kaynağa bağlı olmamalıdır. Müdahil olan aktörlere bakılmaksızın enerji çeşitliliği politikası derhal uygulanmalıdır. Genelkurmay Başkanı mutat yıllık konuşmasında, enerji kaynaklarının gücünün günümüzde yeni bir stratejik silah olduğunun altını çizmiş, enerjiden sorumlu yetkililerin çeşitlilikle ilgili adım atmasını istemiştir.

⁹³ Mustafa Yılmaz, “Doğalgaz Krizi Kabusa Döndü”, *Milli Gazete*, 21 Ocak 2006.

⁹⁴ Ebubekir Gülüm, “Rus Doğalgazında Ukrayna Tehlikesi”, *Milli Gazete*, 3 Ocak 2006.

Genel olarak bu kriz sürecinde Türk medyası çoğunlukla Ukrayna'nın tarafını tutmuş, Rusya'nın istediği fiyatı aşırı yüksek⁹⁵ ve söz konusu davranışını da haksız bulmuştur. Daha sonra birçokları Ukrayna Hükümeti'nin Rus doğalgazını kendi topraklarından geçirirken güvenli arz garantisi verdiğini doğrulamıştır.⁹⁶ Ayrıca bu gaz krizi, doğalgazın Avrupa'ya Ukrayna'dan değil de Türkiye üzerinden verilmesi ile ilgili tartışmaları da ortaya çıkarmıştır.⁹⁷

Türk yazarlarının daha ziyade bu “anlaşmazlık” üzerine yorum yapmış oldukları söylenebilir. Putin yönetiminin demokratik olmayan uygulamalarından bahsettikten sonra *Sabah* gazetesi dış politika yazarı Soli Özel, gaz krizini Rusya'nın komşu ülkeler üzerindeki etkisini koruma/geliştirme girişimleri açısından ele almış; ayrıca son parlamento seçimlerine işaretlerle Rusya'nın dünya siyaseti üzerindeki etkisini Ukrayna'nın söz konusu ülkeye karşı evrilmesine bağlı olarak değişeceğini eklemiştir. O, bu varsayımlarından yola çıkarak, Türk siyaset yapıcılarını gerçekçi önlemler almaya davet etmiştir.⁹⁸ “Türkiye açıkça Rusya'ya bağımlı. Ukrayna kadar bile bağımsız değiliz aslında Rusya'dan” diyen *Radikal* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İsmet Berkan, bazı köşe yazarlarının Türkiye'nin doğalgaz ithalatında Rusya'ya bağımlı oluşundan duydukları memnuniyeti eleştirmiş; enerji kaynaklarında çeşitliliğin önemini vurgulayarak Ukrayna'dan elektrik fazlasının satın alınmasının bile Rusya'dan doğalgaz alınmasından daha iyi olacağını öne sürmüştür.⁹⁹ *Radikal* gazetesinden bir diğer köşe yazarı Deniz Zeyrek ise, Türkiye'nin de Rusya'nın Ukrayna'yı içine sokmuş bulunduğu krize benzer bir olayla yüzleşmesinin mümkün olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰

Gaz krizi sonucunda düşen Ukrayna Hükümeti'nin durumunu değerlendirirken,¹⁰¹ Ukrayna konusunda deneyimli köşe yazarı F. Ertan, anayasanın yeni maddeleri çerçevesinde yeni meclisin, hükümeti değiştirebileceğini, ama cumhurbaşkanını görevden alamayacağını ifade etmiştir. Sonuç olarak Mart parlamento seçimlerinden sonra bile iç siyasi krizler devam etmiştir.¹⁰² Bu arada, Kırım yarımadasındaki “deniz feneri krizi”¹⁰³ ve Ukrayna ile Rusya

⁹⁵ Mirza Çetinkaya, “Rusya, Ukrayna'ya Doğalgaz Akışını Kesti: Avrupa Ülkeleri Tedirgin”, *Zaman*, 2 Ocak 2006; “Rusya Ne Yapmak İstiyor?”, *Star*, 3 Ocak 2006; Afet Ilgaz, “Rus Doğalgazının Hatırlattıkları”, *Milli Gazete*, 24 Şubat 2006.

⁹⁶ “Ukrayna'dan Doğalgaz Sözü”, *Sabah*, 28 Ocak 2006; “Ukrayna Doğalgaz İçin Söz Verdi”, *Radikal*, 29 Ocak 2006; “Ukrayna'dan Gaz Garantisi”, *Türkiye*, 29 Ocak 2006; “Tüzmen: We Have Received Promise from Ukraine on the Supply Security of Natural Gas from Russia”, *Turkish Press*, 30 Ocak 2006; “Ukrayna'dan Tam Destek Aldık”, *Radikal*, 31 Ocak 2006.

⁹⁷ Gülçin Üstün, “Rusya Ukrayna'ya Kızdı, Gazı Türkiye'den Gönderecek”, *Milliyet*, 26 Şubat 2006.

⁹⁸ Soli Özel, “Ayı ile Dans”, *Sabah*, 5 Ocak 2006.

⁹⁹ İsmet Berkan, “Ufuktaki Tehlike...”, 3 Ocak 2006 ve “Gaz Cahillikleri”, *Radikal*, 5 Ocak 2006.

¹⁰⁰ Deniz Zeyrek, “Ukrayna'dan Al Dersi”, *Radikal*, 3 Ocak 2006.

¹⁰¹ Birçok gazete Ukrayna hükümetinin düşüşünün gaz krizinden kaynaklandığını yazmıştır: “Ukrayna'da Gaz Krizi Hükümeti Düşürdü”, *Sabah*, 11 Ocak 2006; Nerdun Hacıoğlu, “Gaz Krizinde Faturayı Ukrayna Hükümeti Ödedi”, *Hürriyet*, 13 Ocak 2006.

¹⁰² Fikret Ertan, “Ukrayna'da Yeni Kriz”, *Zaman*, 12 Ocak 2006.

¹⁰³ “Simdi de Fener Krizi”, *Sabah*, 16 Ocak 2006; “Yalta Fenerini Geri Alın”, 15 Ocak 2006 ve “Kiev Fener İçin Tetikte”, *Radikal*, 20 Ocak 2006.

arasındaki doğalgaz fiyat anlaşmazlığından hemen sonra ortaya çıkan “et krizi”¹⁰⁴ de Türk gazetelerinde yer almıştır.

Parlamento Seçimleri (26 Mart 2006)

26 Mart 2006’daki parlamento seçimleri de Türk basınında ilgi uyandırmıştır.¹⁰⁵ Örneğin, *Türkiye* gazetesi seçimlerle ilgili daha çok yorum ve haber yayımlamıştır.¹⁰⁶ Seçim öncesi anket sonuçlarını paylaşan F. Ertan, Yuşenko’nun Bizim Ukrayna Partisi ile Timoşenko Bloğu arasında bir koalisyon olabileceğini öne sürmüştür.¹⁰⁷ *Turkish Daily News* konuyla ilgili her gün bilgi aktarımında bulunmuş, bu gazetenin yazarı Suat Kınıklıoğlu da Ukrayna’daki son gelişmeler hakkında detaylı bir analiz yapmıştır.¹⁰⁸ Aşağıdaki alıntı, Turuncu devrimcilerinin iç dinamikleri ülke yararı için kullanamadıklarından dolayı Kınıklıoğlu’nda oluşan hayal kırıklığını yansıtmaktadır: “*Gürcistan’daki devrimcilerin aksine, Ukrayna’dakiler birçok konuda anlaşmazlık yaşamış ve devrimde kazanılmış ivmeyi yönlendirmek yerine birbirleriyle atışarak zaman kaybetmişlerdir. Devrimciler, Aralık 2004’te Bağımsızlık Meydanı’nda genç demokrasilerini büyük bir inançla savunmuş olan Ukrayna halkının beklentilerine cevap verememişlerdir. Çok geçmeden Timoşenko ve Yuşenko arasındaki ihtilaf, devrimcilerin aşk ve şevkini berhava etmiştir.*”¹⁰⁹

Tercüman gazetesinin ilgili başlığı “Ukrayna’nın Rengi Attı”,¹¹⁰ *Milliyet* ise “Ukrayna’da Turuncu Kaybetti”¹¹¹ şeklinde idi. *Milli Gazete* seçim sonuçlarını “Ukrayna’da Batı Kaybetti”¹¹² başlığı ile vermiştir. *Radikal*’in manşeti ise nükteli idi: “Ukrayna ‘Pusulayı’ Şaşırdı.”¹¹³ Bunların dışında, seçim sonrasında Fikret Ertan (*Zaman*) ‘Turuncu Prenses’ Yulia Timoşenko’nun yükselişini (ya da dönüşünü) vurgulamış ve eğer yeniden başbakan olursa bunun Ukrayna’da yeni bir sorunlu dönemin başlaması anlamına geleceğini öne sürmüştür.¹¹⁴

¹⁰⁴ “Gaz Krizinden Sonra Bu Kez de ‘Et Misillemesi’”, *Sabah*, 20 Ocak 2006.

¹⁰⁵ “Ukrayna Sandık Başında”, *Sabah*, 26 Mart 2006; “Kiev’de Mavi Rövanş”, *Radikal*, 26 Mart 2006; “Yuşenko seen as big Loser in Ukraine’s Key Vote”, *Turkish Press*, 26 Mart 2006; “Müttefiklerle Koalisyonu Görüşeceğiz” ve “Ukrayna Yine Sandığa Gitti”, *Ortadoğu*, 27 Mart 2006; “Ukrayna Seçimleri Adil”, *Sabah*, 27 Mart 2006.

¹⁰⁶ Yılmaz Öztuna, “Ukrayna Seçimleri”, *Türkiye*, 30 Mart 2006; İsmet Giritli, “Ukrayna Seçimlerinin Ardından”, *Türkiye*, 1 Nisan 2006; ayrıca bkz. “Turuncu Devrimin Rengi Soldu”, *Milli Gazete*, 28 Mart 2006.

¹⁰⁷ Fikret Ertan, “Ukrayna Seçimleri”, *Zaman*, 25 Mart 2006.

¹⁰⁸ “Russia-backed opposition Set for Comeback in Ukraine” ve “Pro-Russian Forces Poise for Comeback” *Turkish Daily News*, 27 Mart 2006; “Yushchenko Slows Down Rush to Coalition”, *Turkish Daily News*, 28 Mart 2006; “Ukraine President Chairs Coalition Talks After Poll”, *Turkish Daily News*, 29 Mart 2006; “Tymoshenko Offers to Give Up Presidential Ambitions”, *Turkish Daily News*, 31 Mart 2006.

¹⁰⁹ “Ukraine, Georgia and the Fate of Their Revolutions”, *Turkish Daily News*, 28 Mart 2006.

¹¹⁰ “Ukrayna’nın Rengi Attı”, *Tercüman*, 27 Mart 2006.

¹¹¹ Cenk Başlamış, “Ukrayna’da Turuncu Kaybetti”, *Milliyet*, 27 Mart 2006. Ayrıca bkz. Cenk Başlamış, “Ukrayna’da Mavi Rövanş”, *Milliyet*, 26 Mart 2006.

¹¹² “Batı, Ukrayna’da Kaybetti”, *Milli Gazete*, 29 Mart 2006.

¹¹³ “Ukrayna ‘Pusulayı’ Şaşırdı”, *Radikal*, 27 Mart 2006.

¹¹⁴ Fikret Ertan, “Prensesin Dönüşü”, *Zaman*, 30 Mart 2006.

Radikal gazetesi de koalisyon ihtimalini desteklemiş ve Timoşenko'nun bu koalisyonda kilit bir rol üstleneceğini iddia etmiştir.¹¹⁵

Çernobil Felaketi

Çernobil felaketi, Türk gazetelerinin genelinde sıkça yer verilen konulardan biridir. Her yılın Nisan ve Mayıs aylarında, Türk basınında nükleer kazanın olumsuz etkilerini konu alan yazıları görmek mümkündür. *Yeni Şafak* ve *Radikal*'in bu konuda diğer gazetelere kıyasla daha fazla ilgi gösterdikleri gözlemlenebilir. Örneğin *Yeni Şafak*, Çernobil faciasının olumsuz etkilerinin halen devam ettiğini yazmış ve Türkiye'nin kuzeyinde yaşayanların kazadan nasıl etkilendikleri ile ilgili bir yazı dizisi de yayımlamıştır.¹¹⁶ Bu gazetede ayrıca bazı uzmanların nükleer karşıtı söylemleri de bulunabilir.¹¹⁷ Özellikle Pripiyat olmak üzere, Çernobil bölgesini ziyaret eden *Radikal* muhabiri, korkunç bir gerçeği dile getirmiştir: bu bölgelerde herhangi bir noktada 20 dakikadan fazla durmak, ölüm demektir.¹¹⁸

2006 yılı Çernobil faciasının 20. anma yılı olduğundan dolayı, basın organları bu konuya sayfalarca yer ayırmışlardır.¹¹⁹ *Ortadoğu* gazetesindeki detaylı ve bilgi verici yazı özellikle kayda değerdir.¹²⁰ Birçok detay ve resimle de desteklenen söz konusu yazıda, nükleer reaktörün halen bölge için bir tehdit unsuru olduğu ve tamirat işlerinin de henüz sonuçlanmadığı bildirilmektedir.¹²¹ Yeri gelmişken, 2006'da ünlü fotoğrafçı Robert Knoth tarafından çekilmiş olan Çernobil bölgesi ve kazazedelerin fotoğraflarının İstanbul'da Karaköy Şehirhatları Vapur İskelesi'nde sergilediğini belirtmekte fayda vardır.¹²²

İnsan Ticareti ve Fuhuş

Ukrayna'nın imajını olumsuz etkileyen diğer bir husus ise, Ukrayna ve Ukraynalı kadınların bahsinin her daim geçtiği insan ticareti ve fuhuş haberleridir.¹²³ Uluslararası Göç

¹¹⁵ "Bir Timoşenko 'Turuncu' Kaldı", *Radikal*, 28 Mart 2006.

¹¹⁶ Şamil Kucur, "Çernobilzedeler Hasta", *Yeni Şafak*, 4 Mayıs 2004; Gülden Tümer, "Çernobil'in Acısı Yeni Yeni Çıkıyor", *Yeni Şafak*, 2 Şubat 2004.

¹¹⁷ Fadime Özkan, "Nükleer Santrallerin Riski Saksılar Kadar", *Yeni Şafak*, 21 Şubat 2006.

¹¹⁸ İbrahim Günel, "Çernobil'de 20 Dakika Ölüm Demek", *Radikal*, 24 Nisan 2006. Ayrıca bkz. "Doğanın İşine Bak", 19 Nisan 2006; "Çernobil'de 7 bin Kansere Daha", 22 Nisan 2006.

¹¹⁹ "Up to 8000 Russians Died from Chernobyl Nuclear Accident", *Turkish Daily News*, 25 Nisan 2006. "Çernobil Komploşu", *Milli Gazete*, 26 Nisan 2006; Anya Tsukanova, "Ukraine Wants More Funds for Chernobyl Aftermath" (Kiev-AFP), *Turkish Daily News*, 26 Nisan 2006; "Chernobyl Plant Then and Now" (The Associated Press), *Turkish Daily News*, 26 Nisan 2006; "Ukrayna'da Çernobil Faciasının 20. Yılı Anıldı", *Zaman*, 26 Nisan 2006; Elif Tunca, "Felaket İsimleri Bile Siler: Sertifika No. 000358", *Zaman*, 26 Nisan 2006; "Çernobil Faciasının 20. Yılı", *Milli Gazete*, 27 Nisan 2006; İbrahim Günel, "Aymazlığın 20. Yıldönümü", *Radikal*, 27 Nisan 2006.

¹²⁰ "Çernobil Faciasının Üzerinden 20 Yıl Geçti", *Ortadoğu*, 26 Nisan 2006; "Bebek Katili: Çernobil", "Çernobil'in Karanlık Gölgesi", "Rus Generallerden 'Çernobil İtirafı'", <http://www.ortadogugazetesi.net>

¹²¹ Bu hususta ayrıca bkz. "Çernobil Bitmemiş", *Radikal*, 15 Mart 2006.

¹²² "Nükleer Felaket Kurbanlarının Öyküsü", *Hürriyet*, 20 Nisan 2006.

¹²³ Bu ve benzeri haber örnekleri için bkz. "Fuhuşta Patlama Var", *Radikal*, 29 Mayıs 2005; "Kızgın Yağla Fuhuşa Zorlanan Kadınlar Kurtarıldı", *Hürriyet*, 2 Ağustos 2005; "Fuhuş İçin Gelen Kadınlar Eğitimli", *Hürriyet*, 1 Şubat 2006; "Köle Pazarı Para Basıyor", *Radikal*, 1 Şubat 2006; "İstanbul'da Fuhuş Operasyonu", *Hürriyet*, 2 Mayıs 2006; "Valentyna'lar Böyle Kurtulur...", *Radikal*, 12 Mart 2006.

Örgütü (IOM) tarafından yayımlanan rapora göre, “Türkiye hızlı bir şekilde, eski Sovyet bloğundan yapılan kadın ticaretinin en büyük pazarlarından¹²⁴ biri haline gelmekte ve neredeyse 5000 kadının Türkiye’de seks kölesi olarak çalıştırıldığı tahmin edilmektedir.” Türkiye’ye getirilen kadınların yarısından fazlası iki ülkeden gelmektedir: Moldova ve Ukrayna.¹²⁵ Bu yüzden Türk hükümeti IOM ile Kasım 2004’ten beri çalışmakta ve Şubat 2006’da bir bilinçlendirme kampanyası başlatmıştır.¹²⁶ Ayrıca ‘Alo 157’ şeklinde 24 saat hizmet veren bir telefon hattı, insan ticareti kurbanlarından ve halktan gelen ihbarları değerlendirmektedir.¹²⁷ Bu kapsamda örneğin, Ağustos 2005’te Antalya’da iş vaadiyle Türkiye’ye getirilmiş olan 5 Ukraynalı kadın “kölelik”ten kurtarılmıştır.¹²⁸ IOM için şaşırtıcı olan husus ise, ihbar edenlerin birçoğunun eski müşteriler olması idi.¹²⁹ Bunların dışında, Türkiye Sağlık Bakanlığı raporuna göre, Ukraynalılar HIV virüsü taşıyan yabancılar arasında ilk sırada yer almaktadırlar.¹³⁰

Diplomatik Haberler

2003 yılından beri, Türk dış politikasında stratejik ilişkileri geliştirme çerçevesinde Ukrayna’ya öncelikli bir yer verilmektedir. Ukrayna ve Türkiye arasındaki karşılıklı anlayış ve diplomatik diyalog, son iki yıl içerisinde gerçekleştirilen üst düzey yetkililerin karşılıklı birçok ziyaretinde yansımaları bulmuştur. Türk gazetelerine göre, Abdullah Gül’ün dışişleri bakanı olarak gerçekleştirdiği Ukrayna ziyareti (13-14 Mayıs 2005), Turuncu Devrim sonrasında bu düzeyde yapılan ilk ziyaret niteliğinde idi.¹³¹ Ayrıca, dış ticaretten sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, 2004-2006 yılları arasında birçok kez Kiev’e ziyarette bulunmuştur.

Yine Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yuşenko’nun 6-8 Temmuz 2005 tarihlerindeki Türkiye ziyareti de Türk basınında büyük yankı uyandırmıştır.¹³² Çeşitli konularda altı anlaşma

¹²⁴ Türkiye’nin ilk on ülke arasında olduğu gerçeği Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi tarafından da doğrulanmıştır. Bkz. “Türkiye Seks Kölesi Ticareti Merkezlerinden Biri”, *Hürriyet*, 24 Nisan 2006.

¹²⁵ “Profits from Trafficking Soar”, *Turkish Daily News*, 5 Şubat 2006.

¹²⁶ Fatma Demirelli ve Fulya Özerkan, “Türkiye Builds up Strategy to Fight Trafficking”, *Turkish Daily News*, 5 Şubat 2006.

¹²⁷ Hilal Köylü, “Alo 157 İşe Yaradı”, *Radikal*, 13 Temmuz 2005.

¹²⁸ “Antalya’da Kâbus Evi”, *Radikal*, 3 Ağustos 2005; “Freed From Sexual Slavery Thanks to a Tip-off”, *Turkish Daily News*, 6 Ağustos 2005.

¹²⁹ “Türk Erkeklerinin Farkı”, *Star*, 28 Aralık 2005; “Beyaz Atlı Türk Genelev Müşterisi”, *Radikal*, 29 Aralık 2005.

¹³⁰ “Türkiye’de En Fazla AIDS’li İstanbul’da” *Star*, 30 Kasım 2005.

¹³¹ “Kiev’e Siftah Gül’den”, *Radikal*, 13 Mayıs 2005; Hüseyin Aktaş, “Ukrayna’nın Başkentinde ‘Turuncu Gül’ Buluşması”, *Zaman*, 13 Mayıs 2005; “Foreign Minister Gül Promotes Improved Relations with Ukraine”, *Turkish Daily News*, 14 Mayıs 2005.

¹³² “Yuşenko Türkiye’ye Geldi”, *Sabah*, 6 Haziran 2005; “Yuschenko Visits to Discuss Strategic Partnership”, *Turkish Daily News*, 6 Haziran 2005; Süleyman Kurt, “Turuncu Devrim’in Kahramanı Yuşenko Türkiye’de”, *Zaman*, 6 Haziran 2005; “2010’a Kadar 10 Milyar Dolarlık Ticaret Hacmi Bekleniyor”, *Sabah*, 7 Haziran 2005; “Ankara, Kiev Have Mutual Will for Cooperation”, *Turkish Daily News*, 7 Haziran 2005; Süleyman Kurt, “Ukrayna ile ‘Turuncu İşbirliği’ Uzaya da Taşınacak: Ankara GUAM’a Soğuk”, *Zaman*, 8 Haziran 2005;

imzalayan taraflar; enerji, boru hatları, uzay endüstrisi ve nükleer endüstri alanında ikili ilişkileri geliştirme kararı almıştır. Bu amaçla, teknik komiteleri düzenlemekle yükümlü bir hareket planının hazırlanması öngörülmüştür. İki ülke arasında ilişkileri geliştirmeye yönelik “olağanüstü elverişli bir zemin” olduğunu belirten Cumhurbaşkanı Yuşenko, ayrıca 2010 yılına kadar iki ülkenin ticaret hacminde 10 milyar dolarlık gibi bir miktarda artışın amaçlandığını da eklemiştir.

Ukrayna Dışişleri Bakanı Boris Tarasyuk’un 1-2 Mart 2006¹³³ tarihlerindeki Türkiye ziyareti sırasında, enerji ve ticareti geliştirmeye yönelik bir hareket planına imza atılmıştır.¹³⁴ “Hareket planı gereğince, iki taraf yatırım imkânlarını artırmak için gerekli adımları atmaya, ve ticareti zorlaştıran yasal engelleri, ki buna vize rejimini kolaylaştıran muhtemel değişiklik de dâhildir, kaldırmaya karar vermişlerdir.”¹³⁵ Son olarak, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü¹³⁶ ve BLACKSEAFOR çatısı altında devam etmektedir. Şüphesiz ki, diplomatik haberler de iki ülkenin karşılıklı imajlarına katkıda bulunmuştur.

Kırım Tatarları

Bilindiği gibi, Kırım yarımadasında yaşayan Tatarlar tarihsel olarak Türklerle bağlantılıdır. Onlar, dinî, etnik köken ve kültürel değerler açısından Türkler ile aynı medeniyeti temsil etmektedirler. Bugün ise Kırım Tatarları Ukrayna ve Türkiye arasındaki sosyokültürel ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadırlar. Özellikle bazı muhafazakâr gazetelerin Kırım Tatarları konusunda hassas davrandıkları ve daha fazla yayın yaptıkları söylenebilir.¹³⁷

Olumsuz Haberler

Türk gazetelerinin sayfalarında sık olmamakla beraber, Ukrayna ile ilgili olumsuz haberlere de rastlanabilir. Örneğin, 2006 yılında Antalya’da yakalanan Ukraynalı bir kredi kartı çetesi,¹³⁸ ya da Mersin’deki dizel yakıt kaçakçılarının Ukrayna’da hurdaya çıkmış olan bir

“Yuşenko Türk Yatırımcıları Davet Etti”, *Sabah*, 8 Haziran 2005; “Ukrayna ile Uzay ve Nükleer İşbirliği”, *Hürriyet*, 8 Haziran 2005; “Yuşenko: Müteahhitlerinizi Kiev’e de Bekliyorum”, *Radikal*, 9 Haziran 2005.

¹³³ “Turkey, Ukraine Will Boost Energy Cooperation”, *Turkish Daily News*, 2 Mart 2006, “Gül’den Ukrayna’ya: PKK’ya Göz Yummayın”, *Zaman*, 2 Mart 2006; Fatma Demirelli, “Tarasyuk: Ukrainian-Turkish Cooperation in Energy Will Boost Euro-Atlantic Security”, *Turkish Daily News*, 3 Mart 2006.

¹³⁴ “Ukrayna ile Enerjide İşbirliği”, *Radikal*, 2 Mart 2006.

¹³⁵ “Turkey, Ukraine to Boost Energy, Trade Cooperation”, *Turkish Press*, 3 Mart 2006.

¹³⁶ “Fostering Economic Cooperation in the Black Sea Region”, *Turkish Daily News*, 21 Nisan 2006.

¹³⁷ *Yeni Safak*’daki yazı dizisi için bkz. www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim2.html Ayrıca, Ali Ertuğrul Atakul, “Yeniden Kırım’da Olmak”, *Yeni Şafak*, 25 Ekim 2005; Kemal Eşfak Berki, “Kırım Türklerinin Sürgünü Üzerine Önemli Bir Kitap”, *Milli Gazete*, 28 Kasım 2005; Mustafa Kutlu, “Oçen Jalko” *Yeni Safak*, 9 Subat 2005; bunların dışında bkz. Avni Özgürel, “Kırımlıların Çilesi Bitmedi”, *Radikal*, 23 Mayıs 2004; “Ukraine, Crimean Tatars Mark the 61st Anniversary of Deportations”, *Turkish Daily News* 19 Mayıs 2006.

¹³⁸ “Ukraynalı Kart Çetesi”, *Tercüman*, 13 Ocak 2006 (www.tercuman.com.tr)..

gemiye bile “satış” yapmış olmaları gibi.¹³⁹ Haberlere göre, Ukrayna’da üretilen sigaralar da Güney Kıbrıs yoluyla Türkiye’ye getirilmektedir.¹⁴⁰ Bu tür haberlerin Ukrayna imajının oluşmasında etkileri olduğu söylenebilir.

İsimlerin Yanlış Kullanımı ve Genel Hatalar

Türk basınında Ukrayna ile ilgili bazı isimlerin yanlış yazıldığı ve istatistikler verilirken basit hataların yapıldığı da görülmektedir. Genel olarak gazeteler ve köşe yazarları isimleri doğru yazmak konusunda dikkatli değildirler. Bu konuda bazı örnekler verilebilir: “Eksanurov”,¹⁴¹ “Yuriy Yethunov”,¹⁴² “Viktor Ianoukovic” ve “Viktor Iouchçenko”.¹⁴³ Öyle görünüyor ki, birçoğu isimleri Ukraynacadan değil, Batılı kaynaklardan aynen aktarmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, Ukrayna cumhurbaşkanının isminin kullanımı öğreticidir. Batılı gazetelerde yaygın olan “Yushchenko” ifadesi birçok basın yayın aracında yanlış telaffuz edilmiş ve yazılmıştır; bu bağlamda, “Yuşenko” yerine “Yuşçenko” kullanılmıştır.

Bazı yazarların güncel istatistikler konusundaki hataları, konuya hâkim olmadıklarını veya bilgilerini güncellemediklerini göstermektedir. Örneğin, *Türkiye* gazetesi köşe yazarları, Ukrayna’nın nüfusu hakkında farklı rakamlar vermişlerdir: İsmet Giritli 29 milyon derken,¹⁴⁴ Yılmaz Öztuna 54 milyon¹⁴⁵ ve İsmail Kaplan da 58 milyondan¹⁴⁶ bahsetmişlerdir. Aynı zamanda Yılmaz Öztuna yorumlarının birinde Ukrayna’yı nükleer devletler arasında saymıştır.¹⁴⁷ O, bunun dışında, Ukraynalıları belirtmek için “Ukran” kelimesini kullanmıştır ki, bunun da Türkçede bir karşılığı yoktur.¹⁴⁸ *Turkish Daily News*’ten Yüksel Söylemez ise bir kere yanlışlıkla “Kırım Tatarları Ukrayna’nın 48 milyonluk nüfusunun yüzde 12’sini oluşturmaktadır” ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁹

Sosyokültürel Haberler

İki ülke arasındaki kültürel meselelere değinen haberler oldukça azdır. Yine de, gazetelerden Türkiye-Ukrayna kültürel bağlantıları hakkında bir fikir edinilebilir. Detaya inmek gerekirse, 49. Eurovision şarkı yarışmasının birincisi Ruslana Lyzichko hakkındaki haberler,¹⁵⁰ Türkiye’de Ukrayna’nın tanıtılması hususunda olumlu etkilerde bulunmuştur.

¹³⁹ Ümit Pıtır, “Çürüğe Ayrılan Gemiye Bile Mazot Satmışlar”, *Zaman*, 20 Mart 2006.

¹⁴⁰ Süleyman Demir, “Kaçak Sigara Irak ve Ukrayna’dan”, *Türkiye*, 16 Eylül 2005.

¹⁴¹ Nerdun Hacıoğlu, “Gaz Krizinde Faturayı Ukrayna Hükümeti Ödedi”, *Hürriyet*, 13 Ocak 2006.

¹⁴² İsmail Giritli, “Ukrayna Seçimlerinin Ardından”, *Türkiye*, 1 Nisan 2006.

¹⁴³ “Ukrayna’da Kader Seçimi”(BBC-Kiev), *Radikal*, 1 Kasım 2004.

¹⁴⁴ “Ukrayna’da Başkanlık Seçimini Kim Kazanacak”, *Türkiye*, 25 Aralık 2004.

¹⁴⁵ “Ukrayna Krizi” *Türkiye*, 26 Kasım 2004.

¹⁴⁶ “Ukrayna Nereye?”, *Türkiye*, 28 Kasım 2004.

¹⁴⁷ “Ukrayna’da Seçim Var”, *Türkiye*, 27 Aralık 2004.

¹⁴⁸ “Ukrayna Nereye Gidecek”, *Türkiye*, 28 Aralık 2004.

¹⁴⁹ Yüksel Söylemez, “The Fall of the Berlin Wall in Ukraine”, *Turkish Daily News*, 26 Aralık 2004.

¹⁵⁰ “49. Eurovision’un Galibi Ukrayna” *Zaman*, 16 Mayıs 2004; “Eurovision’da Zafer Ukrayna’nın”, *Sabah*, 16 Mayıs 2004.

Lyzichko Türkiye'yi ikinci bir vatan¹⁵¹ olarak gördüğünü belirtmiş ve kendi işlerini yürütmesi için bir Türk menajerle (Serhan Soylu) anlaşmıştır.¹⁵² Gazeteler Ruslana'nın Antalya'da bir daire satın almak istediği hakkında bile bilgi vermişlerdir.¹⁵³

İki ülke arasındaki kültür ve eğitim gruplarının gezileri de Türk basınında yer almıştır. Örnek verecek olursak, 18-22 Kasım 2004 tarihlerinde Kiev'de Türk filmleri haftası düzenlenmiştir.¹⁵⁴ Ertesi yıl, bir grup Ukraynalı gazeteci Türkiye'yi ziyaret etmiştir.¹⁵⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları, Haziran 2005'te Kerç'te gerçekleştirilen 7. Antik Sanatlar Festivali'nde sergilediği bir oyunla, "en iyi oyun" ödülüne layık görülmüştür.¹⁵⁶ Bu arada, iki Türk savaş gemisi Odessa'ya eğitim amaçlı bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹⁵⁷ Dünyanın en önemli bale gruplarından biri sayılan Kiev Balesi, Nisan 2006'da 23. Ankara Müzik Festivali'nde sahne almıştır.¹⁵⁸

Türkiye'nin Odessa Başkonsolosluğu'nun başlattığı proje kapsamında, Odessa Milli Meçnikov Üniversitesi'nden 23 öğrenci Temmuz 2006'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir.¹⁵⁹ Yine Ukrayna'daki Türk okullarındaki öğrenciler, Mart 2006 Doğu Dilleri Olimpiyatları'nda en iyi performansı sergilemişlerdir.¹⁶⁰ Simferopol'da yeni açılmış olan bir diğer Türk koleji de Ukrayna'da en iyi okul seçilmiştir.¹⁶¹

Ukraynalı karikatürcülerin Türkiye'deki karikatür yarışmalarında her zaman aktif olduklarını belirtmekte fayda vardır. Oleg Serada, Temmuz 2004'te 21. Uluslararası Aydın Doğan Karikatür Yarışması'nda birincilik ödülünü almıştır.¹⁶² 2006 yılında da bir başka Ukraynalı ressam aynı yarışmada üçüncülük ödülüne layık görülmüştür. 2005 yılında şair Metin Turan'ın kitabının Ukraynacaya çevrilmiş olması da kayda değerdir.¹⁶³

Spor Haberleri

Ukraynalı sporcularla ilgili haberler, bu ülkenin Türkiye'deki farkındalığını artırdığı söylenebilir. Özellikle 2004-2006 yılları Ukraynalı futbolcular ve takımlar açısından verimli bir dönem olmuştur. Türk gazeteleri her zaman onların kazandıkları zaferlerden

¹⁵¹ "Türkiye İkinci Vatanım", *Hürriyet*, 16 Aralık 2004.

¹⁵² "Ukraynalı Ruslana'ya Türk Menajer", *Türkiye*, 9 Kasım 2005.

¹⁵³ "Antalya'dan Ev Alıyor", *Hürriyet*, 23 Temmuz 2004.

¹⁵⁴ "Kiev'de Türk Filmleri Haftası", *Hürriyet*, 16 Kasım 2004.

¹⁵⁵ "Ukrainians in Denizli" *Turkish Daily News*, 23 Mayıs 2005.

¹⁵⁶ "Gilgameş Ukrayna'da", *Milli Gazete*, 25 Haziran 2005; "Gilgameş, Ukrayna'dan Ödülle Döndü", *Zaman*, 1 Temmuz 2005; "Ukrayna'dan Ödülle Döndü", *Radikal*, 3 Temmuz 2005.

¹⁵⁷ "Denizciler Uğurlandı", *Yeni Şafak*, 3 Eylül 2005.

¹⁵⁸ "A Classic from the Kyiv Ballet: Don Quixote", *Turkish Daily News*, 7 Nisan 2006.

¹⁵⁹ "Ukraynalı Öğrencilerden Develioğlu'na Ziyaret", *Türkiye*, 2 Temmuz 2005.

¹⁶⁰ Yunus Erdoğan, "Doğu Dilleri Olimpiyatlarına Türk Okulları Damga Vurdu", *Zaman*, 24 Mart 2006.

¹⁶¹ Yunus Erdoğan, "Türk Koleji 'Ukrayna'nın En İyi Okulu' Seçildi", *Zaman*, 30 Mart 2006.

¹⁶² "Aydın Doğan Ödülü, Ukraynalı Sanatçının", *Radikal*, 1 Temmuz 2004; "Karikatür Oscarları Verildi", *Hürriyet*, 10 Aralık 2004.

¹⁶³ "Şair Metin Turan Ukraynacada", *Milli Gazete*, 3 Haziran 2005.

bahsetmişlerdir. Bu arada, 2006 Dünya Kupası'nda Türkiye ve Ukrayna aynı grupta yer almışlardır.¹⁶⁴ Ukrayna Milli Takımının yüksek performansı da Türk basını tarafından takdirle karşılanmıştır.¹⁶⁵ Andrey Şevçenko,¹⁶⁶ Galatasaray Eski Teknik Direktörü Mircea Lulescu ve Shaktar kulübü¹⁶⁷ ile ilgili haberleri de Türk basınında bulmak mümkündür.

Ekonomi Haberleri: Ukrayna Kârlı Bir Ülkedir

Ukrayna'nın kazançlı bir ülke olmasına dair imajın oluşmasında ilgili ekonomi haberleri etkili olmuştur. Türk basın yayın araçlarında bu konuyla ilgili azımsanmayacak sayıda yazı mevcuttur. Ekonomik istatistiklerden bahsedilirse, 2004-2005 yılları arasında Türkiye'nin Ukrayna'ya ihracatı yüzde 30 oranında artmıştır¹⁶⁸ ve bu artış günümüzde de devam etmektedir. Kimyasal ürünler, tekstil ürünleri, elektronik araçlar, ihraç edilen kalemlerin başında gelmektedir. Türk inşaat firmalarının yatırımları 300 milyon dolar civarındadır ve bunların Ukrayna'da üstlendikleri projeler 2005 yılında bir milyar doları geçmiştir.¹⁶⁹

Bu bağlamda basın yayın organlarındaki haberler genel olarak Türk firmalarının Ukrayna'ya yaptıkları yatırımlara yoğunlaşmıştır. 2006 yılının başında bir Türk inşaat firması Dnepropetrovsk'ta 230 milyon değerinde Olimpiyat evleri kompleksini ve villalar inşa etmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca Türkiye'nin lider mobil operatörü Turkcell, Ukrayna'da faaliyete başlamıştır.¹⁷¹ Deka Group, Ukrayna mobil operatörleri için 1800'den fazla baz istasyonu kurmuştur.¹⁷²

Eylül 2005'te Türk firmaları tarafından Kiev'de deri ve hazır giyim fuarları ve Jeans Show düzenlenmiştir. Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in yanı sıra, Ukraynalı ünlü şarkıcı Ruslana da açılış törenlerine katılmıştır.¹⁷³ Türk tekstil şirketleri Ukrayna'da yeni yapılan beş yıldızlı bir oteli teşrif ettikleri esnada Ekim 2004'te Kiev'de ev tekstili fuarı düzenlemişlerdir.¹⁷⁴

¹⁶⁴ Behram Kılıç, "Kiev'de Bayram Yaptık", *Zaman*, 8 Eylül 2005.

¹⁶⁵ Türkiye 12'nci, Ukrayna Çıkışta", *Sabah*, 11 Kasım 2004; "Ukrayna Vikingleri Tek Golle Geçti", *Radikal*, 31 Mart 2005; İrfan Kurtulmuş, "Ukrayna Rüzgarı", *Milliyet*, 31 Mart 2005; "Ukrayna 2006 Almanya Vizesini Tiflis'te Aldı", *Zaman*, 4 Ekim 2005; Eray Özer, "Size ve Ukrayna'ya Teşekkürler", *Radikal*, 9 Haziran 2005; "Ve Ukrayna Dünya Kupası'nda", *Radikal*, 4 Ekim 2005.

¹⁶⁶ "Chelsea, Sheva'ya Talip", *Radikal*, 24 Temmuz 2005; Bağış Erten, "Fenerbahçe: 0, Şevçenko: 4" ve Ugur Vardan, "Şükrü Şevçenko Stadi", *Radikal*, 5 Kasım 2005.

¹⁶⁷ "Shahktar'ın Müslüman Başkanı Ahmedov Yeni Bir Chelsea Peşinde", *Zaman*, 4 Mayıs 2005; "Shahktar Yine Lider", *Radikal*, 3 Aralık 2004; "Şampiyonluk İçin Gözler Play-off'ta", *Radikal*, 12 Mayıs 2006.

¹⁶⁸ Erkan Ersöz, "Türkiye Komşularını Keşfediyor", *Radikal*, 5 Kasım 2005.

¹⁶⁹ Mustafa Gün (Kiev), "Ukrayna'dan Karadeniz Ticaret Alanına Destek", *Zaman*, 4 Ekim 2005.

¹⁷⁰ "Ukrayna'ya Dev Yatırım", *Türkiye*, 28 Ocak 2006.

¹⁷¹ "Turkcell Ukrayna'da İmzayı Attı", *Sabah*, 3 Nisan 2004.

¹⁷² "Ukrayna'da 70 Milyon \$ Ciro", *Sabah*, 6 Nisan 2004.

¹⁷³ "İhracata Ruslana Dopingi", *Sabah*, 3 Eylül 2005.

¹⁷⁴ "Yeni Hedef Ukrayna'nın Beş Yıldızlı Otelleri", *Sabah*, 11 Ekim 2005.

İş dünyasından bazı haberler, Ukrayna'dan kendi üretimleri için hammadde alımı yapan şirketlerle ilgilidir. Örneğin, Oruçoğlu yağ şirketi Ukrayna'dan 80 bin dönümlük bir alanı ayçiçeği yetiştirmek için satın almıştır.¹⁷⁵ Bunun yanında, başlangıç sermayesinden yoksun bir şekilde Ukrayna'ya giden bazı Türk gençlerinin uzun yıllar süren çalışmalarından sonra alanlarında lider iş adamları haline gelmesi de ilginçtir. Kiev Devlet Üniversitesi mezunu Kadem Ergül, Ukrayna'da kendi firmasını kurarak lider müteahhitlerden biri haline gelmiştir.¹⁷⁶

Diş ticarettten sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, çeşitli fuarlar ve iş gezileri sebebiyle Ukrayna'yı birçok kez ziyaret etmiştir. 2005 yılında Tüzmen, iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmasını teklif etmiştir; Ukrayna Hükümeti de bu fikri desteklemiş ve aynı yıl özellikle Türk inşaat firmalarını ülkedeki ihalelere katılmaya davet etmiştir.¹⁷⁷ Aynı zamanda Türkiye'de bulunan Ukraynalı diplomatlar, sürece katkıda bulunmuşlardır.¹⁷⁸ Yine bazı belediyeler de yerel seviyede ilişkiler kurmaya çalışmışlardır.¹⁷⁹ Netice itibarıyla tüm bu haberler, siyasi istikrarsızlığa rağmen Ukrayna'nın yatırım yapılabilir bir ülke olduğu algılamasını ortaya çıkarmıştır.

Sonuç Yerine

Genelleme yapmadan önce son iki yıldaki gelişmelerin Türkiye'deki Ukrayna imajında önemli bir değişime neden olduğunun altını çizmek gerekir. Aynı zamanda, önceki yıllara kıyasla bu gelişmeler Türkiye'de Ukrayna hakkında bir farkındalığın oluşmasına katkı yapmıştır. Yukarıda bahsedilen siyasi olaylar Türk medyası için yeni perspektiflere kapı açmıştır. Bir anlamda söz konusu olayların iki ülke arasında birbirini öğrenme sürecine katkıda buldukları söylenebilir. Gerçekten de 2004 yılına kadar Türkiye'deki gazete ve dergilerde Ukrayna çok da bahsi geçen bir ülke değildi. Mevzubahis gelişmelerden sonra ise Ukrayna'dan sıklıkla bahsedilmiş ve birçok köşe yazarı Ukrayna siyasetini anlamaya çalışmıştır. Fakat bu ilginin akademik camiada devam ettiğini söylemek pek zordur.

Fikret Ertan (*Zaman*) ve Suat Kınıklıoğlu (*Turkish Daily News*) gibi köşe yazarlarının Ukrayna ve komşu ülkelerdeki gelişmeleri daima yakından takip ettikleri ve gelişmeleri zamanında öngörebildikleri söylenebilir. Diğer bazı yorumcular, özellikle liberal gazetelerden olanlar ancak olayların üzerinden günler geçtikten sonra ve birtakım yanlış verilerle yorumlar

¹⁷⁵ Orhan Karakaş, "Maliyeti Düşürmek İçin Hammaddeyi Ukrayna ve Romanya'da Üretiyor", *Zaman*, 31 Ağustos 2005.

¹⁷⁶ Rahim Ak, "100 Dolarla Gitti, Ukrayna'nın Müteahhidi Oldu", *Sabah*, 6 Eylül 2005.

¹⁷⁷ Mustafa Gün, "Ukrayna'dan Karadeniz Ticaret Alanına Destek", *Zaman*, 4 Ekim 2005.

¹⁷⁸ "Ukrayna'ya Yatırım Çağrısı", *Türkiye*, 20 Ocak 2006.

¹⁷⁹ Herson Valisinin Bursa ziyareti için bkz. "Bursa Örnek Kent", *Bursa Hâkimiyet*, 13 Aralık 2005. Bunun dışında Bursa ve Vinnitsa'nın 2004'ten beri kardeş şehirler olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

yapmışlardır. Ayrıca, merkez sağ ve muhafazakâr gazetelerin sol kanatla kıyaslandığında Ukrayna meseleleriyle daha fazla ilgilendikleri söylenebilir. Bu arada, Ukrayna siyasetini öğrenmede pek ilgisiz olan bazı yazarlar ise, Ukrayna'daki değişim sürecinden bahsederken Turuncu Devrim'i (*Orange Revolution*) değil, İngilizceden harfi tercüme etmek suretiyle "Portakal Devrimi" ifadesini kullanmışlardır. Bu da, köşe yazarlarının bölgesel konularındaki genel ilgi düzeylerinden bir nebze haber vermektedir.

Genel tablodan bazı genellemeler çıkarılırsa, ilk olarak görüldüğü gibi, Türk medyasında en fazla Ukrayna'daki siyasi gelişmelere yer verilmiştir. 2004-2006 yılları, Turuncu Devrim gibi birçok dalgalanmaya, hükümet krizlerine, Rusya ile önce doğalgaz fiyat tartışmasına, sonrasında fener krizine ve parlamento seçimlerinde hayal kırıklığına şahitlik etmiştir. Bütün bu gelişmeler farklı oranlarda Türk gazetelerine de yansımıştır. Dolayısıyla bu yıllar arasında Ukrayna'nın imajı *siyasi açıdan istikrarsız bir ülke* olarak karakterize edilebilir.

Bu çıkarımın aksine, ekonomi alanındaki haberlerden de görüldüğü gibi, yatırım açısından Ukrayna pek çok avantaja sahiptir. Dahası, zengin maddi ve endüstriyel kaynakların yanında, burada işgücü de Türkiye'den daha ucuzdur. Birçok Türk firması Ukrayna'daki işlerini durdurmanın aksine söz konusu dönemde yerel temsilcilikler açmıştır, bazıları ise kendi üretim birimlerini Ukrayna'ya taşımışlardır. İş imkânları açısından bakıldığında, Ukrayna'nın Türkiye'deki imajının her zaman olumlu olduğu söylenebilir. Ticaret hacminde yükselen eğilim ve iki ülkenin güçlü istekleri göz önünde bulundurulduğunda, Ukrayna ve Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğinin devam edeceğinden rahatlıkla söz edilebilir.

Diplomatik haberler de Ukrayna'nın olumlu imajına katkıda bulunmuşlardır. Karşılıklı üst düzey diplomatik ziyaretler Ankara ve Kiev arasında sağlam bir siyasi diyalogun var olduğunu pekiştirmiştir. Bu bağlamda, Ukrayna Cumhurbaşkanı V. Yuşenko'nun Temmuz 2005'te gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti özellikle önemlidir. Türkiye'den bazı bakanlar da Kiev'in üst düzey konukları arasında yerlerini almışlardır. Bu diplomatik yoğunluk, enerji, ticaret ve AB entegrasyonu konusundaki ortak amaçlarla birlikte, Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin iyi komşuluktan stratejik ortaklık düzeyine evrilme eğilimini ortaya koymuştur.

Aynı zamanda, spor ve sosyokültürel olayları konu alan haberler de Ukrayna'nın olumlu imajını pekiştirmiştir (özellikle efsanevi Ukrayna Futbol Milli Takım oyuncusu Andrey Şevçenko sayesinde). Ancak sosyokültürel ilişkilerin yeterli düzeyde olduğundan bahsedilemez. Bu yüzden, bu alanda da karşılıklı temasları güçlendirmek gerekmektedir;

çünkü sosyokültürel işbirliği doğrudan karşılıklı algılama biçimlerini şekillendirmekte ve uzun vadeli ilişkiler ve dostluklar yaratmaktadır.

Ukrayna'nın Türkler tarafından olumsuz karşılanmasına neden olan tek bir mesele (“siyasi açıdan istikrarsız bir ülke” olma dışında), fuhuş ve Ukraynalılardan kaynaklanan kadın ticaretidir. Sıradan halk arasında bu olumsuz imajın yaygın olduğu müşahede edilebilir. Bu anlamda, iki ülkenin hükümetlerinin bu alandaki sorunları çözmek için ortak tedbirler alması gerekmektedir.

Ukrayna'nın algılanışındaki (özellikle Türkiye'deki sıradan insanların zihnindeki) birtakım yanlış anlaşılımları ortadan kaldırmak ve Ukrayna-Türkiye ilişkilerini daha da geliştirmek adına bazı önerilerde bulunulabilir. Birincisi, Türkiye'deki üniversitelerde Türkoloji benzeri Ukrayna Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması son derece faydalı olacaktır. Söz konusu bölümler sayesinde Ukraynacaya tercüme artacak ve bu dilden de çeviriler yayınlanacaktır. İkincisi, özellikle basın yayın fakültelerinde öğrenci değişim programları geniş bir şekilde başlatılmalıdır. Bu programlar neticesinde genç gazeteciler arasında karşılıklı anlayış ve farkındalık gelişecektir. Üçüncüsü, Türkiye ve Ukrayna üniversiteleri arasında uzun vadeli bilimsel programlar organize edilmelidir. Bunların sonucunda istikrarlı dostluklar kurulabilecektir. Bu bağlamda, Ukrayna'daki kitle iletişim araçlarının¹⁸⁰ ve akademisyenlerin¹⁸¹ Türkiye ve Türkler hakkındaki düşüncelerini araştırmak da gerçekten ilginç olacaktır. Son olarak, mevcut ilişkilerin daha geniş açılımlar için iyi bir zemin oluşturduğu vurgulanmalıdır. Türkiye ve Ukrayna olumlu bir tarihî geçmişe sahiptirler. Bu iki ülke, mevcut ilişkilerindeki söz konusu olumlu arka planı, iyi komşuluk ilişkilerini, paylaştıkları değerleri ve ortak amaçları gelecek nesillere sunmalıdırlar.

¹⁸⁰ Taramalar sırasında söz konusu dönemde Türk basınında Ukraynacadan Türkçeye çevrilmiş tek bir yazıya rastlanması düşündürücü olsa gerek. Bkz. Alexander Zgurovsky “Kiev'in Dersi Atatürk”, *Radikal*, 16 Nisan 2005. Ukrayna'da *Zerkalo Nedeli* isimli bir gazetede 9 Nisan 2005 tarihinde yayımlanan yazı, Atatürk'ün ‘Türk Modeli’nin Ukrayna'nın modernleşmesinde örnek alınması gerektiğini önermektedir.

¹⁸¹ Odessa'da çok iyi Türkçe konuşan ve Türkiye'deki sosyo-politik hayatla yakından ilgilenen birçok genç Ukraynalı akademisyen tanıdığı olmama rağmen, Ukrayna'da nüfuzlu bir jeopolitikçi-akademisyen olan Vladimir Dergachev'in önemli bir eserini okuduğumda hayal kırıklığına uğradığımı belirtmem gerekir. Dergachev'in *Tsivilizatsionnaya Geopolitika* (Geofilosofia) [Medeniyetsel Jeopolitik: Jeo-felsefe] isimli eseri, ciddi önyargılarla birlikte Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum sergilemekte ve Türk siyaseti ve tarihi hakkında yanlış veriler sunmaktadır. Maalesef, bu kitap, Ukrayna Eğitim Bakanlığınca da onaylanarak üniversitelere ders kitabı olarak tavsiye edilmiştir. Yükseköğretim öğrencilerine hitap eden bu tip yayınların Türkiye-Ukrayna ilişkilerini ve karşılıklı algılamaları olumlu etkilemeyeceği aşikârdır.

UKRAYNA-TÜRKİYE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİN GELİŞMESİNDE ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ

Ferhad Turanlı
Kiev Millî Üniversitesi
Türkoloji Bölümü

Ülkeler arasındaki ilişkilerde üniversitelerin büyük rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle son dönemde üniversitelerin çatıları altında kurulan çeşitli araştırma merkezlerinin ikili ilişkilerde önemli bir yere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu tür merkezler, büyükelçilikler tarafından da desteklendiğinden dolayı, ikili ilişkileri yönlendirme potansiyeline sahiptirler. Örnek olarak Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin tesisinin 10. yıl dönümü dolayısıyla Kiev’de 14-15 Mayıs 2002 tarihinde yapılan “Türkiye-Ukrayna İlişkilerinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği” adlı konferansın sonuç bildirgesinde belirtilen şekilde kurulan Türkiye Araştırmaları Merkezi’ni gösterebiliriz. Bu merkezin açılışı dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet N. Sezer’in Ukrayna ziyareti sırasında (19 Haziran 2003) gerçekleşmiştir. Bu yeni oluşumun amacı ise siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmeye başladığı bu yeni dönemde tarafların görüş alışverişinde bulunması ve birbirlerini daha iyi tanımalarıdır.

İki ülke arasındaki ilişkilerde ilim ve kültür alanına büyük önem verilmelidir. Bunun için iki ülke arasındaki tarihî ilişkiler ilmî ortamda tartışılmalı, her iki ülkenin üniversitelerinde karşılıklı olarak Türkoloji ve Ukrayna araştırmaları bölümleri açılmalı, mevcut ve açılacak araştırma merkezleri iki ülkenin de tarihini, arkeolojisini, etnografyasını ve kültürünü iyi araştırmalıdır. Ancak böyle bir ortamda asırlarca yan yana yaşayan Türkler ile Ukraynalılar arasında istenilen düzeyde bir işbirliği mümkün olacaktır. Bu husus

aynı zamanda basında ve okullarda okutulan kitaplarda Türk-Ukrayna ilişkilerini ve iki ülkenin tarihi ile kültürünü daha objektif bir şekilde yansıtmalarını sağlayacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz konferansı düzenleyenlerin arasında Türkiye'nin Ukrayna Büyükelçiliği, Ukrayna İlimler Akademisi Gruşevskiy Üniversitesi, Kiev Millî Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi siyasi ve ilmî müesseselerin yer alması, iki tarafın da bu ilişkileri, yeni bir boyuta çıkarma konusunda hemfikir olduklarına işaret etmektedir.

Bu etkinlik sırasında taraflar bu tür konferansların 2-3 yılda bir düzenlenmesi, Ukrayna'da Türkoloji Merkezi'nin kurulması, her iki ülkede de ülkeleri tanıtan konser ve sergilerin organize edilmesi, öğrenci değişiminin yapılması gibi konularda ortak karar almışlardır.

Aşağıda söz konusu konferansa katılan değerli ilim adamlarının konuşmalarından bazı bölümlerine yer vermekte fayda vardır:

Prof. Dr. Yaroslav Doşkeviç: “Bugüne kadar Ukrayna-Türkiye ilişkilerinin tarihi daha çok Ukrayna, Rus, Leh ve bazen de Batı Avrupa kökenli kaynaklar temel alınarak incelenmiştir. Konuyla ilgili Türk kaynaklarına ise neredeyse hiç başvurulmamıştır. Bunun en önemli nedeni de dil sorunudur. Ukrayna'da Osmanlı Tarihini çalışan uzmanlar olmadığı gibi, Osmanlıca'yı bilen dilciler de yoktur. Bundan dolayıdır ki Ukrayna ile ilgili Osmanlıca kaynakların pek azı Ukraynacaya kazandırılmıştır. Tek istisnayı belki de Hetman Bogdan Hmelnitskiy ve Petr Doroşenko ile ilgili çalışmalar oluşturmaktadır. Ancak bunlar da yeterli derecede incelenmemiştir. Ukrayna-Türkiye ilişkilerinde özellikle tarihî geçmiş aydınlatılırken objektif bir yaklaşıma önem verilmesi gerekmektedir...”

Prof. Dr. Grigoriy Halimonenko: “Ukrayna'da Avrupa seviyesinde Türkoloji çalışmalarını başlatmak isteyenlerin başında hiç şüphesiz Agatangel Krımskiy (1871-1945) gelmektedir. İlmî karyerine Moskova'da başlayan Krımskiy, daha sonra Ukrayna'ya taşınmış ve Ukrayna İlimler Akademisi'nin Türkoloji Komisyonu'nun başkanlığına getirilmiştir. 1918 yılında Kiev'de Doğu Dilleri Enstitüsü açılmıştır ki, daha sonra bu enstitü, Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü adını almıştır. 1925 yılında Şarkiyat Enstitüsü, 1926'da da Orta Doğu İlmî Araştırmalar Merkezi adını alan bu müessese, 1930 yılında yeni sürgün dalgası dolayısıyla kapatılmıştır. Krımskiy'in çalışmaları yasaklanmış, diğer ilim adamlarının ilmî faaliyetleri de aynı şekilde sona ermiştir. Krımskiy 1930 yılından sonra Kazakistan'a sürgün edilmiş ve burada vefat etmiştir. Krımskiy ile birlikte Ukrayna'daki Şarkiyatçılık ve Türkoloji araştırmaları da sona ermiştir. Ancak Arap tarihi ve dili uzmanları Ukrayna'da şarkiyatçılığı canlandırmaya çalışmışlardır. Söz konusu sürgünler, ayrıca Kırım Tatarlarının kültürel gelişimlerini de engellemiştir.”

Prof. Dr. İgor Çernikov: “Yurtta Barış. Cihanda Barış. Mustafa Kemal Atatürk’ün dış politikasında kuzey komşulara, özellikle de komşu Ukrayna ile ilişkilere öncelik tanınmıştır. Atatürk, Ukrayna ile Türkiye’nin coğrafik ve jeostratejik konumlarının iki ülke arasında dostluk ve ortaklık ilişkilerinin gelişmesini sağladığına inanmıştır. Bizzat Mustafa Kemal Atatürk’in teklifi ve katılımıyla 2 Ocak 1922 tarihinde Türkiye-Ukrayna Barış ve Kardeşlik Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma iki Karadeniz ülkesi arasında adeta bir ittifakın kurulduğuna işaret ediyordu. Bu anlaşma uzun vadede iki ülke arasında siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Dönemin Türkiye Millî Eğitim Bakan Yardımcısı Nafi Atıf’ın Ukrayna’yı ziyaret etmesi (1926), Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı’nın yayımladığı Hayat Dergisi’nin iki sayısında Rıdvan Nafiz’in Ukraynalı tarihî şahsiyet Taras Şevçenko ile ilgili yazılar yazması, dönemin Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’nün Kiev’i ziyaret etmesi ve onun Ukrayna İlimler Akademisi’nin faaliyetleri hakkında bilgi edinmesi (Nisan 1932), Ukraynalı ilim adamlarının Türkiye’yi ziyaret etmeleri (2 Kasım 1928-7 Ocak 1929), Türk ve Ukraynalı ilim adamlarının ilmî ve edebî eserler alışverişi konusunda anlaşma yapmaları, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Fuad Köprülü ve *Economist de Orient Dergisi*’nin editörü Ramid Safet’in 1-6 Kasım 1926’da Ukrayna’da gerçekleşen II. Ukrayna Şarkiyatçıları Toplantısı’na katılmaları, bunun birer göstergesidir. 1928-38 yılları arasındaki Türkiye-Ukrayna ilişkileri gözden geçirildiğinde bu iki ülke arasındaki ilişkilerin Atatürk döneminde zirvede olduğu ve daha sonra bu ilişkilerin tekrar aynı seviyeye bir türlü çıkamadığı anlaşılmaktadır.”

Prof. Dr. Vladimir Sergiyçuk: “XX. yüzyılın sonunda Ukrayna yeniden tarih sahnesine çıktı. Uzun süre boyunca Ukrayna adı bile ancak Rusya veya Polonya’nın sorunları çerçevesinde duyulmuştur. Dolayısıyla Ukrayna’nın “yeniden dirilmesi” en başta Ukrayna açısından önem arz etmiştir. Türkiye uzun yıllar boyunca kuzey komşusu olarak Rusya’yı, ardından da SSCB’yi kabul etmiştir. 1992 yılından itibaren Türkiye, Ukrayna ile ilişkiler geliştirirken ve anlaşmalar imzalanırken taraflar “ilişkilerin kurulması” tabirini kullanmışlardır. Ancak biz ilmî araştırmalarımızda “ilişkilerin yeniden başlatılması” tabirini kullanma hakkına sahibiz ki, tarihî geçmiş de bunu gerektirmektedir.”

Yukarıda yer verdiğimiz ilim adamlarının görüşleri, iki ülke ve halk arasında kültürel ilişkilerin seyri hakkında önemli bilgi vermektedirler. Kültürel ve ilim alanındaki faaliyetler hiç şüphesiz iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesini de sağlamaktadır.

Türkiye Araştırmaları Merkezi’ne dönecek olursak, bu merkezin Kiev Millî Üniversitesi’nin çatısı altında ve Türkiye’nin Ukrayna Büyükelçiliği desteği ile faaliyet gösterdiğini söylemek gerekmektedir. Merkezin asıl amacı, üniversitelerde Türkoloji

çalışmalarını yürütmek, üniversitenin Türkiye'deki üniversitelerle işbirliğini artırmak, öğrenci ve öğretim görevlilerin değişim programlarını uygulamak, konferans ve sempozyumları organize etmektir. Türkiye Büyükelçiliği, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi'nin katkılarıyla merkeze bağlı zengin bir kütüphane oluşturulmuştur. Bu husus gerek öğrencilerin, gerekse de öğretim görevlilerinin kütüphanelerde çalışmalarını ve Türkiye'yi daha yakından tanımalarını sağlamaktadır.

ODESSA BÖLGESİNİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Lüdmila Rassoha

Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü

Karadeniz Araştırmaları Uzmanı

Bilindiği gibi, Ukrayna ve Türkiye arasında kara sınırı yoktur. Bununla birlikte iki ülkenin hükümet temsilcileri de Karadeniz'in ülkeleri ayırmadığını, tam tersine birleştirdiğini birçok kez dile getirmişlerdir. 2 Ocak 1922 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması imzalanmıştır. Sovyetler Birliği'nin kurulmasına rağmen Ukrayna ve Türkiye arasında diplomatik ilişkiler Eylül 1930 yılına kadar devam etmiştir. Bugün stratejik ortak olan Ukrayna ve Türkiye arasındaki işbirliği sadece hükümet düzeyinde değil, birçok alanı kapsamaktadır. İki devletin yönetim birimleri arasında sıkı bir işbirliği söz konusudur. Kardeş şehirler olan Odessa ve İstanbul, Kiev ve Ankara, Suma ve Muğla arasında bağlantılar aktif şekilde gelişmektedir. Odessa Valiliği, kardeş şehir olan Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli Karadeniz limanı İstanbul ile işbirliğini artırmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Senede 12 milyon ton petrol ürünleri işletebilen 37 rıhtım ve petrol limanı ile Odessa limanı, Ukrayna'nın en büyük limanıdır. 1 Ocak 2000 tarihinde Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın kararıyla liman alanı içinde "porto franco" nun faaliyete geçmesi, Odessa'nın dev bir liman haline gelmesini sağlamıştır.

1 Kasım 2001 tarihinde Odessa'da Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğu açılmıştır. Ukrayna'da Türkiye Cumhuriyeti'nin üç konsolosluğu olduğunu belirtmek yerindedir: biri, başkonsolosluk Odessa'da; diğer ikisi fahri konsolosluk olup Dnyepropetrovsk ve Simferopol'da faaliyet yürütmektedirler. Odessa'nın Türkiye başkonsolosu olan Renan Şekeroğlu 2005 yılının Ekim ayında Odessa valisi ile yaptığı görüşme sırasında taraflar

arasında işbirliğini artırma konusunda elinden geldiğini yapacağına söz vermiş ve konuşmasına şöyle devam etmişti: “Hızlı tempolarla gelişmekte olan Odessa önemli ticari, sanayi, kültür, sanat ve aynı zamanda ılıca şehridir. Sayın vali ile çeşitli alanlarda işbirliğini geliştirme konusunu görüştük ve ortak kararlar aldık”. Türk inşaat şirketleri Odessa’da konut ve diğer binaları yeniden yapılandırma işini üstlenmişlerdir. Bunun yanı sıra, Türk inşaat şirketlerinin Kiev-Odessa otobanının inşaatına katıldıklarını belirtmekte fayda vardır. Ukrayna’da toplam yirmiye yakın ünlü Türk inşaat şirketi iş yapmaktadır. Ukrayna’nın Türk şirketlerini tercih etmelerinin nedeni, Türklerin yüksek kalitede ve Avrupalı şirketlerle kıyaslandığında daha uygun fiyata iş yapmalarıdır.

Odessa yönetimi Ukrayna-Türk ortak şirketleri için uygun şartlar yaratmanın sorumluluğunu kendi üzerine aldı. Odessa valisi E. Gurvitz, Türk işadamlarının özellikle Uluslararası Odessa Havaalanı’nın yeniden yapılandırma gibi perspektifli projelere yatırım yapacaklarını ümit ettiğini dile getirdi. Ukrayna’ya yapılan yatırımlar açısından Türkiye 20. sıradadır. Ülkede Türk yatırımıyla 297 faal şirket mevcuttur. Bunların içinden “Pizel-Batı-Odessa”, “Yutong”, “Evyap Ukrayna”, “Erbauer”, “Leda”, “Amtek”, “Roshe”, “Tur Ukraine” gibi şirketleri sayabiliriz. Bu işletmelerin çoğu Odessa bölgesinde bulunmaktadır. Türk yatırımlarının büyük kısmı kimya ve petrol-kimya sanayisine (%28,5), gıda endüstrisine (%14,4) ve toptan ticaret (%14,4) sektörüne yapılmıştır. Ticari-ekonomik işbirliğini enerji alanı, petrol ve doğalgaz hatlarının inşaatı, kimya endüstrisi, ulaşım, tarım, bilimsel teknolojiler alanlarında arttırmak mümkündür. Ticari ilişkilere gelince Türkiye, Ukrayna’nın en çok ihracat yaptığı ikinci ülkedir. Ukrayna Türkiye’ye inorganik kimya ve tarım ürünleri, doğalgaz ihraç etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, enerji alanında enerji taşıyıcılarının transitiyle ilgili görüşmeler yapılmıştır. Türkiye Ukrayna’dan “Pivdenny” terminali yönünde Odessa-Brodı petrol hattının iptalinden vazgeçmesini rica etmiştir, çünkü bu Boğazların yoğunluğunu artırmaktadır.

Karadeniz’e çıkışı olan ülkeler olarak Ukrayna ve Türkiye, bu bölgenin ekolojik durumundan sorumludurlar. Karadeniz çevresinde bulunan devletlerin çevre bakanları, Karadeniz’i koruma ve kaynaklarını kullanmaya ilişkin sorumluluklarını 7 Nisan 1993 tarihinde Odessa şehrinde Odessa Deklarasyonu’nda belgelendirdiler. Bu belge, Karadeniz çevresini korumaya yönelik ortak hareket alanlarını belirtmektedir: çevre temizliği ortak kriterlerin hazırlanması, zararlı maddelerin emisyonuna ilişkin standartlar, çevre kirliliğini azaltmak için hazırlanan devlet planları, gemicilikten meydana gelen kirliliğin kontrolü, ortak entegre sahil yönetimi siyasetinin hazırlanması v.s. Bu proje çerçevesinde her ülkede ana

merkez olmak üzere 6 koordinasyon merkezi kurulmuştur. Ukrayna Deniz Ekolojisi Araştırma Merkezi ve olağanüstü durumlara tepki sistemlerinin geliştirilmesinden sorumlu Karadeniz Devlet Çevre Müfettişliği dâhil 4 merkez Odessa'da bulunmaktadır. Anlaşmanın yerine getirilmesine ilişkin raporlama sistemi çerçevesinde 6 Koordinasyon ve Danışmanlık Merkezi kuruldu. Karada bulunan kaynak suların kirlenmesinin kontrolünden İstanbul Grubu sorumludur. Veri değerlendirilmesi Odessa'daki merkezde yapılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi turizm, kültür ve eğitim alanlarında işbirliği projeleri hazırlanmaktadır. Meçnikov Odessa Millî Üniversitesi bünyesinde Türk Dili ve Kültürü Merkezi faaliyet göstermektedir. Başkonsolosluk bu kurumun etkinlik alanının genişletilmesi ve çalışmalarını artırmasına yönelik plan hazırlayıp sunmuş bulunmaktadır. Gelişen işbirliğine hükümetin tüm merhalelerini, ticaret ve sanayi odalarını, üniversiteleri dâhil etmek sadece hükümet düzeyinde değil, iki halk arasında ve birçok alanlarda projelerin gerçekleştirilmesiyle stratejik ortakların arasında da dostluk ilişkilerinin gelişmesini sağlayacaktır.

ODESSA VE TÜRK ŞEHİRLERİ ARASINDA GELİŞEN İŞBİRLİĞİ

Svetlana Boyeva

Odessa'nın Türkiye Cumhuriyeti şehirleri ile yaptığı işbirliği ile ilgili sunumumda meseleyi pratik yönden ele almak istiyorum, çünkü teorik olarak bu ilişkiler şehrimizin Türkiye'ye yakın olması gibi birçok faktörden dolayı daha yoğundur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Odessa'daki Başkonsolosu bir gün “Aramızda Karadeniz var. Ama herkes anlamalı ki o, ülkelerimizi ayıran değil, birleştirendir” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Gerçekten de ilişkilerimizin gelişmesi için siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel temellerimiz mevcuttur.

Şüphesiz, devletler ve şehirler arasında herhangi bir ilişkinin gelişmesi için resmî temel, hükümetlerarası ve devletlerarası düzeyde imzalanan işbirliği anlaşmalarıdır; ancak bu süreçte “halk diplomasisi” olarak adlandırılan ve bugün Avrupa Konseyi'nin önemle üzerinde durduğu kardeş şehir statüsü uygulaması da önemli rol oynamaktadır. Tüm Avrupa'da karşılıklı entegrasyon süreçlerinin pekiştiği ve ülkelerin ekonomik ve siyasi hayatlarında bazı şehirlerin gittikçe önemli rol oynadığı görülmektedir. Ukrayna ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci, şehirlerin rolü artırmadan imkânsızdır; başka ülkelerin yönetim organlarıyla işbirliği ise kentsel gelişme ve Avrupa entegrasyonu için önemli ve etken bir unsurdur. Kardeş şehir uygulaması Avrupa ülkelerini yakınlaştırmak için temel araç olabilir. Tecrübe paylaşımı, ekoloji alanında ortak etkinlikler, sosyal koruma ve ekonomiler, başka kültürler hakkında bilgi sahibi olma ve yabancı dil öğrenme hızlı “acquis communautaires” adaptasyonuna yol açar. Bu yönde Odessa Şehir Konseyi Dış İlişkiler Şubesi'nin önünde aşağıdaki meseleler önem arz etmektedir: koordinasyon çalışmaları ve şehirler arası bağlantıların güçlendirilmesi, Odessa'da bulunan sivil örgütlerin potansiyel ve olanaklarının kullanılması ve aralarında işbirliğinin sağlanması, ekolojik gelişmeyi destekleme, çeşitli üretim alanlarında yeni teknolojilerin uygulanması, turizm ve kültürel işbirliği. Bağlantıların kurulmasında, çözülmesi gereken bazı engellerle karşılaşmaktayız. Mesela:

- Kardeş Şehirler İşbirliği Anlaşması'nda belirtilen olanaklar hakkında bilgi yetersizliği;
- Kalifiye eleman yetersizliği;
- Haberleşme sisteminin yeterli derecede gelişmemiş olması;
- Devlet tarafından yeterli derecede desteğin sağlanmaması ve devlet düzeyinde koordinasyon faaliyetlerinin yeterli derecede olmaması;
- Yerel yönetim organlarının finansman yetersizliği;
- Çeşitli ülkelerdeki siyasi ve ekonomik gelişmelerin uyumsuzluğu;
- Yerel yönetim organlarının, kurulan bağlantıları üst düzeyde devam ettirebilmek için olanaklardan (iletişim kanallarının yetersizliği, internet bağlantısının yetersizliği veya yokluğu) mahrum olmaları;
- Dış ülke temsilcilerinin sorumsuzluğu;
- “Eşit” (büyüklük veya başka ölçütlere göre) seviyede ortakları bulma zorluğu;
- Personelin yeterli derecede yabancı dillere hâkim olmaması;
- Yerel çapta gelişme strateji ve planlarının yetersizliği;
- Kardeş şehirler arasında coğrafi mesafenin uzaklığı vs.

Bu engelleri aşmak için elimizden gelen çabayı gösteriyoruz ve “kardeş şehir ve ortaklık ilişkileri şehrin ve sakinlerinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmeli” görüşü çizgisinde çalışıyoruz.

Odessa, dünyanın 31 ülkesinden 24 kentle kardeş ve 14 kentle ortak şehirdir. Üzülerek belirtmeliyiz ki, son 7 sene içinde, şehrimizin gelişmesi için daha önce kurulan çoğu bağlantılar ve yapısal çalışmalar durdurulmuş, kardeş şehirlerle ortak faaliyetler asgariye indirilmiştir. Ekonomi ve kültür alanlarında yeni projelerin “jeneratörü” olan Uluslararası Karadeniz Kulübü’ndeki ortaklarla ilişkiler yitirilmiştir. Şehrin son yıllardaki dış ilişkilerinin analizi sonucunda, bundan sonraki bağlantılarının, işbirliğinin getireceği faydaların çok yönlü tahlilinden sonra kurulması ve mevcut ilişkilerinin iyi değerlendirilmesi gerektiği kanısına varılmıştır. Şehirlerin sağlam temeller üzerinde ve istikrarlı gelişmesi için komşuluğun tüm olumlu yönlerinden yararlanmak ve ekoloji veya nüfus sağlığını koruma gibi önemli meselelerde ortak kararlar almak gerektiğini de belirtmekte fayda vardır. Kararları sadece raporlamak yerine planlı ve iki taraflı kârlı işbirliği çalışmaları yürütülmelidir.

İstanbul, 1997 yılından beri Odessa ile kardeş şehirdir. Kardeş Şehir Anlaşması, Odessa valisi Eduard Gurvitz ve dönemin İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından imzalanmıştı. Yakın geçmişte “Ukrayna ve Türkiye Arasında Dostluk Köprüleri” Anlaşması tarafımızca hazırlanmış ve Odessa ve İstanbul’da sunumu yapılmıştır. Bu çalışmanın bir bölümü bu süre içinde Odessa ile İstanbul’un işbirliği etkinliklerine ayrılmıştır. Maalesef,

sonuçlar istenilen düzeyde değildir: kültür ve spor alanlarındaki birkaç faaliyet ve ortaklaşa düzenlenen birkaç konferans ile resmî ziyaretler dışında ciddi hiçbir projenin gerçekleştirilmediği ortaya çıkmıştır.

Odessa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde Türk dili ve kültürünü öğrenen geç kadroların yetişmesi ise sevindiricidir. Ekonomi ve Siyaset Fakültesi'nde verilen yabancı ülkelerin anayasaları adlı ders müfredatında Türkiye anayasasına yer verilmemesi ise büyük bir eksiktir. Bu hususu, yüksek eğitim sisteminin büyük bir boşluğu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Odessa ve İstanbul şehirleri arasında iletişimi hava ve deniz yolları sağlamaktadır. 1999 yılından bu yana Türk Hava Yolları havacılık şirketi İstanbul zerinden Odessa'nın dünyanın birçok köşesiyle hava iletişimini gerçekleştirmektedir. Türk Hava Yolları dışında Ukraynalı havacılık şirketleri de Odessa'nın uluslararası havaalanından İstanbul'a uçuşlar gerçekleştirmektedirler. Mbalağasız Odessa'nın ülkemizin deniz kapısı olduğunu söyleyebiliriz; bu kapıya giden yol İstanbul üzerinden geçmektedir. Deniz yolunda "Kaledoniya" ve "Yujnaya Palmira" feribot hatları çalışmaktadır.

şehirler arasında kardeşlik ilişkilerinin yenilenmesi için daha önce tarafımızdan somut neriler İstanbul Belediye Başkanlığı'na gönderilmişti. 2006 yılının başında ise İstanbul Büyükşehir Belediye temsilcileri ile şehirlerimiz arasında turizm, kültür ve taşımacılık alanlarında çalışmaların yoğunlaştırılması konuları masaya yatırılmıştır. Eğitim kurumları arasında işbirliğinin geliştirilmesi, iki ülkenin turistik istikametlerinin tanıtılması ve yaygınlaştırılması, inşaat sektöründe işbirliğinin yapılması ve tecrübelerin paylaşılması meseleleri de gündeme gelmiştir.

Odessa'nın Türkiye'nin İstanbul ve diğer şehirleriyle ilişkilerini geliştirmesinde 5 Aralık 1992 tarihinde kurulan Uluslararası Karadeniz Kulübü (UKK) de büyük rol oynamaktadır. UKK, ticari olmayan, bölgesel, sivil bir kuruluştur ve Karadeniz Ekonomi İşbirliği rgt'nde (KEİÖ) gözlemci statüsüne, Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyi'nde (ECO-SOC) ise danışman statüsüne sahiptir. UKK ayrıca Uluslararası Yerel Yönetim Birlikleri ve Kk lekli İşletmeler Avrupa Derneği yesidir. Kulüp, Karadeniz havzasında bulunan liman şehirler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi için kurulmuştur. Uluslararası Karadeniz Kulübü'ne Karadeniz havzasındaki 9 ülkeden 24 şehir girmektedir. Türkiye'den UKK'e İzmit, Samsun ve Trabzon ye olmuştur. 1994–1998 yılları arasında UKK, AB'nin "Tasis" ve "Fra" programlarının birçok projesinde yer almış ve Avrupa'da takdire laik olmuştur. Ancak 1998–1999 yıllarında Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye ve Ukrayna'da geçen belediye seçimlerinden sonra kulübe ve faaliyetlerine yöneltelen tutum

değişmiştir. UKK'un son 5 senelik etkinliklerinin tahlili, kulüpte birkaç Ukrayna şehrinin bulunmasına rağmen, Ukrayna'nın etkisinin azalmakta olduğunu göstermektedir. UKK'nde yer alan şehirlerin valileri, devlet organları ve Verhovnaya Rada komitelerinden destek almamaktadırlar; 1997 yılında Odessa'nın inisiyatifiyle hazırlanan UKK Stratejisi unutulmuştur. UKK'nun Odessa'daki en güçlü kurumu olan UKK Yürütme Genel Müdürlüğü tahliye edilip, binası *Vozrojdenie Regiyona (Bölgenin Yeniden Doğuşu)* adlı vakfa tahsis edilmiştir. UKK kurulurken valimiz tarafından birçok hedef belirlenmiş, proje hazırlanmıştı. Maalesef bunların hiçbiri gerçekleştirilmedi ve şimdi seneler öncesinde planlanan işleri yeniden gündeme getiriyoruz. 2005 Kasım ayında Odessa Şehir Konseyi'nden bir heyet, Trabzon şehrinde (Türkiye) düzenlenen Uluslararası Karadeniz Kulübü'nün 16. Kongresi'ne katılmıştır. Kongrede alınan kararlardan biri, kulübe üye BDT şehirlerinin çalışmalarının koordinasyonu için Odessa'da UKK Bölgesel Temsilciği'nin açılması idi. Bütün bunların yanı sıra, tarafımızca Karadeniz kıyısında bulunan ülkeler hakkında bilgi kaynağı mahiyetinde *Karadeniz Ansiklopedik Sözlüğü'nün* hazırlıkları yapılmaktadır.

HERSON İLİNİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Vladimir Korobov

Herson Teknoloji Üniversitesi

Felsefe ve Sosyoloji Bölümü Başkanı

1. Askerî-Siyasi İlişkilerin Geçmişi ve Ticari-Ekonomik Gündem

Herson ili, Türkiye Cumhuriyeti'nin eski ve güvenilir ortağıdır. Halklarımız arasındaki münasebetler, savaşçı Osmanlıların Karadeniz bölgesine yerleştiği eski zamanlarda başlayarak, günümüze kadar devam edegelmiştir.

Eskiden beri bölgemiz, Türkiye ve Ukrayna'yı bağlayan tüm kara ve deniz yollarının (Dinyeper, Çernıy, İzumskiy geçitleri) birleştiği bir alandı. Ortaçağda ve yeniçağda taraflar birbirleriyle ticari faaliyetler yürütseler de, askerî-siyasi ilişkiler ağırlıklıydı.

Türk Sultanı'nın himayesi altında olan Kırım Tatarları, Ukrayna ve Polonya topraklarından vergi topluyorlardı. Ecdadımız bu taarruzlara simetrik şekilde karşılık vermeye çalışıyordu.

Barışçıl Hersonlu tüccarların tersine XVI–XVII. yüzyıllarda Dinyeper'den Türk kıyısına “Anadolu sahilini yağmalamak için” savaşçı Kazak “martıları” gider, Dinyeper'in kıyılarında ise Türk kuleleri -Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Karadeniz bölgesindeki askerî kuleleri- yükselirdi. Herson bölgesinde çeşitli dönemlerde dört Türk kulesi yer almıştır: Kizikermen (Berislav yakınlarında), İslamkermen (Kahovka yakınlarında), Tyaginskaya (Nijnaya Tyaginka yakınlarında) ve Kinburnu (Kinburnskaya Kosa yakınlarında).

Herson'un kuruluşu (Ukrayna'nın güneyindeki çoğu şehirler gibi) Türkiye ile Rusya arasındaki askerî mücadele neticesinde gerçekleşmiştir. Şehir, Rusya'nın lehine sonuçlanan 1768–1774 Rus-Türk Savaşı akabinde 1778 yılında kurulmuştur.

Tarihî olarak Türkiye ve Ukrayna arasındaki ilişkiler askerî-siyasi çerçevede gelişmiştir. Günümüzde ise dünya değişti ve büyük çapta savaşları uluslararası sahnede güçlü ülkeler yapmaktadırlar. Daha az güçlü olanlar ise haklarını daha az tehlikeli yöntemlerle “aramaktadırlar.”

Ukrayna ve Türkiye için ise mücadele dönemi bir daha dönmek üzere mazide kalmıştır ve yüzyıllar önce tarihte yer alan dramatik yönler bugün iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesine engel oluşturmamaktadır. Günümüzde iki ülke arasındaki olumsuz tarih hafızasını ve bilince işlemiş önyargılı stereotiplerin aşılması için önemli derecede yol kat edilmiştir. Bugün artık halklarımız arasındaki etnopsikolojik bariyerlerin kaldırılmasında ulaşılan gelişmeden bahsedebiliriz. Şüphesiz önümüzde yapılacak çok iş var ve bu faaliyetlerde üçüncü sektörün temsilcilerinin üzerine çok sorumluluk düşmektedir.

2. Yerli Yönetimin Himayesi Altında İkili İlişkilerin Gelişmesi

Yerli yönetim organları, Herson ve Türk ortakları arasında ticari-ekonomik ve kültürel bağların pekiştirilmesini desteklemektedirler. Her yıl iki bölge arasında resmî ziyaretler, iş adamları forumları, kültürel faaliyetler vs. gerçekleştirilmektedir.

Bölge idaresi Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğuyla işbirliği içindedir. Bu işbirliği çerçevesinde Herson'daki "Osetrovıy Zavod" balık işletmesinde ortak mersinbalığı yetiştirme projesi, değerlendirme aşamasındadır. 2003 yılından beri bu yönde Türkiye Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı, Trabzon Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü uzmanlarıyla görüşmeler yürütülmektedir: bu konuda 2003 yılının Temmuz ayında Bölge İdare Başkanı O. İ. Yarmak ile Türk uzmanlar arasında görüşme yapılmıştır.

Herson bölgesi, coğrafi ve ekonomik olarak Türkiye'nin kuzey illeri, özellikle Anadolu sahilinin büyük ticari ve sanayi merkezleriyle ilgilenmektedir. Hızla büyümekte olan Herson sermayesinin dikkatleri de bu bölgelere yöneliktir.

3. Kardeş Şehirler

12.10.1995 tarihinde imzalanan Herson (Ukrayna) ve Sipin (Türkiye) İkili Kardeş Şehirler İlişkileri Anlaşması ve 12.09.1998 tarihinde imzalanan Herson (Ukrayna) ve Zonguldak (Türkiye) Kardeş Şehirler Anlaşması günümüzde de yürürlüktedir.

Bu anlaşmalar bağlamında Skadovsk-Zonguldak feribot geçişinin açılması önemli bir başarıdır. Dostluk ilişkileri çerçevesinde 21-22 Temmuz 2004 tarihlerinde Zonguldak valisi Yavuz Ermen heyetiyle Herson bölgesine resmî ziyarette bulunmuştur. 20-27 Mayıs 2005 tarihlerinde Zonguldak valiliğinin davetiyle Herson bölgesinden bir heyet (Dış İlişkiler şubesi müdürü Vinogradçiy başkanlığında) Zonguldak ticari-sanayi fuarına katılmıştır. Fuarda Türkiye'nin Karadeniz bölgesinin ticaret, sanayi, hizmet sektörlerinin temsilcileri yer almıştır. Resmî ziyaret esnasında Ukraynalı heyet Zonguldak valisi Yavuz Erkmen ve Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanıyla görüşmüştür.

4. Eğitim, Kültürel, Eğlence Merkezleri

7 Kasım 2003 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ukrayna Başkonsolosu Yaşar Pınar ve Türkiye'den gelen resmî bir heyetin katılımıyla Herson Devlet Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Merkezi açılmıştır. Merkezde öğrenciler Türk dili, tarihi ve kültürünü öğrenmektedirler. Modern eğitim sistemleriyle donatılmış merkez, Türkiye tarafından yapılmıştır.

5. Dış Ticaret Faaliyetleri

Türkiye, Herson bölgesinin stratejik ticaret ortağıdır. Ukrayna'nın dış ticaret hacmi göstergeleri, Türk vektörünün başka ülkelerle kıyasla daha avantajlı olduğunu göstermektedir. 2004 yılında bölge işletmelerinin Türk ortaklarıyla ticaret hacmi 28,304 milyon ABD dolarını (bölgenin toplam dış ticaret mal dönüşümünün % 9,4) oluşturarak, 2003 yılıyla kıyasla %53,6 artış göstermiştir. 2005 yılında bölge işletmelerinin Türkiye'yle ticaret hacmi 35,989 milyon ABD dolarını (bölgenin toplam dış ticaret mal dönüşümünün % 10,8) oluşturarak, 2003 yılıyla kıyasla % 27,2 oranında artış göstermiştir. Bununla birlikte bölgenin Türkiye'ye mal ihracatı 19,2 milyon ABD doları (%8,2), Türkiye'den ithalat miktarı ise 16,789 milyon ABD doları (%16,8) seviyesindedir. Türkiye'nin Herson bölgesinin dış ticaret hacminde önemli yer tutması, Ukrayna ve Türkiye arasında yürütülen başarılı ticari-ekonomik işbirliğinin delilidir.

2005 yılında Herson bölgesinin dış ticaret hacmi çizelgesinde 96 ülke arasında Türkiye, bölgenin dev ortağı Rusya Federasyonu'ndan (% 19,8) sadece % 3 oranında daha düşük göstergeyle ikinci sırada yer almıştır.

Türkiye'ye ihraç edilen mallar:

- Siyah metallerin artıkları;
- Demir sac veya saf çelik sac;
- Un değirmenlerinin yan ürünleri/ yemlik;
- Buğday ve buğday karışımı;
- Bakliyat;
- Mineral gübre.

Türkiye'ye ihraç edilen yağlı bitkilerin tohum ve meyveleri, saman ve yem ihracatı önemini korumaktadır.

Türkiye'den ithal edilen mal grupları:

- Turunçgiller;
- İnorganik kimya ürünleri;
- Cam ve cam ürünleri;
- Boya malzemeleri;

- İnşaat malzemeleri;
- Seramik ürünler.

6. Yatırım Faaliyetleri

Bununla birlikte bölgenin dış yatırım rakamları, bölgenin gerçek ihtiyacı ve ekonomik olanaklarını karşılayamamakta ve dış ticaret dönüşümünün pozitif dinamiğiyle örtüşmemektedir. Yatırım faaliyetlerinde toptan ve perakende ticaret, gıda sanayisi ve tarım ürünleri işletmelerine öncelik verilmektedir.

Bölgede 26'dan fazla Türk-Ukrayna ortak işletmesinin kaydı bulunmasına rağmen sadece 6 tanesi başarıyla ticaret ve üretim faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunların arasında Ukrayna-Türk Ortak Carılgaç LTD, Prostor, Turpak gibi şirketler yer almaktadır.

2006 yılının ilk çeyreğinde bölge ekonomisine 5 milyon ABD doları miktarında yatırım yapılmıştır. Bu gösterge, 2005 yılının aynı dönemiyle kıyasla % 28 oranında daha fazladır. 2006 yılının birinci çeyreğinde Türk yatırımının artış miktarı 0,1 milyon ABD dolarıdır.

GENEL DİZİN

AB

Abant

ABD

Abhazya

Afganistan

AGİT

Ahıska Türkleri

Akdeniz

Akimenko

Akkerman

Alanlar

Aliyev

Almanya

Altın Orda

Ankara

Antalya

Antonesku

Araplar

Arnavutluk

Asanov

Astara

Asya

Asya-Pasifik

Atatürk
Atıf
Avrasya
Avrupa
Avrupa Ekonomik Topluluğu
Avrupa Konseyi
Avusturya
Azak
Azerbaycan
Bahçesaray
Bakü
Balkanlar
Baltık Denizi
Başyurt
Batı Avrupa
Batu
Batum
BDT
Bekirov
Berislav
Berkan
Berlin
Berlin Antlaşması
Besesku
Bessarabya
Beyaz Rusya
Beyrut
Bilen
Bilgel
Bilhan
Biy ırmağı
Bizans
Blackseafor
BM

Boğazlar Sözleşmesi

Bosfor

Bosna Hersek

Brezilya

Brodı

Brüksel

Budapeşte

Bulgaristan

Burgaz

Bükreş

Büyük Orta Doğu Projesi

Cankorel

Cebelitarık Boğazı

Cemilev

Cuci

Çakmaköğlü

Çanakkale

Çarlık Rusyası

Çek Cumhuriyeti

Çengiz Han

Çernıy

Çernikov

Çernobil

Çetinkaya

Çin

Çoruh

Demirel

Demokratik Seçenekler Topluluğu

Dervişoğlu

Dinyeper

Dinyester

Dnepropetrovsk

Dobruca

Doğu Avrupa
Dolgovıy
Don
Donetsk
Doroşenko
Doşkeviç
Düzgün
Edirne Antlaşması
Ege
Ejel
Elekdağ
Erdoğan
Ergü
Erkmen
Ermen
Ermenistan
Ertan
Estonya
Etiyopya
Evpatoria
Fars körfezi
Filistin
Fransa
Gagauzlar
Gaspıralı
Giritli
Gongadze
Gorbaçov
Gölcük
Gönül
Gritsenko
GUAM
Gumilev

Gurvitz
Gül
Gülen
Gültaşlı
Güney Kafkasya
Güney Kıbrıs
Güney Osetya
Gürcistan
Hacı Giray Han

Halimonenko
Hamburg
Harkov
Hazar
Helsinki
Herson
Hırvatistan
Hindistan
Hmelnitskiy
Hollanda
Hünkar İskeley Antlaşması
Irak
İlyiçevsk
İngiltere
İnönü
İran
İreçek
İrlanda
İslamkermen
İspanya
İsrail
İstanbul
İstanbul Boğazı
İstanbul Fener Rum Patrikliği

İtalya
İvanov
İzumskiy
Japonya
Kafkaslar
Kafkasya
Kahovka
Kale-i Sultaniye Antlaşması
Kanlı
Kaplan
Karadağ
Karadayı
Karadeniz
Karaköy
Karayimler
Karlofça Antlaşması
Kaya
Kazakistan
KEİÖ
Kerç
Kerkük
Kınıklıoğlu
Kıpçaklar
Kırgızistan
Kırım
Kırım Savaşı
Kırım Tatarları
Kırımlı
Kızılırmak
Kiev
Kinburnskaya Kosa
Kinburnu
Kişinev
Kizikermen

KKTC
Knoth
Koç
Konstansa
Kopenhag

Kosova

Köprülü
Köstence
Krimskiy
Kuban
Kuçma
Kuleba
Kuzey Afrika
Kuzey Bukovina
Kuzmuk
Küçük Kaynarca Antlaşması
Lehistan
Letonya
Litvanya
Lizbon
Londra Boğazlar Sözleşmesi
Lototskiy
Lozan
Lugansk
Lusescu
Lvov
Lyzichko
Macaristan
Madrid
Makedonya
Marmara
Marsel
Matvienko

Mersin
Mert
Mısır
Milano
Minsk
Moğolistan
Moldova
Montrö (Montreux) Sözleşmesi
Moskova
Moşkov
Muğla
Nafiz
NATO
Nijnaya Tyaginka
Nikolayevsk
Nikovskiy
Novorossiysk
Odessa
OECD
Oğan
Oğuzlar
Orhun Yazıtları
Orta Asya
Orta Doğu
Osmanlı Devleti
Osmanlılar
Osmanov
Öcalan
Öngel
Özal
Özbekistan
Özel
Öztek
Öztuna

Pakistan
Paris
Paris Barış Anlaşması
Peçenek
Pentagon
Pınar
Piemento
Polonya
Poroşenko
Poti
Prusya
Putin
Radlov
Ren
Roma
Romanya
Rostov-Na-Donu
Rus Ortodoks Kilisesi
Safet
Sakarya
Samsun
Sardunya
Sasanîler
Serada
Sergiyçuk
Sevr Antlaşması
Sezer
Sırbistan
Silifke
Simferopol
Sipin
Sivastopol
Skadovsk
Slavlar

Slovakya
Slovenya
Soçi
Sofya
Sohum
Soros
Soylu
Söylemez
SSCB
Stockholm
Suma
Süveyş Kanalı
Şafak
Şekeroğlu
Şevarnadze
Şevçenko
Şkidçenko
Tacikistan
Talin
Tarasyuk
Taryanik
Thomson
Tiflis
TİKA
Timoşenko
Trabzon
Transdinyester
TRASEKA
Triest
Tuna
Tunus
Turan
Tuzla Adası
Türkiye

Türkler
Türkmenistan
Tüzmen
Tyaginskaya
Ukrayna
Ukrayna Halk Cumhuriyeti
Ukrayna Ortodoks Kilisesi
USSC
Varna
Varşova
Varşova Paktı
Vinogradçiy
Viyana
Volga
Voronej
Voronin
Washington
Yarmak
Yatla
Yenisey Nehri
Yeşilirmak
Yugoslavya
Yukarı Karabağ
Yumurtalık
Yunanistan
Yuşenko
Zaporojye
Zatynayko
Zeyrek
Zmeyinniy Adası
Zonguldak

